રાષ્ટ્ર-ધ્વજ અને રાષ્ટ્ર-પ્રતીકો

હસ્ત લિખિત અંક

વર્ષ:૨૦૨૨-૨૦૨૩

કૉલેજ ઓફ અજયુકેશન,ખરોડ

તાઃ અંકલેશ્વર જિ. ભરુચ

રાષ્ટ્ર-ધ્વજ અને રાષ્ટ્ર-પ્રતીકો

હસ્ત લિખિત અંક

વર્ષ:૨૦૨૨-૨૦૨૩

કૉલેજ ઓફ અજયુકેશન,ખરોડ

તા: અંકલેશ્વર જિ. ભરુચ

તા. 5/09/2022.

આઝાદીના અમૃત મહોત્સવ ની ઉજવણીના ભાગરૂપે આ વર્ષનો હસ્તલિખિત અંક પણ તેને અનુલક્ષીને કરવો, એવો IQAC ની મીટીંગમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું. આચાર્યશ્રી ના માર્ગદર્શન અને સૂચન પ્રમાણે રાષ્ટ્રધ્વજ અને રાષ્ટ્રપ્રતીકો એવું શીર્ષક નક્કી કરવામાં આવ્યું. દરેક વ્યક્તિની ઓળખ હોય છે એવી રીતે પ્રત્યેક દેશની પહેચાન તેના ધ્વજ અને રાષ્ટ્ર પ્રતીકો દ્વારા થતી હોય છે.

રાષ્ટ્રપ્રતીકો એટલે દેશની ઓળખ આપતો આધાર. પ્રતીકોનો વિશિષ્ટ પરિચય એજ નાગરિકોના હૃદયમાં દેશભક્તિ અને ગૌરવ ની ભાવના-અનુભવ કરાવે છે. પ્રશિક્ષણાર્થીઓ પણ રાષ્ટ્રધ્વજના નિર્માણ અને માન સન્માન સમજે તેમજ ભારતના રાષ્ટ્રીય પ્રતીકોને પણ જાણે, સમજે રાષ્ટ્ર ગૌરવ અને રાષ્ટ્ર સ્વાભિમાનને આવિર્ભાવ કરવાનો પ્રયત્ન કરે એ આશયથી એસ.વાય. બી.એડ. 2022 ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના સહયોગ થી આ હસ્તલિખિત અંકને પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે.

હસ્તલિખિત અંકના માધ્યમથી વાંચન અને લેખનકૌશલ્ય ને વિકસાવવાનો અવસર અને અવકાશ પ્રશિક્ષણાર્થીઓ પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલીય એવી બાબતો જે પ્રશિક્ષણાર્થીઓ રાષ્ટ્રધ્વજ અને રાષ્ટ્રપ્રતીકોથી અવગત ન હતા. તેવી બાબતો જાણી શક્યા અને સમજી શક્યા.

કોઈ પણ વિચારને આકાર આપવાનું કાર્ય કોઈ એકથી થતું નથી. તેમ આ અંક ને તૈયાર કરવામાં એસ.વાય. બી.એડ. ના પ્રશિક્ષણાર્થીઓ અને કોલેજ પરિવારનો નાનો મોટો સહકાર સાંપડ્યો છે. તે દરેકનો ઋણ સ્વીકાર કરું છું.

5/09/22

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	વિદ્યાર્થીનું નામ	પેજ નં.
1.	રાષ્ટ્રધ્વજનો ઈતિહાસ	કડીવાલા નિલોફર એસ. રાઠોડ કોમલ મિસ્ત્રી મેઘના જી.	1-19 20
2.	રાષ્ટ્રધ્વજની આચારસંહિતા	ધવલ્રી દિવ્યા દર્શના	21-32
3.	ભારતીય ઝંડા સંહિતા		33-45
4.	રાષ્ટ્રધ્વજમાં રંગોનું મહત્વ	ભયડું તંત્રીલા યુસુફ દિવાન શીસ્વાના રફીક આઝમ મુબસ્સીરા ઝુબેર	46-50
5.	રાષ્ટ્રધ્વજ નિર્માણમાં પ્રેડમ ભિખાઈજી કામા નો ફાળો		51-54
6.	રાષ્ટ્રધ્વજના નિર્માણમાં ગાંધીજીનો ફાળો	જોટ સિદ્ધીકા એ. ગાંવિત સંધ્યા ડી. દેસાઈ આરાધના બી.	55-59
7.	રાષ્ટ્રીય ચિહ્ન	નાયિલ કુમકુમ સુરતી હેમાલી	60-68
8.	રાષ્ટ્રગાન - 'વંદેમાતરમ્'	કડીવાલા નિલોફરબાનું એસ.	69-75
9.	રાષ્ટ્રગીત - જન ગન મન	ફ્રોડિયા કુલસુમ જાવિદ દિવાન શાહિન આરીફ કાજી શનીકા એ.	76-83

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	વિદ્યાર્થીનું નામ	પેજ નં.
10	રાષ્ટ્રીય પક્ષી - ફૂલ - કમળ	પટેલ અમીષા આર. પટેલ શીરીન કિર. વસાવા સોટમ	84-95
11.	રાષ્ટ્રીય પક્ષી - મોર	પટેલ પ્રીતી પટેલ હિશા પટેલ હર્ષિલ	96-100
12.	રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ - વડ		101-104
13	રાષ્ટ્રીય પિતા - ગાંધીજી	ઓલીમ હુમેરા શેખ મિલોફર સુરતી જેનુનિશા	105-112
14.	રાષ્ટ્રીય ખેલ - હોકી	પટેલ હિમ્રિતા પટેલ માનસી પ્રજાપતિ ધ્રુવ	113-125
15.	રાષ્ટ્રીય લિપિ - દેવનાગરી લિપિ	મકવાણા મનિષા રાજ શિવાની	126-138
16.	રાષ્ટ્રીય પશુ - વાઘ	ભોલા ઉર્વીસ પરમાર કાજલ ગલિયા હમઝા	139-149
17.	રાષ્ટ્રીય કેલેન્ડર	ચૌહાણ સ્નેહલ વસાવા અંજના	153-159
18	રાષ્ટ્રધ્વજના ફોટોગ્રાફ	-	-
19	ભારતનું રાજપત્ર	-	-

રાષ્ટ્રધ્વજનો ઇતિહાસ

ભારતનો ધ્વજ લહેરાયો ભૂમિ પર કારણ મળી આઝાદી આ દેશને અને ઉજવાયો અહિંસા એકતા અને વિવિધતાના અનેક રંગ. ભારતનો ધ્વજ તેની સ્વતંત્રતાની લડતનું એક ચિહ્ન છે. 22 જુલાઈ 1947 ના રોજ બંધારણીય સભાની બેઠકમાં ભારતનો ધ્વજ તેના હાલનાં રૂપમાં અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ આ ધ્વજને રાષ્ટ્રીય ચિહ્ન તરીકે ઓળખ મળી. ભારતનો પ્રથમ રાષ્ટ્રધ્વજ 7 ઓગસ્ટ, 1906 માં કલકત્તા હવે પારસી કોલકાતાના પારસી બગાન સ્ક્વેર (ગ્રીન પાર્ક) માં લહેરાવ્યો હતો.

રાષ્ટ્રીય ધ્વજ માટેની ડિઝાઈન અને ઉત્પાદન પ્રક્રિયા બ્યુરો ઈન્ડિયન સ્ટાન્ડર્ડ્સ (BIS) દ્વારા જારી કરાયેલા ત્રણ દસ્તાવેજો દ્વારા નિયમન

કરવામાં આવે છે. 15 ઓગસ્ટ આઝાદી દિવસ અને 26 મી જાન્યુઆરી ના ગણતંત્ર દિવસ આ રાષ્ટ્રીય દિવસો પર આ ધ્વજને ફરકાવવામાં આવે છે. સ્વતંત્રતા પૂર્વે એટલે 1904 થી અનેક ધ્વજ બનાવવામાં આવ્યા હતા. ભારતના ધ્વજનું નિર્માણ સ્વામી વિવેકાનંદનાં શિષ્યા સિસ્ટર નિવેદિતાએ ત્રિરંગી રંગો જેમાં વાદળી (ટોચ), પીળો (મધ્ય), લાલ (નીચલા) ભાગમાં વિભાજિત કરી ધ્વજનું નિર્માણ થયું હતું. લાલ પટ્ટીમાં બે પ્રતીકો હતા, એક સૂર્ય અને બીજું તારો અને અર્ધચંદ્રકાર. પીળા રંગની પટ્ટી પર દેવનાગરિ લિપિમાં 'વંદે માતરમ' લખેલું હતું. ત્યારબાદ અનેક રાષ્ટ્રધ્વજ તૈયાર થયા હતા.

ભારતની આઝાદી 15 ઓગસ્ટ 1947 નાં 24 દિવસ પહેલાં 22 જુલાઈ 1949 ના રોજ મળેલ 'બંધારણ સભા' ની બેઠકમાં ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ નક્કી કરવામાં આવેલો. ભારતીય ગણરાજ્યના રાષ્ટ્રધ્વજ તરીકે ત્રિરંગા ધ્વજને પસંદ કરવામાં આવ્યો. જે ભારતના રાષ્ટ્રધ્વજ તરીકે ઓળખાય છે.

1. બ્રિટિશ ભારતનો ધ્વજ :-

૨૦ મી સદીની શરૂઆતમાં બ્રિટિશ શાસન માંથી મુક્ત થવા માટે ક્રાંતિકારીની ચળવળ જોર પકડવા લાગી ત્યારે એક રાષ્ટ્રધ્વજ જેવા કોઈ શક્તિશાળી માધ્યમની જરૂર જણાઈ. જે સર્વે દેશભક્તોને એક જેમ કુંડળ લાવી પ્રેરણા પ્રદાન કરે. 1904માં સિસ્ટર નિવેદિતા, સ્વામી વિવેકાનંદનાં શિષ્યાએ પ્રથમ ધ્વજ રજૂ કર્યો. જે સિસ્ટર નિવેદિતા ધ્વજ તરીકે ઓળખાયો. લાલ ચોરસ આકારનો વચ્ચે પીળો અને મધ્યમાં સફેદ રંગનાં કમળમાં વજ્રનું ચિહ્ન દર્શાવતો તથા બંગાળી ભાષામાં વંદેમાતરમ લખાણ કરેલ હતો. જેમાં લાલ રંગ ક્રાંતિકારી લડાઈ, પીળો રંગ વિજય અને સફેદ કમળ શુદ્ધતાનાં પ્રતિક હતા.

બ્રિટિશ ભારતની નૌસેના ધ્વજ

(2) કોલકાતા ધ્વજ :-

7 ઓગસ્ટ 1906ના રોજ બંગાળના ભાગલા વિરોધી દેખાવો દરમિયાન સચિન્દ્રપ્રસાદ બોઝ અને સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી દ્વારા "પારસી બાગાન ચોક" કોલકાતામાં લહેરાવવામાં આવ્યો. જે કલકતા ધ્વજ તરીકે જાણીતો થયો. આ ધ્વજમાં એકસરખા પહોળાઈના ત્રણ આડા પટ્ટા, ઉપર નારંગી, વચ્ચે પીળો અને નીચે લીલો હતા. ઉપલા પટ્ટામાં 8 અડધા

ઉઘાડેલા કમળ અને નીચલા પટ્ટામાં સૂર્ય અને ચાંદ તારાનું ચિત્ર હતાં. વચ્ચેનાં પટ્ટામાં વંદેમાતરમ દેવનાગરી લિપીમાં લખેલ હતું.

(3) ભિખાજી કામા :=

22 ઓગસ્ટ 1907 ના રોજ ભિખાજી કામાએ સ્ટુટગાર્ટ જર્મનીમાં એક અન્ય ત્રિરંગો ધ્વજ ફરકાવ્યો આ ધ્વજમાં ઉપર લીલો, વચ્ચે કેસરી અને નીચે લાલ રંગના પટ્ટા હતા. લીલો રંગ ઇસ્લામ, કેસરી હિન્દુ અને બૌદ્ધ ધર્મનાં પ્રતિક હતા. આ ધ્વજમાં લીલા પટ્ટામાં રહેલ આઠ કમળ તે સમયમાં બ્રિટિશ ભારતનાં આઠ પ્રાંતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હતા. વચલા પટ્ટામાં દેવનાગરી લિપિમાં "વંદે માતરમ" લખેલ હતું. નીચલા પટ્ટામાં ધ્વજદંડ બાજુ અર્ધચંદ્ર અને સામે છેડે સૂર્યનું ચિહ્ન હતા. આ ધ્વજ ભિખાજી કામા, વીર સાવરકર અને શ્યામજી કૃષ્ણ વર્મા દ્વારા સંયુક્ત રીતે રચવામાં આવેલ.

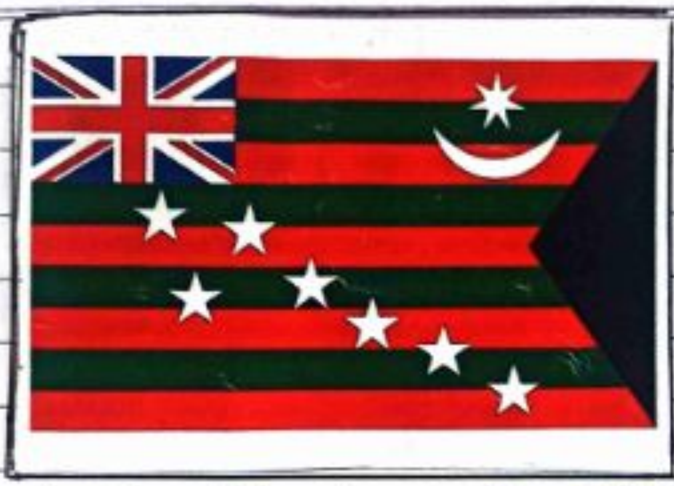

બાલ ગંગાધર તિલક અને એની બેસન્ટ દ્વારા 1917 માં સ્થપાયેલ હોમરૂલ આંદોલન માટે એક નવો ધ્વજ પસંદ કરાયો. જે પાંચ લાલ અને ચાર લીલી આડી પટ્ટીઓ તથા ઉપરનાં ડાબા ચતુર્થ ભાગમાં "યુનિયન જેક" (બ્રિટિશ ધ્વજ) દર્શાવતો હતો. ઉપલી સામેની બાજુ પર ચાંદ-તારાની સફેદ આકૃતિ અને સફેદ રંગમાં સાત તારાઓ સપ્તર્ષિ આકારમાં ગોઠવાયેલ હતા. આ ધ્વજ જનસમુદાયમાં લોકપ્રિય બન્યો ન હતો.

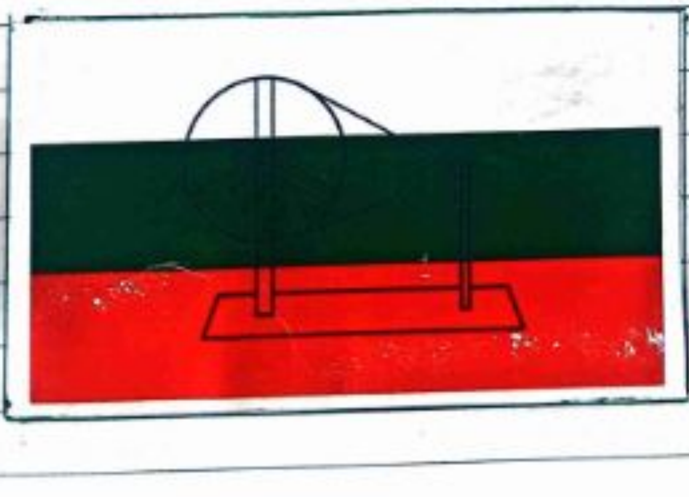

1916 ની શરૂઆતમાં મછલીપટ્ટનમ (આંધ્રપ્રદેશ) નાં "પિંગાલી વૈંકય્યા" એ સર્વમાન્ય રાષ્ટ્રધ્વજ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો, તેમની તરફ "ભારતીય રાષ્ટ્રધ્વજ અભિયાન" ચલાવતા ઉમર સોબાની અને એસ. બી. બોમનજીનું ધ્યાન દોર્યું. જ્યારે

વેંકૈયાએ મહાત્મા ગાંધીને આ ધ્વજ બતાવ્યો ત્યારે તેમણે સૂચન કર્યું કે ધ્વજ પર ચરખાનું ચિત્ર મૂકવું. ચરખો ત્યારે ભારતની આર્થિક ઉન્નતિનું પ્રતિક બની ગયેલ હતો. "પિંગાલી વેંકૈયા" લાલ-લીલી પાર્શ્વભૂમિમાં ચરખાનાં ચિત્રવાળો ધ્વજ બનાવી લાવ્યા, પરંતુ ગાંધીજીને તેમાં સર્વ ધર્મનું પ્રતિનિધિત્વ જણાયું નહીં.

- ઘણાં એવા લોકો હતા જે અત્યાર સુધી રજૂ થયેલા ધ્વજ દ્વારા વ્યક્ત થતી ધાર્મિક ભાવનાઓથી સંતુષ્ટ નહોતા! 1924 માં કોલકાતામાં મળેલ "અખિલ ભારતીય સંસ્કૃત કોંગ્રેસ" જેમાં વચ્ચે વિષ્ણુની ગદાનું પ્રતીક હોય તેવો ભગવા રંગનો ધ્વજ સૂચવ્યો. પછીનાં સમયમાં "ગેરૂ" રંગનું સૂચન પણ થયું. જેમાં ગેરૂ રંગ હિન્દુ યોગીઓ અને સન્યાસી તથા મુસ્લિમ ફકીર અને દુર્વેશોનાં પ્રતિકરૂપ ગણાવાયેલ શીખ સમુદાય દ્વારા પીળા રંગનો સમાવેશ કરવાનું પણ સૂચવાયું હતું.

મહાત્મા ગાંધી સમક્ષ અન્ય એક ત્રિરંગો ધ્વજ રજૂ કરવામાં આવ્યો. જેમાં ઉપર સફેદ, વચ્ચે લીલો અને નીચે લાલ રંગના આડા પટ્ટા હતા, જે લઘુમતિ ધર્મો, મુસ્લીમ અને હિન્દુ ધર્મનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હતા. સાથે ત્રણે પટ્ટાઓને આવરતો ચરખો હતો. આ ધ્વજની રૂપરેખા "આયરલેન્ડ" નાં ધ્વજનાં આધારે બનાવાયેલ, કારણ કે "આયરલેન્ડ" પણ ત્યારે બ્રિટિશ શાસન સામે આઝાદીની લડાઈ લડતું હતું. આ ધ્વજ પ્રથમ વખત અમદાવાદમાં કોંગ્રેસ પક્ષનાં સંમેલન વખતે ફરકાવાયેલ, જોકે તેને ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ પક્ષનાં અધિકૃત ધ્વજ તરીકે પસંદ કરાયો નહિં. આ ધ્વજ આઝાદીની ચળવળમાં પણ બહુ ઓછો વપરાયેલો નહીં.

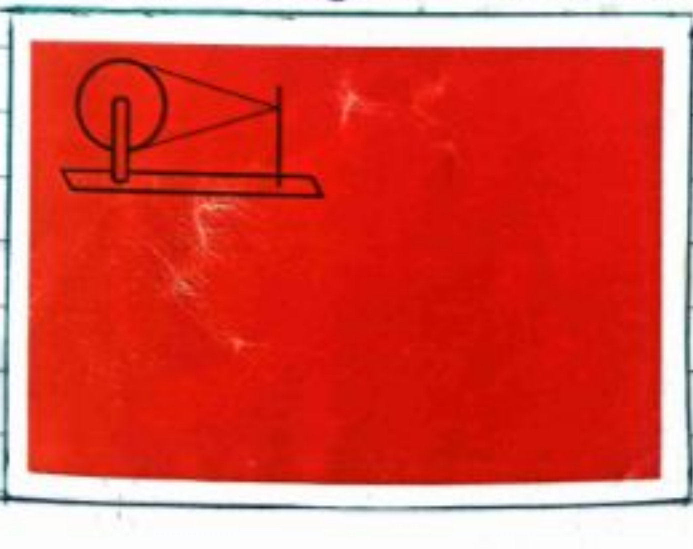

→ આટલી પ્રગતિ બાદ, 2 એપ્રિલ 1931 નાં રોજ "કોંગ્રેસ કાર્યકારી સમિતી" દ્વારા સાત સભ્યોની "ધ્વજ સમિતિ" ની રચના કરવામાં આવી. આ સમિતિએ એક જ રંગનો સોનેરી પીળો (golden-yellow) (કે જે "ગેરૂ" પણ કહેવાય) રંગ અને ઉપરનાં ખૂણામાં ચરખાનું ચિત્ર ધરાવતાં ધ્વજની ભલામણ કરી. ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ દ્વારા આ ધ્વજ કોમી કારણોસર નામંજૂર થયો.

→ છેવટે, જ્યારે 1931 માં કોંગ્રેસ સમિતિ કરાચીમાં મળી ત્યારે રાષ્ટ્રધ્વજ પર આખરી ઠરાવ પસાર થયો, અને "પિંગાલી વેંકૈયા" નાં ધ્વજનાં આધારે તિરંગો ધ્વજ જેમાં કેસરી, સફેદ અને લીલો રંગના આડા પટ્ટા અને વચ્ચે ચરખાનું ચિત્ર હતું.

- આજ સમયે "ભારતીય રાષ્ટ્રીય સેના" (Indian National Army) દ્વારા આજ પ્રકારનો પરંતુ ઉપર નીચે "આઝાદ હિંદ" લખેલ અને વચ્ચેનાં પટ્ટામાં તરાપ મારતા વાઘનાં ચિત્રવાળો ધ્વજ વપરાતો હતો. જેમાં વાઘ સુભાષચંદ્ર બોઝનાં આઝાદી માટેનાં સશસ્ત્ર સંઘર્ષનું પ્રતિક હતું. આ ધ્વજ ભારતની ભૂમિ પર પ્રથમ વખત સુભાષચંદ્ર બોઝનાં હસ્તે મણિપુર માં ફરકાવાયેલ.

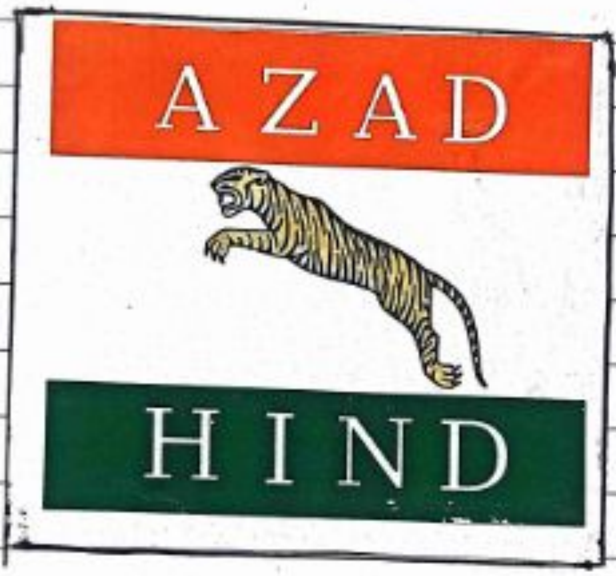

- ભારતની આઝાદી (15 ઓગસ્ટ 1947) નાં ચોવીસ દિવસ પહેલાં 22 જુલાઈ 1947 ના રોજ મળેલ 'બંધારણ સભા' ની બેઠકમાં ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ નક્કી કરવામાં આવેલો. ભારતીય ગણરાજ્યના રાષ્ટ્રધ્વજ તરીકે ત્રિરંગા (તિરંગા) ધ્વજને પસંદ કરવામાં આવ્યો, જે ભારતના રાષ્ટ્રધ્વજ તરીકે ઓળખાય છે.

- 1947માં પસંદ કરાયેલ રાષ્ટ્રધ્વજ, પિંગાલી વેંકૈયા દ્વારા રચિત ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના ધ્વજના આધારે રચાયેલ આ ધ્વજ આડા ત્રણ રંગના પટ્ટા ધરાવે છે, જેમાં ઉપરનો પટ્ટો ઘેરો કેસરી, વચ્ચે સફેદ અને નીચે લીલો રંગ હોય છે. કેન્દ્રમાં ઘેરા વાદળી રંગનું

24 આરા ધરાવતું ચક્ર આવેલું છે. કે જે 'અશોક ચક્ર' તરીકે ઓળખાય છે. આ અશોક ચક્ર "સારનાથની સિંહાકૃતિ વાળા અશોક સ્તંભ માંથી લેવામાં આવેલ છે. અશોક ચક્રનો વ્યાસ સફેદ પટ્ટાની પહોળાઈની 3/4 ભાગ જેટલો હોય છે. આ ધ્વજની પહોળાઈ અને લંબાઈનું પ્રમાણ 2:3 માં ગુણોત્તરમાં હોય છે. આ ધ્વજ ભારતીય સૈન્યનો યુદ્ધ ધ્વજ પણ ગણાય છે. અને તમામ સૈનિક છાવણીઓ પર દરરોજ ફરકાવવામાં આવે છે.

આ ધ્વજના પ્રદર્શન અને ઉપયોગ માટે ભારતીય ધ્વજ સંહિતા ઘડવામાં આવેલી છે, જેનું સખતપણે પાલન કરવાનું છે.

* ધ્વજ ભાવના :-

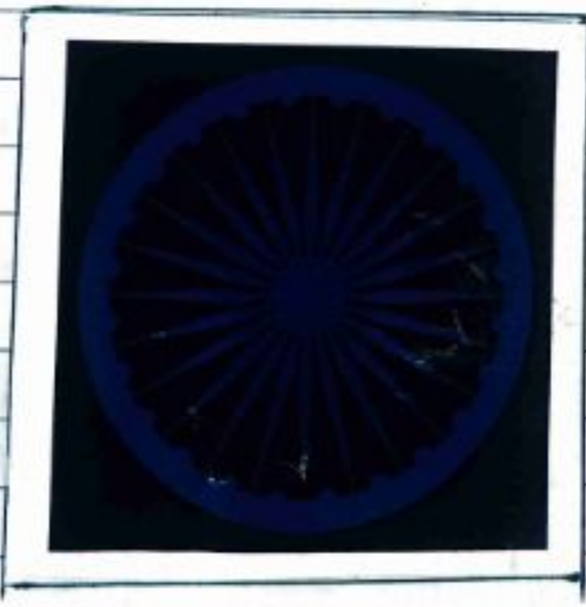

ભારતની આઝાદીનાં થોડા દિવસો પહેલા ખાસ સ્થાપિત બંધારણ સભાએ નિર્ણય કર્યો કે રાષ્ટ્રધ્વજ એવો રાખવો જે દરેક પક્ષ અને સમાજને અનુકૂળ આવે. આથી અંતે "ત્રિરંગો"

તરીકે ઓળખાતો 'કેસરી', 'સફેદ' અને 'લીલા' કલરનાં ત્રણ આડા પટ્ટા અને વચ્ચે 'અશોક ચક્ર' ધરાવતો રાષ્ટ્ર ધ્વજ નક્કી કરવામાં આવેલ.
ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન કે જે પછીથી ભારતનાં પ્રથમ ઉપરાષ્ટ્રપતિ બનેલા, તેમણે આ ધ્વજની રચનામાં રહેલ ભાવના વર્ણવતા જણાવેલ કે,....

- ભગવો/કેસરી રંગ **ત્યાગ અને સમર્પણનું** પ્રતિક છે. આપણાં નેતાઓએ ભૌતિક સુખોનો ત્યાગ અને દેશ તથા પ્રજાની સેવા અને પોતાની ફરજ પ્રત્યે સમર્પણની ભાવના રાખવી.

- સફેદ રંગ **પ્રકાશનું** કેન્દ્ર છે, જે સત્ય સુધી જવાનો આપણો માર્ગ પ્રકાશિત કરશે.

- લીલો રંગ **આપણી માટી/જમીન** સાથેનો સંબંધ દર્શાવે છે. આપણો વૃક્ષ, છોડ, લીલોતરી સાથેનો સંબંધ દર્શાવે છે, કે જેના પર તમામનાં જીવન આધારિત છે. મધ્યમાં રહેલ અશોક ચક્ર એ ધર્મ ચક્ર છે, સત્ય અને ધર્મ એ બન્ને આ ધ્વજ હેઠળ કામ કરનાર માટે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો છે. તે ઉપરાંત ચક્ર સતત ગતિશીલતાનું પ્રતીક છે. સ્થિરતા એ મૃત્યુ છે અને ગતિશીલતા એ જીવન છે. ભારતમાં પરિવર્તનને હવે રોકી શકાશે નહીં, તેણે ગતિશીલ બની અને આગળ ધપવું જ પડશે. ચક્ર ઉન્મુક્ત શાંતિપૂર્ણ ફેરફારનું પ્રતિનિધિ બનશે. તે દિવસનાં 24 કલાકનું પણ દર્શક છે.

બહોળા અનધિકૃત અર્થમાં કેસરીરંગ આધ્યાત્મ અને શુદ્ધતા, સફેદ રંગ શાંતિ અને સત્ય, લીલો રંગ ઉત્પાદકતા અને ચક્ર ન્યાય અને અધિકારોનું પ્રતિક મનાય છે.

* ઉત્પાદન પ્રક્રિયા :-

1950 માં ભારત ગણતંત્ર બન્યા પછી 1951માં પ્રથમ વખત ભારતીય માનક સંસ્થા (Bureau of Indian Standard) (BIS) એ રાષ્ટ્રધ્વજ માટે પ્રમાણિત માપદંડ નક્કી કર્યાં. જે 1964 માં ભારતમાં મેટ્રિક પદ્ધતિ દાખલ થઈ ત્યારે સુધારવામાં આવ્યા. આ માપદંડ 17 ઓગસ્ટ 1968 થી લાગુ કરવામાં આવ્યા. આ માપદંડ રાષ્ટ્રધ્વજ ઉત્પાદનનાં તમામ પાસાંઓ જેવા કે, માપ, રંગ, ચમક, દોરાઓ, કાપડના વણાટ વગેરે નક્કી કરે છે. આ માર્ગદર્શિકાને તમામ ઉત્પાદકોએ ચોક્કસપણે અનુસરવું ફરજિયાત છે. તેમાં ચૂક કરનારને ગંભીર ગુનો ગણી દંડ અથવા કારાવાસ કે બન્ને સાથેની સજા થઈ શકે છે.

ખાદી અથવા હાથવણાટનું કાપડ જ રાષ્ટ્રધ્વજ બનાવવા માટે વાપરી શકાય છે. ખાદી બનાવવા માટે કાચામાલ તરીકે સુતર, ઉન અથવા રેશમ જ વપરાયેલ હોવું જોઈએ. આ માટે બે પ્રકારની ખાદી વપરાય છે, ખાદી-બન્ટિંગથી ધ્વજનો મુખ્યભાગ બને છે, જ્યારે ધ્વજને ધ્વજદંડ સાથે જોડતો ભાગ પકડનારનાં વણાટ વાળી ખાદી-ડક વડે બનાવાય છે. આ પ્રકારનું વણાટકામ કરતા બહુ ઓછા કારીગરો મળે છે. આ ઉપરાંત માર્ગદર્શિકા મુજબ એક ચોરસ c.m. માં 150 દોરા, સાંધાદીઠ ચાર દોરા અને એક ચોરસ ફીટનું વજન બરાબર 205 ગ્રામ હોવું જોઈએ.

કાપડ વણાઈ ગયા પછી ભારતીય માનક સંસ્થામાં મોકલવું પડે છે, જ્યાં તે તમામ માપદંડ પર ખરું ઉતરે પછી ફરી તેને ઉત્પાદકનાં કારખાને મોકલાય છે. જ્યાં સાફ કરવાનું તથા યોગ્ય રંગોથી રંગી અને ઉપર અશોક ચક્રની છાપણી અથવા ભરતકામ કરવામાં આવે છે. ધ્યાન એટલું રાખવાનું કે અશોકચક્ર બન્ને બાજુથી દેખાવું જોઈએ. ત્યાર બાદ ફરી અધિકૃત ચકાસણી પ્રક્રિયા માંથી પસાર થઈ અને વેચાણ માટે મુકાય છે.

રાષ્ટ્રધ્વજની આચારસંહિતા

2002 પહેલા ભારતના જનસામાન્ય માટે, નક્કી કરાયેલ રાષ્ટ્રીય તહેવારો સિવાયનાં દિવસોમાં, જાહેરમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવાનું પ્રતિબંધિત હતું. ફક્ત સરકારી કચેરીઓ અને ભવનો માટે જ છૂટકારો હતી. નવીન જિંદાલ નામના એક ઉદ્યોગપતિએ દિલ્હી વડી અદાલતમાં જનહિતની એક અરજી દાખલ કરી અને આ પ્રતિબંધનો અંત કરાવ્યો. જિંદાલ તેમનાં કચેરી ભવન પર રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવતા, પરંતુ ત્યારે આ રાષ્ટ્રધ્વજ આચારસંહિતા કાનુનની વિરુદ્ધ હતી. આથી તેમને જણાવવામાં આવ્યું કે તેમની સામે કાનુની કાર્યવાહી થઈ શકે છે. જિંદાલએ દલીલ કરી કે સંપૂર્ણ સન્માન અને વિધીપૂર્વક રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવો તે તેમનો નાગરીક અધિકાર છે. અને આ રીતે તે પોતાનો દેશપ્રેમ

વ્યક્ત કરી શકે છે. આ દાવો ભારતના ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં ફેરવવામાં આવ્યો. જ્યાં માનનીય ઉચ્ચ ન્યાયાલય દ્વારા ભારત સરકારને આ બાબત ઉકેલવા માટે એક સમિતિ રચવાનું કહેવામાં આવ્યું. કેન્દ્રીય મંત્રીમંડળમાં ભારતીય ધ્વજ સંહિતામાં સુધારો કરી, 26 જાન્યુઆરી, 2002 થી જન સામાન્યને રાષ્ટ્રધ્વજની ગરીમા અને સન્માન જળવાય તે રીતે તમામ દિવસોમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવાની છૂટ આપવામાં આવી.

* રાષ્ટ્રધ્વજનું સન્માન :-

ભારતીય ધ્વજ સંહિતા- 2002, રાષ્ટ્રધ્વજનાં ઉપયોગ અને પ્રદર્શન પર દિશારેખ માટે છે. આ મુજબ રાષ્ટ્રધ્વજ જમીન અથવા પાણીને અડતો હોવો જોઈએ નહીં, 2005 સુધી રાષ્ટ્રધ્વજનો ઉપયોગ ગણવેશ કે પહેરવેશ પર થઈ શકતો નહીં, 5 જુલાઈ 2005 નાં ભારત સરકારે કરેલા સુધારા મુજબ હવે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. પરંતુ કમરથી નીચેનાં કપડાં, આંતરવસ્ત્રોમાં, ગાદી તકિયાનાં કવર કે ગળાનાં સ્કાર્ફમાં ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. રાષ્ટ્રધ્વજને ઉંધો, કશાની અંદર ઉંડાઈમાં કે કશું વિંટાળીને વાપરી શકાતો નથી. રાષ્ટ્રધ્વજ પર કશું લખાણ થઈ શકતું નથી.

* રાષ્ટ્રધ્વજની જાળવણી :-

રાષ્ટ્રધ્વજની જાળવણી અને પ્રદર્શન વખતે ધ્યાને રાખવા માટેનાં ઘણાં પારંપરિક નિયમો છે. રાષ્ટ્રધ્વજ જ્યારે ખુલ્લામાં ફરકાવવાનો હોય ત્યારે સવારે ધ્વજ ચડાવવાનો અને સાંજે ઉતારવાનો હોય છે

જાહેર ભવનો પર અમુક ચોક્કસ પરિસ્થિતિઓમાં રાષ્ટ્રધ્વજ રાત્રે પણ ફરકતો દેખાય છે.

રાષ્ટ્રધ્વજ ક્યારેય પણ ઊંધો ફરકાવી કે પ્રદર્શિત કરી શકાતો નથી. રાષ્ટ્રધ્વજને ફાટેલી કે ગંદી સ્થિતિમાં પ્રદર્શિત કરવો તે અપમાનજનક ગણાય છે. આજ નિયમ ધ્વજદંડ અને દોરીને પણ લાગુ પડે છે, અને તેમનો પણ નિયમાનુસાર રખરખાવ કરવાનો હોય છે.

* ભીંત પર પ્રદર્શન / અન્ય દેશોનાં રાષ્ટ્રધ્વજ સાથે :-

જ્યારે રાષ્ટ્રધ્વજને અન્ય દેશોનાં રાષ્ટ્રધ્વજ સાથે જાહેરમાં ફરકાવવાનો હોય ત્યારે અમુક નિયમો ધ્યાનમાં રાખવાના હોય છે. જેમકે રાષ્ટ્રધ્વજ હંમેશા માન ભરી સ્થિતિમાં, અન્ય ધ્વજોથી સંપૂર્ણ જમણી (દર્શકની ડાબી) બાજુ રહેલો હોવો જોઈએ. અન્ય દેશોનાં ધ્વજ અંગ્રેજી A, B, C, D મુજબ ગોઠવાયેલ હોવા જોઈએ. તમામ ધ્વજો લગભગ એક સરખા માપનાં અને ભારતીય રાષ્ટ્રધ્વજ કરતાં મોટા માપનાં તો નહીં જ એમ હોવા જોઈએ. દરેક દેશનો ધ્વજ અલગ અલગ ધ્વજદંડ પર ફરકતો હોવો જોઈએ. એક જ ધ્વજદંડ પર એક રાષ્ટ્રધ્વજ ની ઉપર અન્ય રાષ્ટ્રધ્વજ કોઈ સંજોગોમાં ફરકાવાતો નથી.

અમુક સંજોગોમાં ભારતીય રાષ્ટ્રધ્વજને અન્ય ધ્વજો સાથે પંક્તિની શરૂઆતમાં, અંતમાં કે અંગ્રેજી વર્ણાક્ષરોનાં ક્રમમાં ફરકાવવાની છૂટ અપાય છે. જ્યારે તમામ ધ્વજોને વર્તુળાકાર ફરકાવવાનાં હોય ત્યારે, રાષ્ટ્રધ્વજોને વર્તુળની શરૂઆતનાં સ્થાને અને અન્ય દેશોનાં ધ્વજ તેનાંથી

ઘડિયાળનાં કાંટાની દિશામાં, તેમ ગોઠવતા જઈ અંતે છેલ્લો ધ્વજ ફરીથી રાષ્ટ્રધ્વજ પાસે આવે તેમ ગોઠવાય છે. ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ હંમેશા પહેલો ચડાવાય છે અને છેલ્લો ઉતારાય છે.

જ્યારે ધ્વજોને ત્રાંસા ધ્વજદંડો પર ફરકાવવાનાં હોય ત્યારે ભારતનાં રાષ્ટ્રધ્વજનો ધ્વજદંડ આગળ રહે અને રાષ્ટ્રધ્વજની જમણી બાજુ રહે તેમ રખાય છે. જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘનાં ધ્વજ સાથે એકલા ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવાનો હોય ત્યારે તેની ગમે તે બાજુ ફરકાવી શકાય છે. સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રધ્વજને સામેની બાજુથી સંપૂર્ણ જમણીબાજુ ફરકાવવાનો રીવાજ છે.

* રાષ્ટ્રધ્વજ ન હોય તેવા ધ્વજો સાથે :=

રાષ્ટ્રધ્વજ જ્યારે અન્ય ધ્વજ જેવા કે વેપારી ધ્વજ અને જાહેરાતનાં બેનરો વગેરે સાથે ફરકાવવાના હોય ત્યારે, નિયમ એવો છે કે, અન્ય ધ્વજો જો અલગ અલગ ધ્વજદંડ પર હોય તો રાષ્ટ્રધ્વજ હંમેશા વચ્ચે જ રાખવો અથવા તો જોનાર દર્શકની છેક ડાબી તરફ આવે તેમ રાખવો અથવા ઓછામાં ઓછુ એક ધ્વજની પહોળાઈ અન્ય ધ્વજો કરતાં વધારે રાખવી. રાષ્ટ્રધ્વજનો ધ્વજદંડ અન્ય કરતાં આગળ રાખવો, પરંતુ તમામ ધ્વજ જો એક જ ધ્વજદંડ પર ફરકાવાયા હોય તો રાષ્ટ્રધ્વજ હંમેશા સર્વોચ્ચ ઊંચાઈ પર રાખવો. જો રાષ્ટ્રધ્વજને અન્ય ધ્વજો સાથે સરઘસમાં લઈ જવાનો હોય તો, કૂચ કરતા સરઘસમાં સૌથી આગળ રાખવો. જો તમામ ધ્વજો એક આડી લીટીમાં રાખવાનાં હોય તો રાષ્ટ્રધ્વજને કૂચની જમણી તરફ

રાખીને ચાલવાનું હોય છે.

* આંતરિક પ્રદર્શન માટે :-

જ્યારે રાષ્ટ્રધ્વજને કોઈ સભાખંડ કે મહિદ્ર મેળાવડાઓ જેવા પ્રસંગે આંતરિક પ્રદર્શનમાં ફરકાવવાના હોય ત્યારે, તેને હંમેશાં જમણી બાજુ અધિકારક સ્થિતિમાં રાખવો. આથી જ જ્યારે કોઈ પ્રવચન જેવા કાર્યક્રમોમાં રાષ્ટ્રધ્વજ રાખવાનો હોય ત્યારે, વક્તાની જમણી બાજુ પર જ ધ્વજ રાખવો. જો સભાખંડમાં અન્ય કોઈ જગ્યાએ લગાવવાનો હોય તો શ્રોતાઓની જમણી બાજુ પર આવે તે રીતે રાખવો.

- ધ્વજ સંપૂર્ણ ફેલાયેલી સ્થિતિમાં અને કેસરી પટ્ટો ઉપર આવે તેમ લગાવવો. જો મંચ પાછળ ઊભી સ્થિતિમાં લટકાવવાનો હોય તો, કેસરી પટ્ટો જોનારની ડાબી બાજુ અને ધ્વજદોરી ઉપર રહે તેમ રાખવો.

⇒ સંદર્ભ ગ્રંથ :-

- ગુ. M. wikipedia.com
- ccrtindia.gov.in/publication

	નામ	રોલનંબર
1.	રાઠોડ કોમલ શ્રી.	29
2.	કડીવાલા નિલોફર	27
3.	સિરમા અઘાના બી.	22

હિસાર, હરિયાણાના ઉદ્યોગપતિ અને પૂર્વ સાંસદ નવીન જિંદાલ ૧૯૯૬માં દિલ્હી હાઈકોર્ટમાં રાષ્ટ્રધ્વજ સામાન્ય જનતા પણ ફરકાવી શકે તેવા હેતુ માટે ગયા અને ૨૩ જાન્યુઆરી ૨૦૦૪માં સુપ્રિમ કોર્ટે રાષ્ટ્રધ્વજ બધાંજ ફરકાવી શકે તેવો ચૂકાદો આપ્યો

રાયપુર, છત્તિસગઢના ડીસ્ટ્રીક્ટ કલેક્ટરે નવીન જિંદાલને પોતાની ફેક્ટરી/ઓફિસના પ્રાંગણમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવતાં રોક્યા હતા

અમેરિકામાં અભ્યાસ કરતાં નવીન જિંદાલે અમેરિકનોમાં આત્માનુશાસન, દેશપ્રેમ અને પોતાના રાષ્ટ્રધ્વજ તરફનો પ્રેમ, આદર અને લગાવ જોઈને ભારતમાં આ પરંપરા શરૂ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

લાંબી કાનૂની લડત બાદ નવિન જિંદાલે ત્રિરંગાને સરકારી તંત્રથી મુક્ત કરી જનગણમનના હાથમાં, સમાજદેવતાના હાથમાં મૂકી આપ્યો. આપણે સૌ પૂરા માન, સન્માન, ગૌરવ, દેશાભિમાનથી આપણા ત્રિરંગાને સલામ કરીએ.

રાષ્ટ્રધ્વજની આચારસંહિતા

ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ એ ભારતના લોકોની આશાઓ અને આકાંક્ષાઓનું પ્રતિનિધિત્વ છે. તે આપણા રાષ્ટ્રીય ગૌરવનું પ્રતિક છે. છેલ્લા પાંચ દાયકામાં, આ ત્રિરંગાને સંપૂર્ણ ગૌરવ સાથે લહેરાવવામાં ઘણા લોકો અને સશસ્ત્ર સૈનિકોએ વિના પ્રયાસે પોતાના જીવનનું બલિદાન આપ્યું છે.

રાષ્ટ્રધ્વજના રંગ અને ચિહ્નોના ચક્રનું મહત્વ ડૉ. રાધાકૃષ્ણન દ્વારા બંધારણ સભામાં પર્યાપ્ત રીતે વર્ણવવામાં આવ્યું હતું. આ બંધારણ સભામાં રાષ્ટ્રધ્વજ સર્વાનુમતે સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો. ડૉ. એસ. રાધાકૃષ્ણને સ્પષ્ટતા કરી હતી કે કેસરી અથવા કેસરી રંગ ત્યાગ અથવા નિઃસ્વાર્થતાનું પ્રતીક છે. આપણા નેતાઓએ ભૌતિક મુખ્ય: સુવિધાઓથી અળગા રહીને પોતાના કામ પ્રત્યે સમર્પિત રહેવું જોઈએ. ધ્વજની વચ્ચેની સફેદ રંગ આપણને સત્ય અને સારા આચરણના માર્ગ પર ચાલવાની પ્રેરણા આપે છે. લીલો રંગ એ માટી અને વનસ્પતિ સાથેના આપણા સંબંધને દર્શાવે છે જેના પર તમામ જીવોનું જીવન નિર્ભર છે. સફેદ રંગની મધ્યમાં અશોક ચક્ર ધર્મના શાસનનું પ્રતીક છે, ભારતે પરિવર્તનની અવગણના ન કરવી જોઈએ, પરંતુ આગળ વધવું જોઈએ. શાંતિપૂર્ણ પરિવર્તનની ગતિશીલતાને પ્રતીક કરે છે.

દરેક વ્યક્તિને રાષ્ટ્રધ્વજ પ્રત્યે પ્રેમ આદર અને વફાદારી હોય છે. પરંતુ ઘણીવાર એવું જોવામાં આવ્યું છે કે રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવાના નિયમો રિવાજો અને ઔપચારિકતાઓ વિશે ન તો સામાન્ય જનતા અને ન તો સરકારી સંસ્થાઓ અને એજન્સીઓ વાકેફ હોય છે. રાષ્ટ્રધ્વજનું પ્રદર્શન પ્રતીક અને નામ (અયોગ્ય ઉપયોગ નિવારણ) અધિનિયમ, 1950 (1950 ના નંબર 12) અને રાષ્ટ્રીય ગૌરવનું અપમાન નિવારણ અધિનિયમ, 1971 ની જોગવાઈઓ હેઠળ નિયંત્રિત થાય છે.

ભારતીય ધ્વજ સંહિતા, 2002 ને ત્રણ ભાગોમાં વિભાજિત કરવામાં આવી છે. રાષ્ટ્રધ્વજનું સામાન્ય વર્ણન કોડના ભાગ 1 માં આપવામાં આવ્યું છે. સામાન્ય જનતા, ખાનગી સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરવાની વિગતો કોડના ભાગ II માં આપવામાં આવી છે. કેંદ્ર અને રાજ્ય સરકારો અને તેમની સંસ્થાઓ અને એજન્સીઓ દ્વારા રાષ્ટ્રીય ધ્વજ લહેરાવવાની વિગતો કોડના ભાગ માં આપવામાં આવી છે.

" ફ્લેગ કોડ - ઈન્ડિયા" ના સ્થાને " ભારતની ધ્વજ સંહિતા, 2022" 26મી જાન્યુઆરી, 2002 થી અમલમાં આવી છે.

ભાગ : 1

રાષ્ટ્રધ્વજમાં ત્રણ અલગ- અલગ રંગોની પટ્ટીઓ હશે જે સમાન પહોળાઈની ત્રણ લંબચોરસ પટ્ટીઓ હશે. ટોચ પર ભારતીય કેસરની પટ્ટી અને નીચે ભારતીય લીલા રંગની પટ્ટી હશે. વચ્ચેની પટ્ટી સફેદ રંગની હશે અને મધ્યમાં 24 પટ્ટીઓ નેવી બ્લુ રંગમાં અશોક ચક્રથી બનેલી હશે. ને વધુ સારું રહેશે જો સ્ક્રીન પ્રિન્ટેડ અથવા અન્યથા પ્રિન્ટેડ જે સફેદ પટ્ટીની મધ્યમાં ધ્વજની બંને બાજુથી સ્પષ્ટ રીતે દેખાય છે.

ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ સુતરાઉ / પોલિએસ્ટર / ઊન / સિલ્ક ખાદીના કાપડ, હાથથી કાંતેલા અને હાથથી વણેલા અથવા મશીનથી બનેલી હોવો જોઈએ.

રાષ્ટ્રધ્વજ આકાર લંબચોરસ હશે. ધ્વજની લંબાઈ અને ઊંચાઈ (પહોળાઈ) નો ગુણોત્તર 3:2 હશે.

ફરકાવવા માટે યોગ્ય કદનો ધ્વજ પસંદ કરવો જોઈએ. 450 x 300 મિલીમીટરના કદના ધ્વજ મહાનુભાવોને લઈ જનારા એરોપ્લેન માટે મોટર કાર માટે 225 x 150 મિલીમીટર અને ટેબલ સામાન્ય જનતા, બિન- સરકારી સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા / પ્રદર્શન / ઉપયોગ.

પ્રતીક અને નામ અધિનિયમ, 1950 અને રાષ્ટ્રીય ગૌરવ સિવાય સામાન્ય જનતા, બિન- સરકારી સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજના પ્રદર્શન પર કોઈ પ્રતિબંધ રહેશે નહી.

(a) "પ્રતીક" નો અર્થ એ છે કે અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ ચિહ્ન, સીલ, ધ્વજ, બેજ, કોટ- ઓફ- આર્મ્સ અથવા સચિત્ર સ્વરૂપ, જ્યારે અમલમાં હોય તેવા કોઈપણ કાયદામાં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, કોઈ પણ વ્યક્તિ, કેન્દ્ર સરકાર અથવા સરકારના આવા અધિકારીની અગાઉની પરવાનગી વિના, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા અધિકૃત કરવામાં આવી શકે છે. કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સંમતિ સિવાય, કોઈપણ વેપાર, વ્યવસાય, આજીવિકા અથવા વ્યવસાય. કોઈપણ પેટન્ટની તરકીબોમાં અથવા ડિઝાઈનના કોઈપણ ટ્રેડ માર્કમાં અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ નામ અને ચિહ્નનો ઉપયોગ કરવાનું ચાલુ રાખશે નહી. આ અધિનિયમની અનુસૂચિમાં ભારતીય રાષ્ટ્રીય નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે.

અપમાન નિવારણ અધિનિયમ, 1971 માં નિર્ધારિત પ્રતિબંધો અને ઉપરોક્ત અધિનિયમોમાં પૂરા પાડવામાં આવેલ વિષય પર બનાવેલ અન્ય કોઈપણ કાયદા નીચેના બાબતોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ.

1) (i) ધ્વજનો ઉપયોગ વ્યાપારી હેતુઓ માટે કરવામાં આવશે નહીં અન્યથા પ્રતીક અને નામ (અયોગ્ય ઉપયોગ નિવારણ) અધિનિયમ, 1950 ના ઉલ્લંઘનમાં.

(ii) કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા વસ્તુને સલામ કરવા માટે ધ્વજ નીચે ઉતારવામાં આવતો નથી.

(iii) કોઈપણ વ્યક્તિ સરકારી ઈમારતો પર રાષ્ટ્રધ્વજને અર્ધ-માસ્ટ પર ફરકાવવાના આદેશો આપવામાં આવ્યો હોય તેવા પ્રસંગો સિવાય ધ્વજને અર્ધ માસ્ટ પર લહેરાવવામાં આવશે નહી.
(iv) વ્યક્તિગત અંતિમ સંસ્કાર સહિત કોઈપણ રીતે ધ્વજ લહેરાવો આ માટે ઉપયોગમાં લેવાશે નહી.

(v) ધ્વજનો ઉપયોગ કોઈપણ ડ્રેસ અથવા યુનિફોર્મના ભાગ રૂપે થવો જોઈએ નહીં, અથવા તે ગાદલા, રૂમાલ, નેપકિન્સ અથવા કોઈપણ ડ્રેસ સામગ્રી પર ભરતકામ અથવા છાપવામાં આવશે નહી.

(vi) ધ્વજ પર કોઈ અક્ષર હશે નહી.

(vii) કોઈપણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા, પકડી રાખવા અથવા લઈ જવા માટે સક્ષમ ધ્વજ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાશે નહી.
પરંતુ ખાસ પ્રસંગો અને પ્રજાસત્તાક દિવસ અને સ્વતંત્રતા દિવસ જેવા રાષ્ટ્રીય દિવસો પર ઉજવણીના ભાગ રૂપે તેને ફરકાવતા પહેલા ધ્વજની ફૂલની પાંખડીઓ મૂકવામાં કોઈ વાંધો નહી હોય
(viii) પ્રતિમાના અનાવરણ પ્રસંગે, ધ્વજને આદર અને અલગથી પ્રદર્શિત કરવામાં આવશે અને પ્રતિમાનો ઉપયોગ સ્મારકને આવરી લેવા માટે કરવામાં આવશે નહી.

(ix) ધ્વજનો ઉપયોગ નતો વક્તાના ડેસ્કને ઢાંકવા કે વક્તાનો સ્ટેજને શણગારવા માટે કરવામાં આવશે નહી.

(x) ઈરછાપૂર્વક જમીન અથવા ફ્લોરને સ્પર્શ કરવો અથવા ધ્વજને પાણીમાં ખેંચવો

(xi) ધ્વજનો ઉપયોગ વાહન, ટ્રેન, બોટ અથવા એરક્રાફ્ટની ઉપર, બાજુ અથવા પાછળના ભાગને ઢાંકવા માટે કરવામાં આવશે નહીં.

(xii) ધ્વજનો ઉપયોગ ઈમારતને ઢાંકવા માટે કરવામાં આવશે નહી.

(xiii) ઈરાદાપૂર્વક ધ્વજ "કેસરિયા રંગ" પ્રદર્શિત ન કરીને ફરકાવવામાં આવશે નહી.

. રાષ્ટ્રધ્વજની જાળવણી અને સન્માન માટે નીચેની બાબતો

(i) જ્યારે પણ રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેનું સ્થાન ગૌરવપૂર્ણ અને અલગ હોવું જોઈએ.

(ii) ફાટેલો કે ગંદો ધ્વજ પ્રદર્શિત ન કરવો જોઈએ.

(iii) જો ધ્વજ સભાના મંચ પર પ્રદર્શિત થાય, તો તે એવી રીતે ફરકાવવો જોઈએ કે જ્યારે વક્તા શ્રોતાઓની સામે હોય ત્યારે ધ્વજ વક્તાની જમણી બાજુએ હોય અથવા ધ્વજ વક્તાની પાછળ દિવાલની સાથે મુકવામાં આવે અને દિવાલની ઉપરમાં દર્શાવવામાં આવશે,

(v) જ્યારે ધ્વજ દિવાલ પર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે, એક આડીઘાડ અને આડીઘાડ અને સપાટ સ્થિતિમાં, કેસરી ભાગ ટોચ પર હોવી જોઈએ અને જ્યારે તેને લંબાઈમાં લહેરાવવામાં આવે છે, ત્યારે કેસરી ભાગ ધ્વજની જમણી બાજુએ હશે (એટલે કે ધ્વજ ધ્વજની સામે છે.)

(vii) શક્ય હોય ત્યાં સુધી ધ્વજનું કદ આ સુચ્ચ અનુરૂપ નિર્ધારિત ધોરણોની અનુરૂપ હોવું જોઈએ.

(ix) જ્યારે ધ્વજ ફાટી જાય અથવા મેલો થઈ જાય, ત્યારે તેને એકાંતમાં સંપૂર્ણપણે નાશ કરવો જોઈએ. તે પણ સારું રહેશે કે તેને સળગાવીને અથવા તેના ગૌરવને અનુરૂપ અન્ય કોઈપણ રીતે નાશ કરવામાં આવે.

ધ્વજ વંદન

ધ્વજ ફરકાવતી વખતે અથવા નીચે ઉતારતી વખતે અથવા ધ્વજને પરેડ અથવા નિરીક્ષણના કોઈપણ પ્રસંગમાં લઈ જતી વખતે, ત્યાં હાજર રહેલા તમામ વ્યક્તિઓ તેમના ચહેરા ધ્વજ તરફ રાખીને ધ્યાનની સ્થિતિમાં ઊભા રહેવું જોઈએ. યુનિફોર્મમાં વ્યક્તિઓએ યોગ્ય રીતે સલામ કરવી જોઈએ. જ્યારે ધ્વજ કૂચ કરતી ટુકડી સાથે હોય છે, ત્યારે હાજર રહેલા લોકો ધ્યાનપૂર્વક ઊભા રહેશે અથવા ધ્વજ તેમની પાસેથી પસાર થશે ત્યારે સલામી કરશે. મહાનુભાવો પણ કોઈ પણ પ્રકારનું માથું પહેર્યા વિના સલામી લઈ શકે છે.

અન્ય રાષ્ટ્રો અને સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના રાષ્ટ્રીય ધ્વજ

જ્યારે રાષ્ટ્રધ્વજ અન્ય રાષ્ટ્રોના ધ્વજ સાથે સમાન પંક્તિમાં લહેરાતો હોય, ત્યારે તે ખૂબ જમણી બાજુએ મૂકવામાં આવે છે, અર્થાત કે, જો કોઈ નિરીક્ષક પ્રેક્ષકોની સામે ધ્વજની હરોળની મધ્યમાં ઊભો હોય, તો રાષ્ટ્રધ્વજને દૂર જમણી બાજુ પર મૂકવામાં આવશે પછી. આ પરિસ્થિતિ નીચેના આકૃતિમાં સ્પષ્ટ છે:

જ્યારે સંયુક્ત રાષ્ટ્રની ધ્વજ રાષ્ટ્રધ્વજ સાથે લહેરાતો હોય ત્યારે તે રાષ્ટ્રધ્વજની બંને બાજુ હોઈ શકે છે. સામાન્ય પરંપરા એવી છે કે રાષ્ટ્રધ્વજને એવી રીતે લહેરાવવામાં આવે છે કે તેને જોતી વખતે તે ખૂબ જ જમણી બાજુથી હોય છે, એટલે કે ધ્વજ દર્શકની ડાબી બાજુથી હોય છે. આ પરિસ્થિતિ નીચેની આકૃતિમાં સમજાવવામાં આવી છે.

જાહેર ઇમારતો / સરકારી રહેઠાણો પર ધ્વજ ફરકાવવો.

- સામાન્ય રીતે મુજબ જાહેર ઇમારતો જેમ કે હાઈકોર્ટ, સચિવાલય, કમિશનરની કચેરીઓ, જિલ્લા અદાલતો, જેલ અને જિલ્લા સહિત કચેરીઓ, નગરપાલિકાઓ, જિલ્લા પરિષદો અને વિભાગીય / જાહેર ક્ષેત્રના ઉપક્રમોની કચેરીઓ પર ધ્વજ ફરકાવવો જોઈએ.

- સરહદી વિસ્તારોમાં કસ્ટમ પોસ્ટ્સ, ચેકપોસ્ટ્સ, આઉટ પોસ્ટ્સ અને અન્ય વિશિષ્ટ સ્થાનો પર ધ્વજ લહેરાવવામાં આવી શકે છે. આ ઉપરાંત સરહદી પેટ્રોલિંગ પાર્ટીઓના કેમ્પ પર પણ ધ્વજ ફરકાવી શકાશે.

- રાષ્ટ્રપતિ, ઉપરાષ્ટ્રપતિ, રાજ્યપાલ, લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર જ્યારે તેઓ તેમના મુખ્યાલયમાં હોય, તેમના સત્તાવાર નિવાસસ્થાન પર હોય અને જ્યારે તેઓ તેમના મુખ્યમથકની બહાર પ્રવાસ પર હોય ત્યારે, તેઓ જ્યાં રહે છે તે ઇમારતો પર રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવવો જોઈએ.

- જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ, ઉપરાષ્ટ્રપતિ કોઈ સંસ્થાની મુલાકાત લે છે, ત્યારે તે સંસ્થા દ્વારા તેમના સન્માનના ચિહ્ન તરીકે રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવી શકાય છે.

- સરકારી ઇમારતો જ્યાં તે મુલાકાત દરમિયાન પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિ અને RA પણ માં નિર્ધારિત નિયમો અનુસાર સંબંધિત દેશના ધ્વજ સાથે રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવી શકાશે.

મોટર કાર પર ધ્વજ ફરકાવવો

મોટર કાર પર ધ્વજ ફરકાવવાની વિશેષાધિકાર ફક્ત નીચેની વ્યક્તિઓ પૂરતો મર્યાદિત છે:

1) પ્રમુખ :
2) ઉપપ્રમુખ :
3) રાજ્યપાલ અને લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર:
4) વિદેશોમાં ભારતીય મિશન / પોસ્ટ્સ વડાઓ
વડા પ્રધાન અને અન્ય કેબિનેટ પ્રધાનો
સ્પીકર, લોકસભા
ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ,
સુપ્રીમ કોર્ટના ન્યાયાધીશ,
ઉચ્ચ ન્યાયાલયના મુખ્ય ન્યાયાધીશ.

ટ્રેન / એરપ્લેન પર ધ્વજ ફરકાવવો :

- જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ દેશની અંદર સ્પેશિયલ ટ્રેનમાં મુસાફરી કરે છે. ત્યારે જે સ્ટેશનથી ટ્રેન ઉપડે છે તેના પ્લેટફોર્મ પર ડ્રાઇવરની કેબિન પર રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવો જોઈએ. રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ત્યારે જ ફરકાવવો જોઈએ જ્યારે સ્પેશિયલ ટ્રેન થોભાવવામાં આવે અથવા જ્યાં તે રોકવાની હોય ત્યાં પહોંચવાની હોય.

- વિદેશ પ્રવાસ દરમિયાન રાષ્ટ્રપતિ, ઉપરાષ્ટ્રપતિ અથવા વડાપ્રધાન વિમાનમાં રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવામાં આવશે. જે દેશની મુલાકાત લેવાના હોય તે દેશનો ધ્વજ પણ રાષ્ટ્રધ્વજ સાથે લહેરાવવો જોઈએ.

ધ્વજ નમન

- જો કોઈ નેતા કે મહાનવ્યક્તિના મૃત્યુની માહિતી બપોરના સમયે પ્રાપ્ત થાય, તો બીજા દિવસે ઉપરોક્ત સ્થળ અથવા સ્થાનો પર ધ્વજ નીચે ઉતારવામાં આવશે, જો કે તે દિવસે સૂર્યોદય પહેલા અંતિમ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો તે સ્થળે ધ્વજ નીચે કરવામાં આવશે.

- જે ધ્વજ ફરકાવવાનો દિવસ અને પ્રજાસત્તાક દિવસ, સ્વતંત્રતા દિવસ, મહાત્મા ગાંધી જયંતિ, રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ (6 થી 13 એપ્રિલ સુધી ઉજવાતા જાલિયાવાલા બાગના શહીદોની યાદમાં), રાષ્ટ્રીય ઉલ્લાસના અન્ય કોઈપણ દિવસે.

- રાજ્ય / સૈન્ય / કેન્દ્રીય અર્ધ સૈનિક દળોના સન્માનના અંતિમ સંસ્કારના પ્રસંગોએ, સંસ્કારની ચિતા ધ્વજથી ઢંકાયેલી હોવી જોઈએ અને ધ્વજની કેસરી બાજુ માથી ધ્વજને કબરમાં દફનાવવામાં આવશે નહીં કે ચિતા પર બાળવામાં આવશે નહીં.

- ધ્વજને નીચે ઉતારવામાં આવી રહ્યો હોય ત્યારે, ધ્વજને શિખર ઊંચાઈએ થોડી ક્ષણો માટે લહેરાવવામાં આવશે અને પછી ધ્વજને નીચે લાવવામાં આવશે, પરંતુ એક દિવસ પછી, ધ્વજને સાંજે નીચે ઉતારવામાં આવે તે પહેલાં તેને ફરી એક વાર ઊંચો કરવામાં આવશે.

નીચેના વ્યક્તિના મૃત્યુના દિવસે તેમના નામની સામે ઉલ્લેખિત સ્થાનો પર રાષ્ટ્રધ્વજને નીચે ઉતારવામાં આવશે.

મહાઅનુભવ વ્યક્તિ	સ્થળ
રાષ્ટ્રપતિ ઉપ રાષ્ટ્રપતિ પ્રધાન મંત્રી	સમગ્ર ભારત
લોકસભાના સ્પીકર ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ	દિલ્હી
કેન્દ્રીય કેબિનેટ મંત્રી	દિલ્હી અને રાજ્યોની રાજધાની
કેન્દ્રીય રાજ્ય મંત્રી અને નાયબ મંત્રી	દિલ્હી
રાજ્યપાલ લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર રાજ્યોના મુખ્યમંત્રીઓ કેન્દ્રીય શાસિત વિસ્તારોના મુખ્યમંત્રીઓ	સંબંધિત સમગ્ર રાજ્ય અથવા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં
રાજ્યના કેબિનેટ મંત્રી	સંબંધિત રાજ્યની રાજધાની.

ભારતીય ઝંડા સંહિતા

ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ એ ભારતના લોકોની આશાઓ અને આકાંક્ષાઓનું પ્રતિબિંબિત્વ છે. તે આપણા રાષ્ટ્રીય ગૌરવનું પ્રતીક છે. છેલ્લા પાંચ દાયકામાં, અનેક લોકો અને અનેક સૈનિકોએ આ ત્રિરંગાને સંપૂર્ણ ગૌરવ સાથે જાળવવા માટે ઉદાર પૂર્વક તેમના જીવનનું બલિદાન આપ્યું છે.

રાષ્ટ્રધ્વજના રંગો અને તેનું મહત્વ બંધારણ સભામાં રાધાકૃષ્ણ દ્વારા સ્પષ્ટપણે વર્ણવવામાં આવ્યું હતું. આ બંધારણ સભાએ સર્વસંમતિથી રાષ્ટ્રધ્વજ અપનાવ્યો. આપણા નેતાઓએ ભૌતિક સુખ-સુવિધાઓથી અળગા રહીને પોતાના કામ પ્રત્યે સમર્પિત રહેવું જોઈએ.

ધ્વજની વચ્ચેનો સફેદ રંગ આપણને સત્ય અને સારા આચરણમાં ચાલવાની પ્રેરણા આપે છે. લીલો રંગ આપણને માટી અને વનસ્પતિ સાથે પ્રકાશિત કરે છે જેના પર સમગ્ર જીવ રહે છે. સફેદ રંગમાં અશોક ચક્ર ધર્મના શાસનનું પ્રતીક છે. આ ધ્વજ હેઠળ શાસન કરનાર લોકોએ સત્ય યાના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જોઈએ. ન તો ચક્ર ગતિનું પ્રતીક છે. જડતા એ નિર્જીવતાનું પ્રતીક છે. જીવન ગતિમાં છે. ભારતે પરિવર્તનની અવગણના કરવાની જરૂર નથી પરંતુ આગળ વધવું છે. "ચક્ર શાંતિપૂર્ણ પરિવર્તનની ગતિશીલતાનું પ્રતીક છે."

દરેક વ્યક્તિને રાષ્ટ્રધ્વજ પ્રત્યે પ્રેમ, આદર અને વફાદારી હોય છે. પરંતુ ઘણીવાર એવું જોવામાં આવ્યું છે કે ન તો સામાન્ય જનતા રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવવાના નિયમો, રિવાજો અને ઔપચારિકતાઓથી વાકેફ છે કે ન તો સરકાર દ્વારા સમયાંતરે સરકારી સંસ્થાઓ અને એજન્સીઓને આપવામાં આવતી ગેરકાયદેસર સૂચનાઓનો અયોગ્ય ઉપયોગ. રાષ્ટ્રીય ધ્વજનું પ્રદર્શન પ્રિવેન્શન ઓફ એમ્બ્લેમ એક્ટ, 1950 અને રાષ્ટ્રીય સન્માનના અપમાન નિવારણ અધિનિયમ, 1971 ની જોગવાઈઓ હેઠળ નિયમન કરવામાં આવે છે. તમામના માર્ગદર્શન અને લાભ માટે ફ્લેગ કોડ ઓફ ઈન્ડિયા ૨૦૦૨ માં તમામ નિયમો,

રિવાજો અને સૂચનાઓને એકસાથે લાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

અનુકૂળતા માટે, ભારતીય ધ્વજ, 2002 ને ત્રણ ભાગોમાં વહેંચવામાં આવ્યો છે. રાષ્ટ્રધ્વજ વિશે સામાન્ય વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે સામાન્ય જનતા, ખાનગી સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવવાની બાબતો કોડના ભાગ 2 માં આપવામાં આવી છે. કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારો અને તેમની સંસ્થાઓ અને એજન્સીઓ દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવવાની બાબતો સંહિતાના ભાગ II માં આપવામાં આવી છે.

"ધ્વજ સંહિતા - ભારતને 26 જાન્યુઆરી 2002 થી પ્રભાવિત કરીને ભારતીય ધ્વજ સંહિતા 2002 દ્વારા બદલવામાં આવ્યું છે.

ભાગ - 1

→ રાષ્ટ્રધ્વજમાં ત્રણ અલગ-અલગ રંગોનું [illegible] હશે, જે ધ્વજની પહોળાઈ સાથે ત્રણ ટુકડાવાળો [illegible] હશે. ટોચ પર ભારતીય કેસરી રંગની પટ્ટી હશે અને નીચે ભારતીય લીલા રંગની પટ્ટી હશે, વચ્ચેની પટ્ટી સફેદ રંગની હશે, જેની મધ્યમાં નેવી બ્લુ રંગની વચ્ચે સમાન અંતરે અશોક ચક્ર હશે. સાથે 24 ~~સ્પોક્સ~~ લીટી આપેલી હોય છે આ અશોક ચક્રમાં. તે વધુ સારું રહેશે જો પટ્ટાઓ સ્ક્રીન પ્રિન્ટેડ અથવા અન્યથા પ્રિન્ટેડ હશે તો જેથી બંને બાજુ બરાબર પટ્ટીઓ દેખાય શકે.

→ ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ હાથથી વણેલા ઊન, સુતરાઉ, સિલ્ક અને ખાદીના કાપડનો બનેલો હોય છે.

→ રાષ્ટ્રીય ધ્વજનો આકાર લંબચોરસ હશે. તેની લંબાઈ અને ઊંચાઈનો ગુણોત્તર 3:2 હશે

→ રાષ્ટ્રીય ધ્વજના પ્રમાણભૂત કદ નીચે મુજબ છે.

ધ્વજ કદ ધોરણ	મિલીમીટરમાં માપન
1	6300 × 4200
2	3600 × 2400
3	2700 × 1800
4	1800 × 1200
5	1350 × 900
6	900 × 600
7	450 × 300
8	225 × 150
9	150 × 100

→ ફરકાવવા માટે યોગ્ય કદનો ધ્વજ પસંદ કરવો જોઈએ, 450-300 મિલીમીટરના કદના ધ્વજ મોટર કાર માટે 225×150 મિલીમીટરના ધ્વજ છે અને મહાનુભાવોને લઈ જતા એરોપ્લેન માટે ફ્લેગ મેજ માટે 150×100 મિલીમીટર છે.

ભાગ-II

સામાન્ય જનતા, બિન-સરકારી સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવો / પ્રદર્શન / ઉપયોગ.

વિભાગ-I

~~2.1~~

→ સામાન્ય જનતા, બિન-સરકારી સંસ્થાઓ અને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વગેરે દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજના પ્રદર્શન પર પ્રતીક અને નામ સિવાય કોઈ પ્રતિબંધ રહેશે નહીં. અધિનિયમ, 1950 અને રાષ્ટ્રીય ગૌરવ અધિનિયમ, 1971નુ અપમાન નિવારણ અને વિષય પર.

ધ્વજનો ઉપયોગ વ્યવસાયિક હેતુઓ માટે કરવામાં આવશે નહિંતર પ્રતીક અને નામ (અયોગ્ય ઉપયોગ નિવારણ) અધિનિયમ, 1950 નું ઉલ્લંઘન થશે.

ધ્વજ કોઈ પણ વ્યક્તિ કે વસ્તુને સલામી આપવા માટે નીચે ઉતારવામાં આવશે નહીં;

ધ્વજ ને અડધો ઝૂકાવીને ફરકાવવામાં આવશે નહિં, સિવાય એવા પ્રસંગોમાં કે, જ્યારે સરકારી ઈમારતો પર ધ્વજને અડધો ઝૂકાવીને ફરકાવવાનો આદેશો આપવામાં આવ્યા હોય.

ધ્વજનો ઉપયોગ વ્યક્તિગત અંતિમ સંસ્કાર સહિત કોઈપણ સ્વરૂપમાં વીંટાળવા માટે કરવામાં આવશે નહિં.

કોઈ પણ પ્રકારના ડ્રેસ અથવા યુનિફોર્મના ભાગમાં ધ્વજનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે નહિં અને ગાદલા, રૂમાલ, નેપકિનો અથવા કોઈ પણ ડ્રેસ સામગ્રી પર ભરતકામ અથવા છાપવામાં આવશે નહિં.

ધ્વજ પર કોઈ પણ અક્ષરો લખવામાં આવશે નહિં.

ધ્વજનો ઉપયોગ કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા, દેવા, પકડવા અથવા વહનના રૂપમાં ઉપયોગ કરવામાં આવશે નહીં. પરંતુ ખાસ પ્રસંગો અને પ્રજાસત્તાક જેવા રાષ્ટ્રીય દિવસો પર સ્વતંત્રતા દિવસની ઉજવણીના ભાગ રૂપે તેને ફરકાવ પહેલા ધ્વજમાં ફૂલની પાંખડીઓ મૂકવામાં કોઈ વાંધો નથી.

→ કોઈ પણ પ્રતિમાના અનાવરણ પ્રસંગે, ધ્વજને આદર સાથે અને અલગથી પ્રદર્શિત કરવામાં આવશે અને તેના ઉપયોગ અથવા સ્મારકને ઢાંકવા માટે કરવામાં આવશે નહિ.

→ ધ્વજનો ઉપયોગ સ્પીકરના ટેબલને ઢાંકવા અથવા સ્ટેજને શુસોભિત કરવામાં આવશે નહિ, ધ્વજને ઈરાદાપૂર્વક જમીન અથવા ફ્લોરને સ્પર્શ કરવાની અથવા પાણીમાં ખેંચી જવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે નહિ.

→ ધ્વજને વાહન, ટ્રેન, જહાજ અથવા એરક્રાફ્ટની ટોચ, બાજુ અથવા પાછળના ભાગને ઢાંકવા માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે નહિ.

→ ધ્વજનો ઉપયોગ કોઈ પણ ઈમારતને ઢાંકવા માટે કરવામાં આવશે નહિ.

→ નીચે 'કેસરીરંગ' દર્શાવીને ધ્વજને ઈરાદાપૂર્વક લહેરાવવામાં આવશે નહિ.

→

જ્યારે પણ રાષ્ટ્રધ્વજ લહેરાવવામાં આવે છે ત્યારે તેની સ્થિતિ પ્રતિષ્ઠિત અને અલગ હોવી જોઈએ.

ફાટેલો અથવા તોડાયેલો ધ્વજ પ્રદર્શિત કરવામાં આવશે નહિ.

અધિનિયમના ભાગ-III ની કલમ IX માં પ્રદાન કર્યા સિવાય કોઈપણ વાહન પર ફરકાવવામાં આવશે નહિ.

જો ધ્વજ બધા પ્લેટફોર્મ પર પ્રદર્શિત થાય છે, તો તે એવી રીતે લહેરાવવો જોઈએ કે જ્યારે વક્તા શ્રોતાઓની સામે હોય ત્યારે ધ્વજ તેમની જમણી તરફ હોય અથવા ધ્વજ વક્તાની પાછળ દિવાલની સાથે અને ઉપર મૂકવામાં આવે.

જ્યારે ધ્વજ દિવાલ પર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે આડીક અને સપાટ સ્થિતિમાં, કેસરી ભાગ ટોચ પર હોવો જોઈએ અને જ્યારે તેને લંબાઈની દિશામાં લહેરાવવામાં આવે છે, ત્યારે કેસરી ભાગ ધ્વજની જમણી બાજુએ હશે.

જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી ધ્વજનું કદ આ સંહિતાના ભાગ-I માં નિર્ધારિત ધોરણોને અનુરૂપ હોવું જોઈએ.

અન્ય કોઈ ધ્વજ અથવા ચિહ્ન રાષ્ટ્રધ્વજ કરતા ઊંચા અથવા તેની બરાબર અથવા એની ઉપર લગાવવામાં આવશે નહિં અને પુષ્પ, માળા, પ્રતીક અથવા અન્ય કોઈ વસ્તુ ધ્વજ-દંડ પર રાખવામાં આવશે નહિ.

→ ધ્વજનો ઉપયોગ ગુલદસ્તો બનાવવા અથવા ધ્વજ અથવા બન્દનાવરો બનાવવા અથવા અન્ય કોઈ પણ પ્રકારના શણગાર માટે કરવામાં આવશે નહિ

→ જનતા દ્વારા કાગળ ના બનેલા ધ્વજ ને મહત્વપૂર્ણ રાષ્ટ્રીય, સાંસ્કૃતિક અને રમતગમત ના અવસર પર હાથમાં લઈને ફરકાવવામાં આવે છે. પરંતુ આવા કાગળના બનેલા ધ્વજને સમારંભ પૂર્ણ થયા બાદ ધ્વજને વિકૃત અથવા જમીન પર ફેંકવામાં આવશે નહિ.

→ જ્યાં ધ્વજ ખુલ્લામાં પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે, તે હવામાનને ધ્યાનમાં લીધા વિના સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત સુધી લહેરાવવું જોઈએ.

→ ધ્વજ એ રીતે પ્રદર્શિત ન કરવો જોઈએ કે જેથી તે ફાટી જાય.

→ જ્યારે ધ્વજ ફાટી જાય અથવા ગંદો થઈ જાય છે, ત્યારે તેને એકાંતમાં સંપૂર્ણપણે નાશ કરવો જોઈએ. એ તેને સળગાવીને અથવા તેના મર્યાદાને અનુરૂપ અન્ય કોઈપણ રીતે નાશ કરવામાં આવે.

→ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ એકઠા થઈને એક ખુલ્લો ચોક બનાવશે. આ ચોકમાં વિદ્યાર્થીઓ ત્રણ બાજુ ઊભા રહેશે અને ધ્વજ ચોથી બાજુ મધ્યમાં હશે. મુખ્ય શિક્ષક, મુખ્ય વિદ્યાર્થી અને ધ્વજ લહેરાવનાર વ્યક્તિ (જે મુખ્ય શિક્ષક સિવાય અન્ય કોઈ હોય તો) ધ્વજની પાછળ ત્રણ ડગલાં ઊભા રહેશે.

→ વિદ્યાર્થીઓ વર્ગના ક્રમમાં દસના જૂથમાં (અથવા કુલસંખ્યા અનુસાર અન્ય કોઈ પણ) ઊભા રહેશે અને તેઓ એક જૂથની પાછળ બીજા ક્રમમાં હશે, વર્ગનો મુખ્ય વિદ્યાર્થી તેના વર્ગની પ્રથમ હરોળની જમણી બાજુએ ઊભો રહેશે અને વર્ગ શિક્ષક મધ્યમાં. તેના વર્ગની છેલ્લી પંક્તિથી ત્રણ પગલાં પાછળ ઊભા રહેશે. વર્ગો એવા ચોરસમાં ઊભા રહેશે કે સૌથી મોટો વર્ગ સૌથી જમણી બાજુએ હશે અને પછી અન્ય વર્ગો ઉતરતા ક્રમમાં ઊભા રહેશે.

→ દરેક પંક્તિ વચ્ચે ઓછામાં ઓછું એક પગલું (30-ઇંચ) નું અંતર અને દરેક વર્ગ વચ્ચે સમાન અંતર હોવું જોઈએ.

→ જ્યારે દરેક વર્ગ તૈયાર થાય, ત્યારે વર્ગ તેના આગળ વધશે અને શાળાના પસંદ કરેલા વિદ્યાર્થી તેનાનું અભિવાદન કરશે. મુખ્ય શિક્ષક શુભેચ્છાનો જવાબ આપશે. આ પછી ધ્વજ ફરકાવવામાં આવશે. શાળાના વિદ્યાર્થી તેના આમાં મદદ કરી શકે છે.

⇒ પરેડનો દેખાવો સોંપવામાં આવેલ શાળાના વિદ્યાર્થી-
નેતાએ ધ્વજ ફરકાવતા પહેલા તરત જ પરેડને સચેત
રહેવાનો આદેશ આપવો જોઈએ અને જ્યારે ધ્વજ
લહેરાવવામાં આવે ત્યારે પરેડને ધ્વજને સલામી આપવાનો
આદેશ આપવામાં આવશે. * પરેડ થોડા સમય
સલામીભરી સ્થિતિમાં રહેશે અને પછી 'કમાન્ડ' મળતાં જ
ધ્યાનની સ્થિતિમાં આવી જશે.

ધ્વજને સલામી આપ્યા પછી રાષ્ટ્રગીત વગાડવામાં આવશે.
આ કાર્યક્રમ દરમિયાન પરેડ ધ્યાનાકર્ષક સ્થિતિમાં
રહેશે.

તમામ પ્રસંગોએ જ્યારે શપથ લેવામાં આવે છે, ત્યારે
શપથ લેતી વખતે એસેમ્બલી ધ્યાનની સ્થિતિમાં
ઊભી રહેશે. મુખ્ય શિક્ષક શપથ વાંચશે અને ઈટ
તેનું પુનરાવર્તન કરશે.

શાળાઓમાં રાષ્ટ્રધ્વજ પ્રત્યે વફાદારીના શપથ લેતી વખતે
નીચેની પ્રક્રિયાને અનુસરવામાં આવશે. બધાએ
હાથ જોડીને ઊભા રહેવું જોઈએ અને નીચેની શપથનું
પુનરાવર્તન કરવું જોઈએ. "હું રાષ્ટ્રધ્વજ અને સંપૂર્ણ
લોકશાહી પ્રત્યે વફાદારીના શપથ લઉં છું. અને
સાર્વભૌમ સમાજવાદી ધર્મનિરપેક્ષ પ્રજાસત્તાક છું", જેનો
આ ધ્વજ પ્રતીક છે."

ભાગ - III

* કેન્દ્રિય અને રાજ્ય સરકારો તથા તેમની સંસ્થાઓ અને એજન્સીઓ દ્વારા રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવું :-

ધારા - I

* સંરક્ષણ સંસ્થાઓ અને દૂતાવાસો / કચેરીઓ ના વડા દ્વારા ધ્વજ વંદન :-

3.1. સંરક્ષણ સંસ્થાઓને રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવવા માટે ના નિયમો ધરાવતી આ ભાગની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહી.

3.2. રાષ્ટ્રધ્વજ વિદેશી માં દૂતાવાસો અને કાર્યાલયોના મુખ્યાલયો અને તેમના વડાઓના નિવાસસ્થાન પર પણ લહેરાવી શકાય છે જ્યાં રાજદ્વારી અને કોન્સ્યુલર પ્રતિનિધિઓ માટે તેમના મુખ્યાલય અને સત્તાવાર નિવાસસ્થાનો પર તેમના રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ફરકાવવાનો રિવાજ છે.

ધારા - II

* ધ્વજ નું સત્તાવાર રીતે ફરકાવવું :-

3.3. ઉપરોક્ત ધારા નં - 1 માં દર્શાવેલ વ્યવસ્થાને આધીન દરેક સરકારી તથા તેમના સંગઠનો / એજન્સીઓ માટે આ ભાગમાં કરવામાં આવેલ વ્યવસ્થાનું પાલન કરવું ફરજિયાત રહેશે.

3.4. તમામ સરકારી પ્રસંગો એ જ્યારે ધ્વજ સત્તાવાર રીતે ફરકાવવામાં આવે ત્યારે ફક્ત તે જ ધ્વજ રાષ્ટ્રધ્વજ નો ઉપયોગ કરવામાં આવશે કે ભારતીય ધારા ધોરણ બ્યુરો દ્વારા નિર્ધારિત હોય અને જેના પર માનક (ધોરણ) બ્યુરો નું પ્રમાણભૂત ચિહ્ન ચોંટાડવામાં આવ્યું હોય.

ધારા - III

* ધ્વજ લહેરાવવાની સાચી રીત :-

3.5 જ્યારે પણ ધ્વજ લહેરાવવામાં આવે ત્યારે તેને 'સન્માન'નું માન ભર્યું સ્થાન આપવું જોઈએ. અને એવી જગ્યાએ લહેરાવવું જોઈએ, જ્યાં તેનું સ્થાન ટોચ પર હોય અને તે સ્પષ્ટ રીતે દેખાય. એ રીતે લહેરાવવું જોઈએ.

3.6. સરકારી ભવન પર ઝંડો/ધ્વજ રવિવારે અને અન્ય રજાઓને દિવસે પણ, સૂર્યોદય થી સૂર્યાસ્ત સુધી લહેરાવવામાં આવે છે. વિશેષ પ્રસંગો વખતે તેને રાત્રે પણ ફરકાવી શકાય છે.

3.7 ઝંડાને હંમેશાં ઉત્સાહ થી લહેરાવવામાં આવે છે. અને ધીરે-ધીરે આદર પૂર્વક ઉતારવામાં આવે છે. ઝંડો ફરકાવતી વખતે અને ઉતારતી વખતે વિશેષ ધ્યાન રાખવામાં આવે કે ઝંડાને બ્યુગલ ની સાથે જ લહેરાવવામાં આવે.

3.8 જ્યારે રાષ્ટ્રધ્વજ ને થાંભલા પર અથવા 'બારીના ખૂણા પર', બાલ્કની અથવા બિલ્ડિંગ ની સામે આડો ઊભો કરવામાં આવે, ત્યારે તે કેસરી પટ્ટીના છેડે હોવો જોઈએ.

3.9. જ્યારે ત્રિરંગો સપાટ અથવા આડા બોર્ડ પર પ્રદર્શિત થાય છે, ત્યારે કેસરી પટ્ટી ટોચ પર હશે અને ઊભી રીતે પ્રદર્શિત હશે, રાષ્ટ્રધ્વજ ના સંદર્ભ માં, કેસરી પટ્ટી જમણી બાજુએ હોવી જોઈએ. એટલે કે સામે વાળા વ્યક્તિ ની 'ડાબી બાજુએ' હોવી જોઈએ.

3.10. જો ધ્વજ મીટિંગ સ્ટેજ પર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે તો તેને લહેરાવવામાં આવશે એવી રીતે કે જેથી વક્તાનો ચહેરો પ્રેક્ષકોની જમણી તરફ હોય, અથવા ધ્વજ દિવાલ સાથે સ્પીકર ની પાછળ અને ઉપર આડો જ લહેરાવવામાં આવે

3.11. પ્રતિમા ના અનાવરણ પ્રસંગે ધ્વજ ને આદર સાથે અને અલગ થી પ્રદર્શિત કરવો જોઈએ.

3.12 જ્યારે ધ્વજ મોટર ગાડી, સરકારી અધિકારી ની ગાડી પર લગાવવામાં આવે તો તેને આગળની બાજુ વચ્ચે કે કારની જમણી બાજુ લગાડવામાં આવે.

3.13. જ્યારે કોઈ 'પરેડ' માં ધ્વજ લઈ જવામાં આવે ત્યારે તે કુચ કરનારાઓની જમણી બાજુ એટલે કે ધ્વજ ની જમણી બાજુ અથવા ધ્વજ ની લાઈન હોય તો રાષ્ટ્ર ધ્વજ ની આગળ હશે. તે લાઈન ની મધ્યમાં આગળ હશે.

ધારા - IV

* ધ્વજ ને લહેરાવવાની ખોટી રીતો :-

3.14 ધ્વજ "વિકૃત, ગંદો, નુકશાન પહોંચેલ હોય એવો ફાટેલો, તૂટેલો ધ્વજ ફરકાવી શકાશે નહીં."

3.15 કોઈ પણ વ્યક્તિ ને કે વસ્તુ ને સલામી આપવા રાષ્ટ્ર ધ્વજ ને નમાવી શકાશે નહીં.

3.16 બીજો કોઈ રાષ્ટ્ર ધ્વજ અથવા પતાકા ને રાષ્ટ્રધ્વજ થી વધારે ઊંચા સ્થાન પર ઊંચી જગ્યાએ થી ઉપર ગોઠવી શકાશે નહીં, તેમ જેના પર રાષ્ટ્ર-ધ્વજ ફરકાવવાનો હોય તે લાકડી પર પુષ્પો, હારતોરા, તોરણ અથવા બીજા કોઈ ચિહ્ન રાખી શકાશે નહીં.

3.17 રાષ્ટ્ર ધ્વજ માંથી બીજી કોઈ સુશોભન માટેની આકૃતિ બનાવી શકશે નહીં કે તેના સુશોભન માટે પણ ઉપયોગ કરી શકશે નહીં. તેમાંથી ધજા-પતાકાઓ બનાવી શકશે નહીં, તેમ જ બીજા રંગીન કાપડના ટુકડાઓ ને રાષ્ટ્ર ધ્વજ નો આભાસ થાય તે રીતે ગોઠવી શકાશે નહીં.

3.18 રાષ્ટ્રધ્વજ નો ઉપયોગ વક્તાઓના ટેબલ - ડેસ્ક ને ઢાંકવામાં અથવા વક્તાના મંચ પર પાથરવામાં આવશે નહીં.

3.19 રાષ્ટ્રધ્વજ ને ફરકાવતી વખતે એનો કેસરી પટ્ટી નીચે રાખી શકાશે નહીં.

3.20 રાષ્ટ્રધ્વજ ને જમીન પર કે ભોંય પર અડકાવી શકાશે નહીં. અથવા તો પાણી ઝબોળતો રાખી શકાશે નહીં.

3.21 રાષ્ટ્રધ્વજ ને નુકસાન પહોંચે એ રીતે બાંધવામાં આવશે નહીં.

* રાષ્ટ્રધ્વજ નો અયોગ્ય ઉપયોગ :-

3.22 સરકારી કે લશ્કરી અંતિમ વિધિ સિવાય કોઈ પણ પ્રસંગે રાષ્ટ્રધ્વજ નો આચ્છાદિત તરીકે ઉપયોગ કરી શકશે નહીં.

3.23 વાહન, ટ્રેન કે વહાણની ઉપર, આજુબાજુ અગર પાછળ રાષ્ટ્રધ્વજ નો આચ્છાદિત તરીકે ઉપયોગ કરી શકાશે નહીં.

3.24 કોઈ પણ પોષાક કે ગણવેશ ના ભાગ તરીકે રાષ્ટ્રધ્વજ નો ઉપયોગ કરી શકાશે નહીં.
તકિયાના ગલેફ પર એનું ભરતકામ કરી શકાશે નહીં. અથવા રૂમાલ કે ડબ્બાઓ પર એને છાપી શકાશે નહીં. અથવા તો ગમે તે રીતે તેનો નિકાલ કરી શકાશે નહીં.

3.25 રાષ્ટ્રધ્વજ પર કોઈ ભાત ના શબ્દો કોતરી શકાશે નહીં.

3.26 કોઈ પણ જાત ની જાહેરખબર માં રાષ્ટ્રધ્વજ નો ઉપયોગ કરી શકાશે નહીં. અને જ્યાંથી રાષ્ટ્રધ્વજ નો ઉપયોગ કરી કોઈ વસ્તુ ઝીલવામાં, આપવામાં કે એમાં એને લઈ જવામાં સાધન તરીકે રાષ્ટ્રધ્વજ નો ઉપયોગ કરી શકાશે નહીં.

:- રાષ્ટ્રધ્વજમાં રંગોનું મહત્વ :-

રાષ્ટ્રધ્વજ એ કોઈપણ દેશનું એવું ચિહ્ન હોય છે કે જેનાં પ્રત્યે તે દેશના લોકો સન્માન અને સમર્પણનો ભાવ રાખતા હોય. રાષ્ટ્રધ્વજ દુનિયાભરમાં દેશ ની ઓળખનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. આપણો રાષ્ટ્રીય ધ્વજ "શાંતિ અને ભાઈચારા" ની વિચારધારા ને લઈને ના ફક્ત આજનાં ભારતની પ્રાથમિકતાને દર્શાવે છે, પરંતુ ભારતીય સંસ્કૃતિ નાં મહાન વારસાનો પણ નિર્દેશ કરે છે.

આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ દેશ માટે આપવામાં આવેલા બલિદાનો નું પ્રતીક છે. એનાં સન્માન માટે ઘણા લોકોએ હસતાં-હસતાં પોતાનાં જીવનું બલિદાન આપ્યું છે.

ભારતની આઝાદી [15 ઓગષ્ટ 1947]નાં ચોવીસ દિવસ પહેલાં એટલે કે 22 જુલાઈ 1947 નાં રોજ મળેલી બંધારણ સભાની બેઠકમાં ભારતના રાષ્ટ્રધ્વજ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. ભારતીય ગણરાજ્યનાં રાષ્ટ્રધ્વજ તરીકે 'ત્રિરંગા' ધ્વજને પસંદ કરવામાં આવ્યો. જે ભારતનાં ધ્વજ તરીકે ઓળખાય છે.

દરેક દેશને પોતાનાં રંગોનો સમૂહ હોય છે. જે તેમનાં રાષ્ટ્રીય ધ્વજમાં પ્રદર્શિત થાય છે. અને દરેક રંગ એ ચોક્કસ અર્થનું પ્રતીક છે. અને તે સંબંધિત દેશનાં લોકો માટે મૂલ્ય ધરાવે છે.

આપણાં રાષ્ટ્રધ્વજની વાત કરીએ તો તે લંબચોરસ ફેબ્રિક છે. સ્વાતંત્ર્યસેનાની અને ગાંધીવાદી વિચારધારા ધરાવતા પિંગાલી વેંકૈયા એ આપણા

રાષ્ટ્રધ્વજની રચના કરી હતી તે 75 વર્ષ પહેલાં 22 જુલાઈ 1947 નાં રોજ બંધારણ સભા દ્વારા સૌપ્રથમ અપનાવવામાં આવ્યું હતું. આજે પણ વિશ્વના મંચ ઉપર તે આપણાં રાષ્ટ્રના પ્રતિનિધિ તરીકે છે.

"ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન" કે જે પછીથી ભારતનાં પ્રથમ ઉપરાષ્ટ્રપતિ બન્યાં હતાં તેમણે આ ધ્વજની રચનામાં રહેલ ભાવના વર્ણવતા જણાવેલ છે કે રાષ્ટ્રધ્વજમાં જુદા-જુદાં રંગો એ જુદી-જુદી ભાવનાઓનું પ્રતીક છે.

नाम : तिरंगा — रचनाकार: चित्राली पंड्या.

वपराश : राष्ट्रीय ध्वज

प्रमाणमाप : 2:3

અપના વાયો : 22/जुलाई/1947

रचना : આડા ત્રણ રંગના પટ્ટા દર્શાવે છે, જેમાં ઉપરનો પટ્ટો ઘેરો કેસરી, વચ્ચે સફેદ અને નીચે લીલો રંગ હોય છે. મધ્યમાં 24 આરા ધરાવતું અશોક ચક્ર હોય છે.

:રાષ્ટ્રધ્વજમાં ત્રણ રંગો અને તેનું મહત્વ :-

આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ ત્રણ રંગની પટ્ટીઓનો બનેલો છે. જેમાં ઉપરથી નીચેનાં ક્રમમાં કેસરી સફેદ અને રંગ છે. તે ઉપરાંત વચ્ચેની સફેદ પટ્ટીમાં સારનાથ સ્થિત અશોક સ્તંભમાંથી લીધેલું 24 આરા ધરાવતું અશોકચક્ર આવેલું છે.

:રાષ્ટ્રધ્વજમાં કેસરી રંગ :-

ભગવો અથવા કેસરી રંગ એ ત્યાગ અને સમર્પણ નું પ્રતીક છે. આપણા નેતાઓએ ભૌતિક સુખોનો ત્યાગ અને દેશની સેવા પ્રત્યે સમર્પણની ભાવના રાખવી. આ રંગ રાષ્ટ્ર પ્રત્યે હિંમત અને નિસ્વાર્થ ભાવનાઓ દર્શાવે છે. આ રંગ બધા ધર્મોમાં અહંકારમાંથી મુક્તિ અને ત્યાગનો સંદેશ આપે છે. તેને લોકોમાં એકતા બનાવી રાખવાનું પ્રતીક માનવામાં આવે છે. કેસરી રંગને આધ્યાત્મ સાથે પણ જોડવામાં આવે છે.

:રાષ્ટ્રધ્વજમાં સફેદ રંગ :-

રાષ્ટ્રધ્વજની મધ્યમાં રહેલ સફેદ રંગ એ શાંતિ અને ઈમાનદારીનું પ્રતીક છે. ભારતીય દર્શનશાસ્ત્ર અનુસાર સફેદ રંગ એ સ્વચ્છતા અને જ્ઞાન નું પ્રતીક પણ છે. આ રંગ એવું દર્શાવે છે હંમેશા સચ્ચાઈ નાં રસ્તા ઉપર ચાલવું જોઈએ. સફેદ રંગ એ પ્રકાશનું કેન્દ્ર છે. જે સત્ય સુધી જવાનો આપણો

માર્ગ પ્રકાશિત કરશે.

: રાષ્ટ્રધ્વજમાં લીલા રંગનું મહત્વ:

રાષ્ટ્રધ્વજમાં સૌથી નીચે લીલો રંગ એ વિશ્વાસ, ખુશહાલી, સમૃદ્ધિ અને પ્રગતિનું પ્રતીક છે. પુરાણો અનુસાર લીલા રંગને તહેવારો ~~અ~~ના માહોલ સાથે પણ સરખાવવામાં આવે છે. "તો ડેંગશુઈ" ના કહેવા અનુસાર લીલો રંગ ઘણી બીમારીઓમાંથી રાહત અપાવે છે. ઉપરાંત લીલો રંગ એ જમીન સાથેનો સંબંધ ધરાવે છે. કે જેમાં તમામના જીવનનો આધાર રહેલો છે. લીલો રંગ ઉત્પાદકતા દર્શાવે છે.

: રાષ્ટ્રધ્વજમાં અશોકચક્રનું મહત્વ :

મધ્યમાં આવેલું અશોકચક્ર એ ધર્મ ચક્ર છે. સત્ય અને ધર્મ એ બન્ને માટે કામ કરનાર માટે માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો છે. તે સતત ગતિશીલતાનુ પ્રતીક છે. સ્થિરતા એ મૃત્યુ છે, જ્યારે ગતિશીલતા એ જીવન છે. ભારતમાં હવે પરિવર્તનને રોકી શકાશે નહિ ભારતે ગતિશીલ બની આગળ ધપવુ જ રહેશે. ચક્ર ઊર્જાયુક્ત, શાંતિપૂર્ણ ફેરફારનુ પ્રતિનિધિ બનશે. તે દિવસના 24 કલાકનું પણ દર્શક છે.

પ્રશિક્ષણાર્થીઓનાં નામ :-

1) લચકું તંઝીલા યુસુફ [રોલ નં - 40]

2) દિવાન રીઝવાના રફીક [રોલ નં - 8]

3) આઝમ મુબસ્સીરા ઝુબેર [રોલ નં - 6]

:- રાષ્ટ્રધ્વજમાં રંગોનું મહત્વ :-

* મેડમ ભિખાઈજી રુસ્તમજી કામા નો રાષ્ટ્રધ્વજના નિર્માણમાં ફાળો

ઇંગ્લેન્ડ ઉપરાંત તેમણે ફ્રાંસ, સ્કોટલેન્ડ, જર્મની તથા અમેરિકાનો પ્રવાસ ખેડ્યો. 1907 માં જર્મનીના સ્ટટગાર્ટ ખાતે યોજાયેલી સમાજવાદી કોંગ્રેસમાં તેઓ હાજર રહ્યા. તથા સ્વતંત્ર ભારતની સંકલ્પના સાથે, 'વંદે માતરમ્' મંત્ર- આલેખિત - ત્રિરંગી ધ્વજ તેમણે પરિષદમાં ફરકાવ્યો હતો. 1908 માં તે બિપિનચંદ્ર પાલને મળવા ઇંગ્લેન્ડ પાછા ફર્યા. ત્યાં તે - શ્યામજી કૃષ્ણ વર્મા, વીરેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય, સરદારસિંહ રાણા તથા વીર સાવરકર જેવા ક્રાંતિકારીઓના સંપર્કમાં આવ્યા. માદામ કામાના ક્રાંતિકારી વિચારોના ઘડતરમાં ક્રાંતિકારીઓ સાથેની તેમની આ મુલાકાત સંગીન નીવડી. તે પછીના ગાળામાં તે પત્રવ્યવહાર દ્વારા લેનિન તથા અન્ય રશિયન ક્રાંતિકારીઓના સંપર્કમાં આવ્યાં. 1917 માં રશિયામાં ક્રાંતિ સફળ થઈ. પછી લેનિને મેડમ કામાને મોસ્કોની મુલાકાત માટે આમંત્ર્યા-હતાં પણ તે જઈ શક્યાં ન હતા. ઇંગ્લેન્ડના પ્રથમ ભારતીય ક્રાંતિકારી મહિલા, પ્રખર રાષ્ટ્રવાદી તથા ભારતની - સ્વાધીનતા માટે સર્વસ્વ અર્પણ કરનાર પ્રથમ પારસી મહિલા. જન્મ મુંબઈમાં સમૃદ્ધ પારસી વ્યાપારી કુટુંબમાં. પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શિક્ષણ સુવિખ્યાત સ્ત્રીકેળવણી સંસ્થા અલેક્ઝાંડ્રા ગર્લ્સ સ્કૂલ, મુંબઈમાં લીધું. 1885 માં - મુંબઈના જાણીતા સૉલિસિટર રુસ્તમજી કામા સાથે તેમના લગ્ન થયાં. તે જ અરસામાં મુંબઈમાં રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું - પ્રથમ અધિવેશન ભરાયું જેમાંથી તેમનામાં રાષ્ટ્રીયતાની ભાવનાનું બીજ રોપાયું. સમય જતાં બંગાળમાં અરવિંદ ઘોષ તથા મહારાષ્ટ્રમાં લોકમાન્ય ટિળકના નેતૃત્વ હેઠળ પ્રસરેલી ક્રાંતિકારી વિચારસરણીની તેમના પર વધુ પ્રભાવ પડ્યો અને તેમાંથી જ માદામ કામાની ઉદ્દામ વિચાર-સરણી તથા પ્રવૃત્તિના બીજ રોપાયાં. 1920 માં વૈદકીય સારવાર માટે તે લંડન ગયાં, ત્યાં દાદાભાઈ નવરોજીના

સંપર્કથી ~~તેમની~~ તેમની રાજકીય વિચારસરણીને પ્રેરણા મળી. દાદાભાઈ ઇંગ્લૅન્ડની સંસદની ચૂંટણી લડ્યા અને વિજયી બન્યા તેમાં મેડમ કામાનો ફાળો નોંધપાત્ર રહ્યો હતો. વીર સાવરકરના વ્યક્તિત્વ તથા વક્તૃત્વથી તેઓ એટલા બધા પ્રભાવિત થયાં કે તરત જ તેઓ "ઇન્ડિયન હોમરૂલ સોસાયટી" નામની ક્રાંતિકારી સંસ્થામાં સામેલ થયાં. યુરોપના તેમના વસવાટ દરમિયાન તેમણે ભારતની આઝાદીની તરફેણમાં ઘણી પુસ્તિકાઓ લખી હતી.

~~આઝ~~ ભારતમાં ત્રિરંગી ઝંડો લહેરાવવાનો પ્રથમ અવસર ભારતના પ્રથમ વડા પ્રધાન જવાહરલાલ નેહરુના ફાળે આવ્યો હતો. પરંતુ વિદેશી ધરતી પર ભારતનો પ્રથમ રાષ્ટ્રીય ધ્વજ ફરકાવવાનું બહુમાન મેડમ ભિખાજી કામાને મળ્યું હતું. દેશની આઝાદીની લડતમાં મહિલાઓ જોડાવવાની શરૂઆત કરી એ પહેલા જ વિદેશમાં એક મહિલાએ આની શરૂઆત ~~કરી~~ આની શરૂઆત કરી દીધી. આ મહિલા એટલે 'મેડમજી ભિખાઈજી કામા'. વિદેશમાં ભારતનો રાષ્ટ્રીય ધ્વજ પ્રથમવાર ફરકાવવાનુ બહુમાન મેડમ ભિખાઈજી કામાને મળ્યું હતુ. દેશવટો ભોગવી દેશરક્ષા કરનારાં ભારતમાતાની મુક્તિ કાજે ૩૫ વર્ષ સુધી દેશવટો ભોગવનાર પારસી સન્નારી મેડમ ભિખાઈજી કામા મુંબઈના વતની હતાં. જર્મની ખાતે મળેલી બીજી આંતરરાષ્ટ્રીય સમાજવાદી કોંગ્રેસમાં પ્રથમ વાર એમણે ભારતીય સ્વતંત્રતાનો ધ્વજ લહેરાવ્યો. ઘણાં એવા ભારતીય સ્વાતંત્ર્ય સેનાનીઓ છે. જેમણે ભારતની બહાર રહીને માતૃભૂમિની આઝાદી માટે પોતાનું જીવન સમર્પિત કરી દીધુ હતુ. એમાના મેડમ ભિખાઈજી કામા વિશે વિગતો આજે જાણીએ.

ઈ.સ. 1907 માં જર્મનીના સ્ટુટગાર્ટ શહેરમાં આંતરરાષ્ટ્રીય સોશિયાલિસ્ટ કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં ભારતનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે મેડમ કામા અને સરદારસિંહ રાણા આગળ આવ્યાં. આ અધિવેશમાં જતાં તેમને અટકાવવા માટે ભારતની અંગ્રેજ સરકારે

ખુબ જ ધમપછાડા કર્યાં. પણ ફાવી નહી આ અધિવેશનમાં આવેલ અનેક દેશનાં પ્રતિનિધિઓની સામે મેડમ કામાએ ભારતમાં અંગ્રેજો દ્વારા થતાં શોષણ, દમન અને ગુલામીનુ વર્ણન કર્યુ. ઉપરાંત ભારતને સંપુર્ણ આઝાદી મળે એ માટેનો પણ જોરદાર પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો. અને આ અધિવેશનમાં જ તેમણે ભારતનો ધ્વજ ફરકાવ્યો અને ભારતનો ધ્વજ લહેરાવનાર પ્રથમ મહિલા બની ગયા. તેમણે પરદેશની ભૂમિ પર ફરકાવેલો રાષ્ટ્રધ્વજ એમણે પોતે જ બનાવ્યો હતો. એમાં લાલ, કેસરી અને લીલા એમ ત્રણ પટ્ટા હતાં. લાલ પટ્ટામાં આઠ અર્ધખીલ્યા કમળ હતા. જે ભારતનાં તે સમયનાં આઠ પ્રાંતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા હતાં. વચ્ચેના પટ્ટા પર દેવનાગરિ લિપિમાં “વંદે માતરમ” લખેલુ હતું. સૌથી નીચેના પટ્ટામાં એક બાજુ સુર્ય અને બીજી બાજુ ચાંદ, તારો હતાં. જે-ભારતનાં બે મુખ્ય ધર્મો હિંદુ અને મુસ્લિમનાં પ્રતિક હતાં.- મેડમ ભિખાઈજી કામાએ આ રાષ્ટ્રધ્વજની ડિઝાઈન તૈયાર કરી. આ રાષ્ટ્રધ્વજ ભિખાઇજી કામાની સાડીમાંથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. સરદારસિંહ રાણા અને તેમના સાથીઓ પર અંગ્રેજોની નજર હતી. જેથી તેમણે ત્રણ રાષ્ટ્રધ્વજ બનાવ્યા હતા. અને-અલગ- અલગ' વ્યક્તિઓ પાસે રાખ્યા હતાં. ભીખાઈજી કામાએ આ સંમેલનમાં સૌ પ્રથમ વખત વિશ્વ ફલક ઉપર ભારતના પ્રતિનિધિ રૂપે રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકાવ્યો. અને અંગ્રેજોની ભારતમાં શોષણનીતિ સામે ભાષણ કર્યુ.

તેમણે વિદેશની ધરતી પર ભારતીય ધ્વજ ફરકાવતા નિડરતાથી ઘોષણા કરતા કહ્યું હતું. કે. “આ ભારતીય સ્વતંત્રતાનો ધ્વજ છે. હું તમામ સભાસદોને-આહ્વાન કરું છું. કે, ઉઠો હું દુનિયાભરના તમામ સ્વતંત્રતાના ચાહકોને આ ધ્વજ સાથે સહભાગી થવાની અપિલ કરુ છુ. “વંદે માતરમ, વંદે માતરમ.”

આ ઘટના બાદ મેડમ કામા આ ધ્વજની એક નકલ પોતાના તમામ ભાષણો દરમિયાન સાથે જ રાખતાં. તેમણે ચાલુ કરેલ સામાયિક "તલવાર" ના પૃષ્ઠ પર પણ આ ધ્વજનું ચિન્હ હતું. તેમણે "વંદે માતરમ્" નામનું એક અખબાર પણ શરૂ કર્યું હતું. આમાં તેમનાં ભાષણો ઉપરાંત અન્ય નેતાઓના ભાષણો પણ પ્રગટ થતા હતાં. મેડમ ભિખાઈજીમાં દેશભક્તિ અને શૂરવિરતાનો અનોખો સંગમ હતો. એમણે યુરોપ અને અમેરિકામાં ભારતની આઝાદીની નાદ જગાડયો હતો. તેમના હાથે ક્રાંતિકારીની સંસ્થા અભિનવ ભારતનો શુભારંભ કરાવ્યો હતો. આખરે ઈ.સ. 1936 માં 13 મી ઓગસ્ટના રોજ પંચોતેર વર્ષની ઉંમરે મુંબઈની એક પારસી હોસ્પિટલમાં તેમનું અવસાન થયું. અફસોસની વાત એ હતી કે દેશ માટે આખી જીંદગી આપનાર મેડમ કામાની મૃત્યુની નોંધ કોઈએ લીધી ન હતી. વિદેશની ધરતી પર રહી, દેશ માટે આખી જીંદગી ન્યોછાવર કરનાર દેશની આ વિરાંગનાને નમન.

રાષ્ટ્રધ્વજના નિર્ણયમાં ગાંધીજીનો ફાળો

નવા પાકિસ્તાનને સંભાળવા માટે મોહમ્મદ અલી ઝીણા કરાચી પહોંચ્યા હતા. ત્યારે ગાંધીજી લાહોરમાં હતા. જ્યારે ગાંધીજીને ખબર પડી કે તિરંગા પરથી સ્પિનિંગ વ્હીલ હટાવ્યા પછી અશોક ચક્રને ત્યાં જ જગ્યાએ લગાવવામાં આવશે, ત્યારે તેઓ ખૂબ ગુસ્સે થયા. ઓક્ટોબરમાં લાહોરમાં ગાંધીજીએ કોંગ્રેસ કાર્યકરો સમક્ષ પોતાની નારાજગી વ્યક્ત કરી હતી. તેમણે કહ્યું કે, "હું ભારતના ધ્વજમાં સ્પિનિંગ વ્હીલ હટાવવાનું સ્વીકારીશ નહીં અને આવું થશે, તો હું ધ્વજને સલામી આપવાનો ઇનકાર કરીશ. તમે બધા જાણો છો કે ભારતના રાષ્ટ્ર-ધ્વજની પહેલી ડિઝાઇન હું કરી શકતો નથી. સ્પિનિંગ વ્હીલ વિના રાષ્ટ્રધ્વજ સ્વીકારો!" આ વાત ગાંધીવાદી વિદ્વાન અને સંશોધક એલ. એમ. [illegible] દ્વારા ઘણાં વર્ષો પહેલાં તેમના એક લેખમાં ટાંકવામાં આવી હતી. હકીકતમાં 22 જુલાઈના રોજ, બંધારણ સભાએ રાષ્ટ્રધ્વજના સ્વરૂપમાં વ્હીલ બદલવાની મંજૂરી આપી હતી.

ગાંધીજી ૬ ઓક્ટોબરના રોજ [illegible] લાહોરથી પટના જવા નીકળ્યા. જોકે, તેમણે લાહોરથી એમ પણ કહ્યું હતું કે ઝીણા ભારતના નાગરિક છે અને પાકિસ્તાનની સેવા કરવા પાકિસ્તાન ગયા છે.

બિનકોંગ્રેસીઓએ તિરંગામાં ફક્ત ચક્ર સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.

ત્યાં ધ્વજ પર બાદ 1947-માં ભારતે સ્વતંત્ર ભારતના રાષ્ટ્રધ્વજને અપનાવ્યો બંધારણ સભાની સામે સવાલો ત્યારે બિન-કોંગ્રેસી સભ્યોએ તિરંગામાં ફેરફાર માટે સામે વાંધો ઉઠાવ્યો ત્યારે નેહરુએ કહ્યું હતું કે આ ત્રિરંગો ધ્વજ અમારો તિરંગો રાષ્ટ્રીય ચળવળ કોંગ્રેસનો ધ્વજ છે. તેનો ઉપયોગ ધ્વજ તરીકે માટે થતો આવ્યો. તો કેમ ધ્વજ સ્વીકારી શકાય?

ડૉ. બી. આર. આંબેડકર બંધારણની બંધારણ મુસદ્દા સમિતિના અધ્યક્ષ હતા. પછી ધ્વજ પર ઠરાવ થયો. આંબેડકરના જણાવ્યું કે, કોંગ્રેસના તિરંગાને યથાવત રાખવો જોઈએ પરંતુ ચરખા ચક્રની બદલે ધ્વજનું અશોક પાઇલ્ડ ચક્ર બદલવું જોઈએ. પાછળથી આ વાત પર સંમતિ થઈ કે આ ચક્ર 24 આરાઓનું રાખવું જોઈએ, જે સારનાથ ખાતે સમ્રાટ અશોકના સ્તંભ પર છે. બંધારણ સભાએ 22 જુલાઈ 1947ના રોજ આ ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

ગાંધીજીનું સૂચન:-

એપ્રિલ 1919માં, ગાંધીજીએ સ્વરાજ દેશ માટે તિરંગાની કલ્પના કરી. ત્યારબાદ દર વર્ષે યોજાતા કોંગ્રેસના અધિવેશનમાં તેને ફરકાવવામાં આવતો હતો.

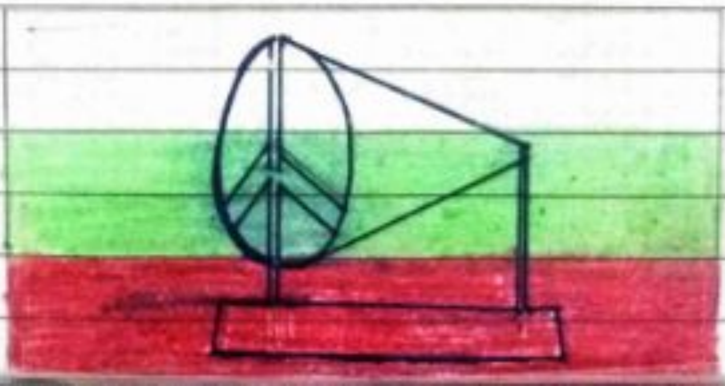

જ્યારે આંધ્રપ્રદેશના પી. વેંકૈયાએ રાષ્ટ્રધ્વજ માટે વિવિધ ડિઝાઇનો સૂચવ્યા, ત્યારે ગાંધીજીએ સૂચન કર્યું કે ધ્વજમાં સફેદ પટ્ટા પર પ્રતીક તરીકે ચરખો મૂકવો જોઈએ. જો લાલ (હિંદુઓનો રંગ) અને લીલો (મુસ્લિમોનો રંગ) ની પટ્ટીઓ બનાવી છે. રંગ દેશના અન્ય ધર્મોનું પ્રતિનિધિત્વ કરશે. ત્યારબાદ ગાંધીજીએ પણ 13 એપ્રિલ 1921 યંગ ઇન્ડિયામાં આ વિશે લખ્યું હતું. જેમાં તેમણે રાષ્ટ્રધ્વજ કેવો હોવો જોઈએ તે અંગે વિગતવાર લખ્યું છે. ત્યારપછીના વર્ષોમાં, ત્રણ રંગની પટ્ટી ધ્વજની વિવિધ ડિઝાઇનો કલ્પવામાં આવી.

કોંગ્રેસે કયા ધ્વજની મહોર લગાવી?

દસ વર્ષ પછી, ગાંધીજીના પ્રયાસો પર, ઓગસ્ટ 1931 ના મુંબઈ અધિવેશનમાં અખિલ ભારતીય કોંગ્રેસ સમિતિએ સર્વાનુમતે એક ઠરાવ પસાર કર્યો, રાષ્ટ્રધ્વજ ત્રણ રંગોનો હશે.

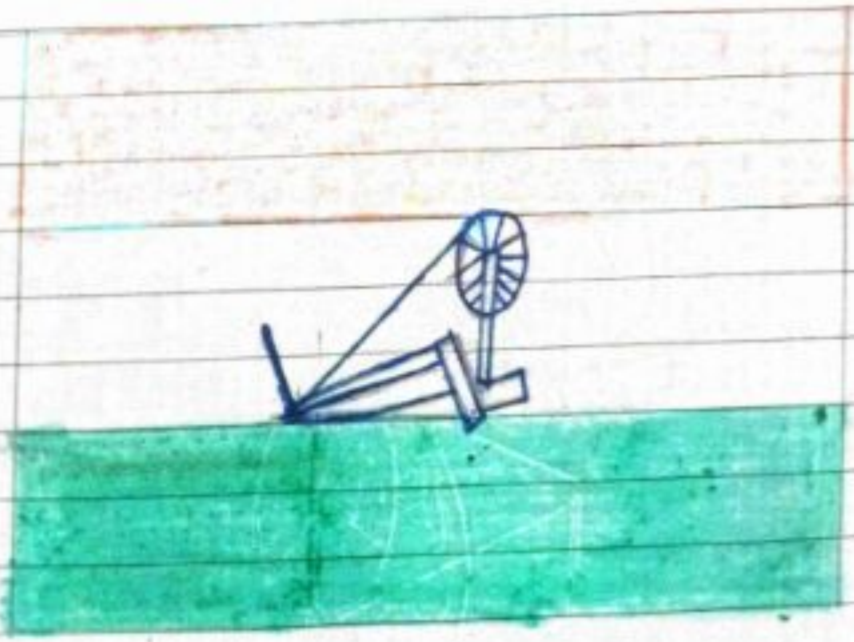

આમાં, ત્રણ રંગો ત્યારે ગોઠવવામાં આવશે. રંગો ઉપરથી નીચે સુધી ક્રમમાં કેસરી, સફેદ અને લીલો રહેશે અને વચ્ચે સફેદ પટ્ટા પર વાદળી રંગનો ચરખો મૂકવામાં આવશે. આ રંગોનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું - કેસરી હિંમત અને બલિદાનનું પ્રતીક છે, સફેદ શાંતિ અને સત્યનું પ્રતીક છે અને લીલો વિશ્વાસ અને બહાદુરીનું પ્રતિનિધિત્વ કરશે અને ચરખો ભારતીયોની આકાંક્ષાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરશે.

ગાંધીજીના મતે તિરંગા ઝંડાનો અર્થ

ગાંધીજીએ લખ્યું છે કે, સ્વરાજનો ધ્વજ એક કાંતવાનું સાધન નથી જે નાગરિકોને રોજગાર અને આવક પ્રદાન કરશે, પરંતુ તેનો અર્થ ઘણું વધારે છે, તે સરળ, માનવીય અને નાગરિક અને અમીર, ક્રૂરતા અને હિંસા વિનાનું છે. અતૂટ બંધનનું પ્રતીક. એકંદરે, સ્પિનિંગ વ્હીલ અહિંસાનું પ્રતીક બની ગયું.

તો પછી ગાંધીજી કેવી રીતે શાંત થયા?

પછી ગાંધીજીએ એક દિવસે પોતાનો વિચાર બદલી નાખ્યો. જોકે, તેમને લાગ્યું કે ધ્વજની ફરી તેમની અપેક્ષાઓના ઉલ્લંઘનમાં આવી છે. ૩ ઓગસ્ટ 1947 ના રોજ, તેમણે હરિજનબંધુ પત્ર દ્વારા શીર્ષકમાં ધ નેશનલ ફ્લેગ નામથી એક લેખ લખ્યો જેમાં તેમણે નાગરિકોના કોઈ વિરોધ નહોતો, સાથે-સાથે ધ્વજનાં ત્રણ રંગોનો અર્થ કોઈ પણ કરી શકે છે. પરંતુ જો કોઈ નિશ્ચિતતામાં વ્યક્તિઓનો અર્થ સમજે છે તો આ ત્રણ રંગોને વધુ સારી રીતે સમજ

રાખે છે. પછી તેમાં એક પણ કર્યું કે આઝાદી
ચરખ ની આકૃતિમાં [illegible] પિરામ છે.

વર્તમાન રાષ્ટ્રધ્વજ :-

ભારતના વર્તમાન રાષ્ટ્રધ્વજની કલ્પના પિંગલી વેંકૈયાનંદ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. 22 જુલાઈના રોજ તૈયારેલી ભારતની બંધારણ સભાની બેઠકમાં આ સ્વરૂપમાં પ્રથમ વખત તિરંગો અપનાવવામાં આવ્યો હતો. જે બાદ 26 જાન્યુઆરી 1950 ના રોજ તેને રાષ્ટ્રધ્વજ તરીકે અપનાવવામાં આવ્યો હતો.

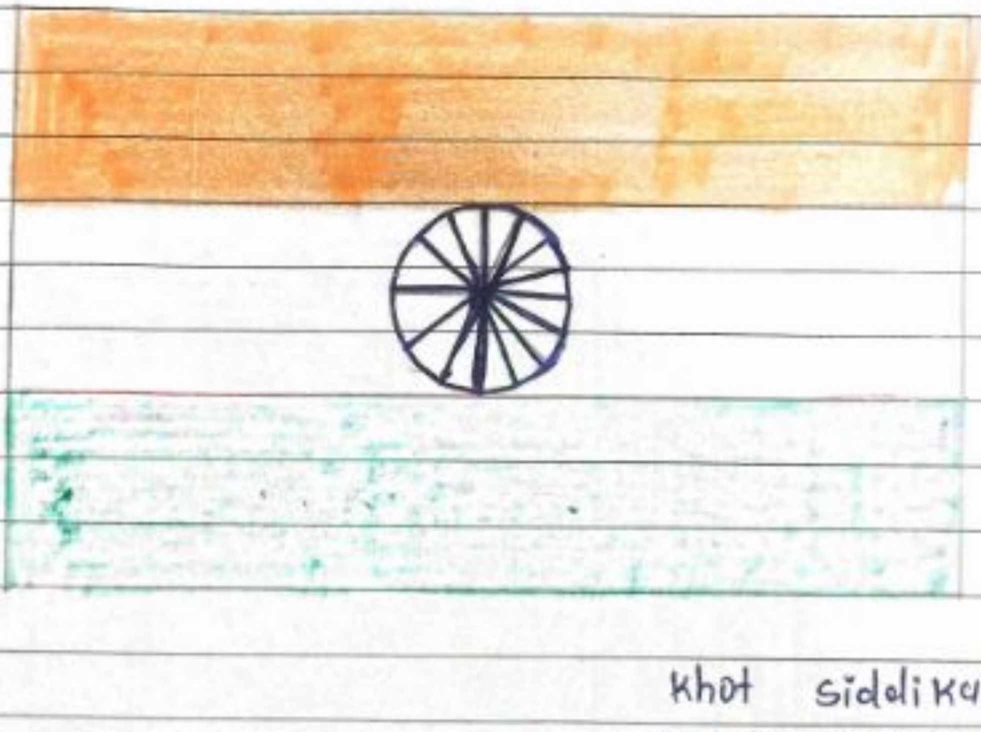

Khot Siddika A. - 34
Ganvit Sandhya D. - 33
Desai Aaradhna A. - 07

- hindi.news18.com

રાષ્ટ્રીય ચિન્હ

પ્રસ્તાવના :-

આપણે અવારનવાર મીડિયામાં, છાપામાં રાષ્ટ્રીય ચિન્હો વિશે જોયું અને વાંચ્યું હશે. આપણા ઘરે રહેલા કોઈપણ સરકારી કાગળ જેવા કે નેતાઓ કે અધિકારીઓના લેટરપેડ, કોઈ કચેરીના પત્રવ્યવહારમાં કે આપણા ખિસ્સામાં રહેલા સરકારી કાર્ડસ જેવા કે આધારકાર્ડ, ચૂંટણી કાર્ડ, પાનકાર્ડ વગેરે તમામ ઉપર પણ રાષ્ટ્રીય ચિન્હ અંકિત છે પરંતુ આપણે તેના વિશે કોઈ જાણકારી ધરાવતા નથી તો આજે તમને રાષ્ટ્રીય ચિન્હ અંગે સંપૂર્ણ જાણકારી મળશે.

ચાર સિંહો એકબીજાથી વિરુદ્ધ દિશામાં ચહેરાવાળી આકૃતિ આપણા દેશનું રાષ્ટ્રીય ચિન્હ છે. 26 જાન્યુઆરી 1950 ના રોજ આ રાષ્ટ્રીય ચિન્હ તરીકે સ્વિકારવામાં આવ્યું હતું. રાષ્ટ્રીય ચિન્હનો ઉપયોગ વિવિધ સરકારી પત્રો અંકિત ભારતની ચલણી નોટોમાં કરવામાં આવે છે.

રાષ્ટ્રીય ચિન્હ શું છે ?

ઈસવીસન પૂર્વે ત્રીજી સદીમાં મૌર્ય શાસનના મહાન રાજા સમ્રાટ અશો

હતા. જે સમ્રાટ અશોકે પોતાના રાજ્યમાં સમાનતા, શાંતિ, કરુણા અને સહનશીલતા અને ક્ષમા વગેરેનો પ્રચાર કરવા કેટલાક સ્થાપત્યો બાંધ્યા હતા. ભારતીય રાષ્ટ્રીય ચિહ્ન સમ્રાટ અશોકે બનાવેલા સ્તંભ ઉપરની પ્રતિકૃતિ છે. સમ્રાટ અશોકે પોતાના રાજ્યકાળ દરમ્યાન ઘણા અનેકવિધ સ્તંભો બનાવ્યા હતા. અશોકસ્તંભ રેતીના પથ્થરોમાંથી બનેલ છે. ભારતના ઉત્તરીય વિસ્તારમાં આજે પણ 19 જેટલા સ્તંભ ઉભા છે. અશોકના સ્તંભોમાં સારનાથ (ઉત્તરપ્રદેશ) નો સ્તંભ ખૂબ જ પ્રખ્યાત છે જે હાલમાં આપણું રાષ્ટ્રીય ચિન્હ છે. આ સ્તંભનું ઐતિહાસિક મહત્વ પણ છે. આ સ્થળે ભગવાન બુદ્ધે સૌ પ્રથમવાર તેમના શિષ્યોને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો હતો અને પછી આ શિષ્યોએ બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર-પ્રસાર આખા વિશ્વમાં કર્યો હતો.

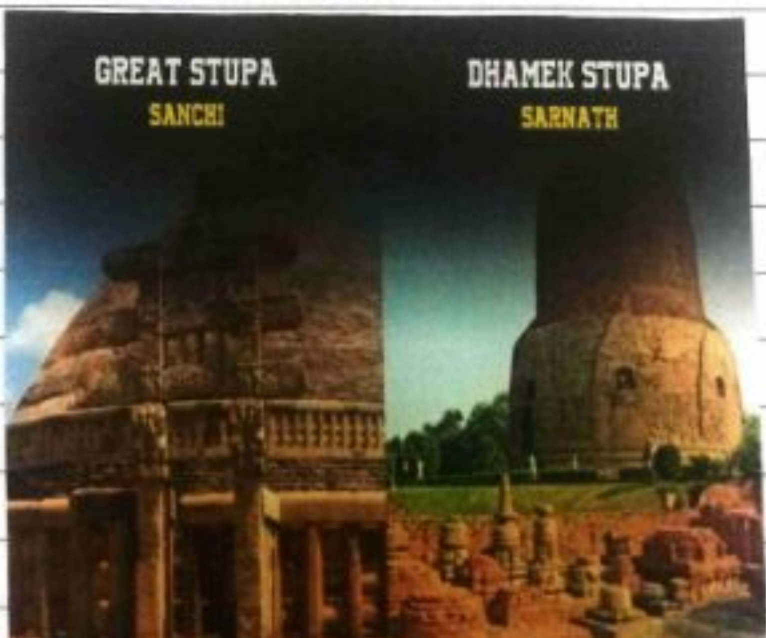

અશોક સ્તંભમાં શું છે?

અશોક સ્તંભમાં ચાર દિશા તરફ મોં રાખીને બેઠેલા ચાર સિંહની આકૃતિ તેમજ નીચે ચાર દિશામાં હાથી, ઘોડા, આખલો અને સિંહની આકૃતિ છે. આ તમામ આકૃતિ વચ્ચે અશોકચક્ર છે અને તેની નીચે ઊલટા કમળ આકારે લાગેલ છે.

આ તમામ પ્રતિકૃતિ શું દર્શાવે છે?

- એકસરખી ઊંચાઈ ધરાવતા ચાર સિંહો સમાજમાં ન્યાય અને સમાનતાનું પ્રતિક તેમજ સમાજની ચારેય દિશામાં સુરક્ષા-સુપરવિઝનનું પ્રતિક પણ છે.
- અશોકસ્તંભમાં રહેલા આ ચાર સિંહ બુદ્ધની મુખ્ય ચાર ફિલોસોફી શક્તિ, બહાદુરી, આત્મવિશ્વાસ અને ગૌરવને પ્રદર્શિત કરે છે.
- ચાર સિંહોની નીચે ચાર દિશામાં હાથી, આખલો, ઘોડો અને સિંહની આકૃતિ છે.
- હાથી બુદ્ધના ગર્ભાધાનનું (બુદ્ધના ગર્ભાધાન વખતે એમની માતાને સપનું આવેલું કે એક સફેદ હાથી બુદ્ધની માતાના ગર્ભમાં આવી રહ્યો છે.)

- આખલો એ બુદ્ધની ઝોડિયાક (જ્યોતિષી) ચિહ્ન છે.

- ઘોડો એ બુદ્ધના ઘોડાનું પ્રતીક છે (જ્યારે બુદ્ધ પોતાનો ઘરબાર છોડી જીવનની શોધમાં નીકળેલા ત્યારે ઘોડો લઈને નીકળ્યા હતા એ ઘોડો).

- સિંહની આકૃતિ સ્વંયસિદ્ધિ કે સ્વયંજ્ઞાનપ્રાપ્તિનું પ્રતીક છે. આમ અશોકસ્તંભમાં અંકિત કરેલ ચાર સિંહના ચહેરા, હાથી, ઘોડા, આખલો, સિંહ વગેરેનું એક મહત્વ છે.

- આ સિવાય અશોકસ્તંભમા અશોકચક્રની આકૃતિ પણ કોતરવામાં આવી છે. આ ચક્રને ધર્મચક્ર કહેવામાં આવે છે. આ અશોકચક્રનો ઉપયોગ ભારતના રાષ્ટ્રધ્વજના મધ્યમાં કરવામાં આવ્યો છે.

- રાષ્ટ્રીય ચિન્હની નીચે અથર્વવેદમાં ઉલ્લેખિત મુંડકોપનિષદનો એક શ્લોક "સત્ય મેવ જયતે" લખવામાં આવ્યો છે. સત્ય મેવ જયતે એ દેશની સત્ય પ્રત્યેની નિષ્ઠા અને નિડરતાનું પ્રતીક છે.

ભારતનું રાષ્ટ્રીય ચિન્હ સવા સો કરોડ દેશવાસીઓના ગૌરવ અને ગર્વનું પ્રતિક છે. રાષ્ટ્રીય ચિન્હ ભારત સરકારની ઓથોરિટી હોવાથી તેનો અયોગ્ય ઉપયોગ કે દૂરઉપયોગ રોકવા માટે સરકારે "રાષ્ટ્રીય ચિન્હોનો અયોગ્ય ઉપયોગ પ્રતિબંધ અધિનિયમ – 2005" બનાવેલ છે. આ કાયદા મુજબ ભારત રાષ્ટ્રીય ચિન્હનો વ્યવસાયિક, ધંધાદારી કે વ્યક્તિગત હેતુ માટે ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. રાષ્ટ્રીય ચિન્હોનો દૂરઉપયોગ કરે કે તેનું અપમાન કરે તેને 2 વર્ષની સજા અને 5000 રૂપિયાના દંડની જોગવાઈ છે.

રાષ્ટ્રીય ચિહ્નમાં આગળ દેખાતા ત્રણ સિંહોની આકૃતિ દેશને શાંતિ, ન્યાય અને સમાનતાનું વચન આપે છે.

વિગત :—

જ્યાં ગૌતમ બુદ્ધે સૌ પ્રથમ ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો અને જ્યાં બુદ્ધ સંઘની સ્થાપના થઈ એ સ્થળે સમ્રાટ અશોક એક સ્તંભ બંધાવ્યો. તેની ઉપર એક શિલ્પ બનાવડાવ્યું. તે શિલ્પમાં ચાર સિંહ એકબીજાની તરફ પીઠ કરી ઊભેલા છે. આ ચાર સિંહો એક વર્તુળાકાર ઓટલા પર ઊભા છે. તે વર્તુળાકાર ઓટલાની ઊભી બાજુ પર એક હાથી, દોડતો ઘોડો, એક આખલો અને એક સિંહની આકૃતિ કોતરાયેલ છે તે દરેકની વચ્ચે ધર્મચક્ર કે અશોક ચક્ર છે. આ ઓટલો એક ઉલ્ટા કરેલ કમળ આકાર પર ગોઠવાયેલ છે. આ સમગ્ર શિલ્પ એક અખંડ રેતીયા પથ્થરમાંથી કોતરાયેલ છે.

આ ચાર સિંહો (એક પાછળ હોવાથી નથી દેખાતો) એ શક્તિ, બહાદુરી, માન અને આત્મ વિશ્વાસનું પ્રતીક છે. - જે વર્તુળાકાર ઓટલા પર સ્થિત છે. આ ઓટલાની ચારે તરફ નાના પ્રાણીઓ છે - જે ચાર દિશાના રખેવાળ છે: ઉત્તરમાં સિંહ, પૂર્વમાં હાથી, દક્ષિણમાં ઘોડો અને પશ્ચિમમાં આખલો. આ ઓટલો પૂર્ણ ખીલેલા ઉલ્ટા કમળ પર સ્થિત છે, જે જીવનનો ઉત્સ્ફૂર્ત ઝરો અને રચનાત્મકતાનું પ્રતીક છે. તેની નીચે 'सत्यमेव जयते' એ સૂત્ર દેવનાગરીમાં લખેલું છે જેનો અર્થ છે 'सत्यनो જ विजय थाय छे'

રાજ ચિહ્ન તરીકે વપરાયેલ આકૃતિમાં ઊલટા કમળનો ભાગ નથી વપરાયો. સિંહોની નીચેના ચોરસની કેંદ્રમાં ધર્મચક્ર દેખાય છે તેની જમણી તરફ બળદ અને ડાબી તરફ દોડતો અશ્વ દેખાય છે તેની કિનારીએ બે ધર્મ ચક્રની કિનાર દેખાય છે.

26 જાન્યુઆરી 1950 ના દિવસે આ ચિહ્નને રાષ્ટ્રીય ચિહ્ન તરીકે અપનાવાયું હતું જે ભારતનો ગણતંત્ર દિવસ હતો.

આ ચિહ્ન દરેક સરકારી કાગળ પર હોય છે અને ભારતની ચલણી નોટો ઉપર પણ હોય છે. ભારતીય ગણરાજ્યના રાજનૈતિક અને રાષ્ટ્રીય પાસપોર્ટ, ડ્રાયવીંગ લાયસંસ પર પણ તે દેખાય છે. આ ચિહ્નના આધાર પર દેખાતું અશોક ચક્ર ભારતના રાષ્ટ્ર ધ્વજમાં સ્થાન પામ્યું છે.

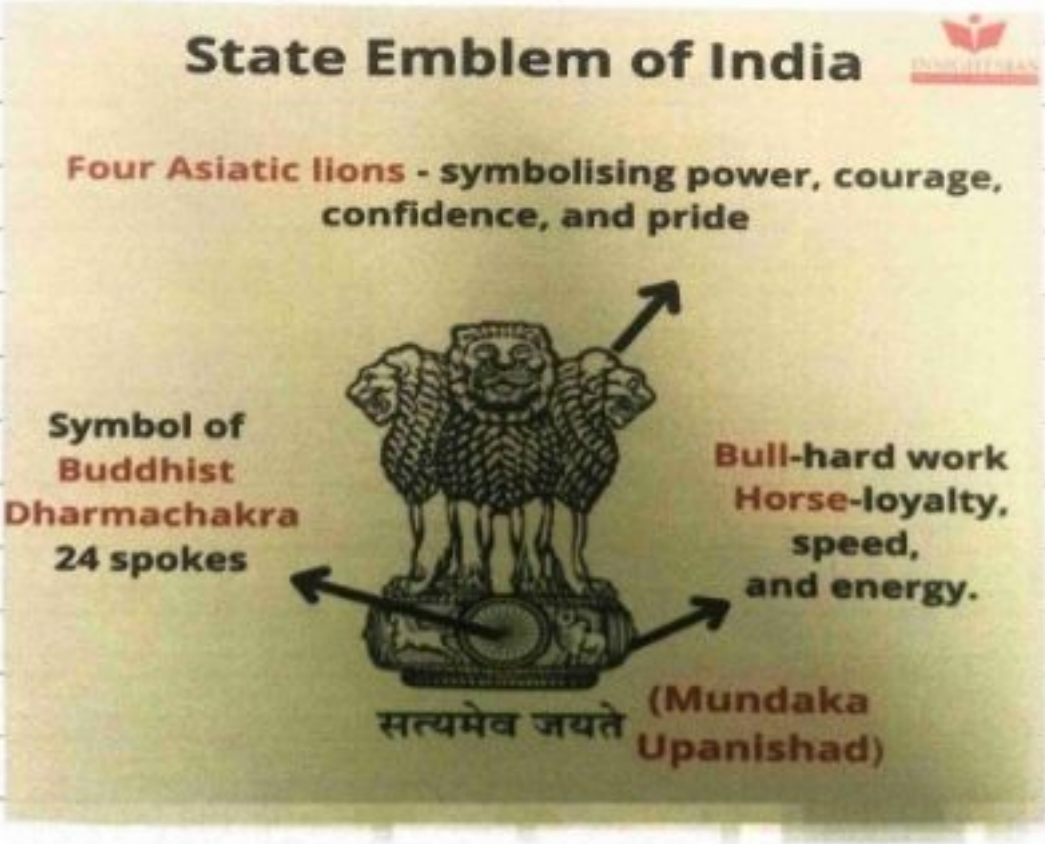

ભારતના રાષ્ટ્રીય પ્રતીક સાથે સંબંધિત આદેશ

રાષ્ટ્રીય પ્રતીકનો ઉપયોગ ફક્ત સત્તાવાર હેતુઓ માટે જ થઈ શકે છે, એટલે કે, ભારત સરકારના સત્તાવાર હેતુઓ અને રાજ્ય સરકારના નિયમો અનુસાર, અશોક વડા હોદ્દા સત્તાવાર પર વાપરી શકાય છે. માત્ર નીચેના દ્વારા શીલ.

- ભારત ના વડાપ્રધાન,
- પ્રમુખ મંત્રીઓ અને કેન્દ્ર સરકારના મંત્રાલયો,
- વિદેશમાં રાજદ્વારી પ્રતિનિધિમંડળ,
- રાજ્યોના રાજ્યપાલો અને મુખ્ય કમિશનરો,
- રાજ્ય સરકારોના મંત્રીઓ અને વિભાગો.

વૈધાનિક સંસ્થાઓને રાષ્ટ્રીય પ્રતીકનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી નથી. તેઓ પોતાના માટે અલગ-અલગ ટાઈટલ મેળવી શકે છે.

અર્ધ-સત્તાવાર ઉપયોગ માટે મંત્રીઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી સ્ટેશનરી પર વાદળી રંગમાં. જ્યારે સમાન અધિકારીઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી સ્ટેશનરી પર રાષ્ટ્રીય પ્રતીક લાલ રંગથી ચિન્હિત થયેલ છે. કેટલાક ખાસ નિયુક્ત અધિકારીઓ કે જેમણે વિદેશી સરકારો સાથે પત્રવ્યવહાર કરવો પડે છે તેઓને પણ વાદળી રંગમાં ચિન્હિત રાષ્ટ્રીય પ્રતીક ધરાવતી સ્ટેશનરીનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી છે.

મંત્રીઓ અને અધિકારીઓ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી સ્ટેશનરીમાં સંબંધિત અધિકારી કે અધિકારીનું નામ ન હોવું જોઈએ.

સંસદના સભ્યો પણ રાષ્ટ્રીય ચિન્હિત સ્ટેશનરીનો ઉપયોગ કરી શકે છે. લોકસભાના સભ્યો માટે લીલો અને રાજ્યસભાના સભ્યો માટે લાલ રંગ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે.

ભારત સરકારે રાષ્ટ્રીય પ્રતીકની બે ડિઝાઈન તૈયાર કરી હતી.

રાષ્ટ્રીય પ્રતીકને નાના રૂપમાં રજૂ કરવા માટે ડિઝાઈનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, જેમ કે અર્ધ-સત્તાવાર સ્ટેશનરી, સીલ અને ડાઈ-પ્રિંટિંગ. રાષ્ટ્રીય ચિહ્નની રજૂઆત નિયત ડિઝાઈન મુજબ ખરા અર્થમાં હોવી જોઈએ.

સરકારી દ્વારા નીચેની સામગ્રીઓ પર રાષ્ટ્રીય પ્રતીકનો ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે:

- સરકારી પ્રકાશનો,
- ભારત સરકારના ફિલ્મ વિભાગ દ્વારા નિર્મિત ફિલ્મો,
- વિદેશમાં ભારતીય પ્રતિનિધિમંડળો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી કટલરી અને ક્રોકરી, અને
- વિદેશમાં સ્થિત યુનિફોર્મની વસ્તુઓ - પ ભારતીય પ્રતિનિધિમંડળો દ્વારા

સંદર્ભગ્રંથ :-

⇒ https://en.m.wikipedia.org

⇒ navbharattimes.indiatimes.com

⇒ https://dailybharathindi.com

⇒ https://gujarati.webdunia.com

⇒ https://unacademy.com

⇒ ncertindia.gov.in/publication

—: આભાર :—

નામ : નાપિત કુમકુમ સૂર્યમણિ
: સુરતી ઈશાનીકુમારી ભરતભાઈ
રોલ નંબર : 20, 23

વંદે માતરમ્

વંદે માતરમ્ એ ભારતનું પ્રથમ રાષ્ટ્રીયગીત છે, સ્પષ્ટપણે અને નિઃશંકપણે એક મહાન ઐતિહાસિક પરંપરાનું પ્રથમ રાષ્ટ્રગીત છે. આ ગીત આપણા સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ સાથે ગાઢ રીતે સંકળાયેલું છે. તેની પ્રતિષ્ઠાને જાળવી રાખવા માટે સમર્પિત, અન્ય કોઈ ગીતનું સ્થાન લઈ શકે નહીં. આ ગીત સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામની પ્રતીકાત્મકતા અને લોકપ્રિયતાને પ્રતીકાત્મક સ્વરૂપમાં રજૂ કરે છે (25 ઓગસ્ટ, 1948 ના રોજ સંસદમાં જવાહરલાલ નહેરુ તરફથી રાષ્ટ્રગીત આ ગીત વંદે માતરમ્ બંધી કરતાં જૂનું છે. આથી, બંકિમચંદ્ર ચટર્જીએ સન 1882 માં આ ગીત લખ્યું હતું અને તેમની નવલકથા આનંદમઠ માં પ્રકાશિત કર્યું હતુ, કદાચ આ ગીતની ઉત્પત્તિ 19 મી સદીના સાતમા દાયકામાં થઈ હતી. ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના 1896 ના અધિવેશનમાં રાજકીય પ્રસંગે પ્રથમ વખત વંદે માતરમ્ ગાવામાં આવ્યું હતું. આ ગીતનું સંગીતમય સ્વર ગુરુદેવ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે રચ્યું હતું. ~~વર્ષ~~

વર્ષ 1905 માં બંગાળનું વિભાજન સ્પષ્ટપણે રાષ્ટ્રીય જાગૃતિની શરૂઆત તરીકે ચિહ્નિત કરે છે. ત્યારબાદ બંગાળમાં ચાલી રહેલા ભાગલા વિરોધી ચળવળ દરમિયાન યોજાયેલી તમામ સભાઓમાં વંદે માતરમ્ ગાવામાં આવ્યું હતું. કારણ કે તેનાથી દેશભક્તિની લાગણી પેદા થઈ હતી. 1906 માં બારીસાલમાં બંગાળ પ્રાંતીય પરિષદ યોજાઈ ત્યાં સુધીમાં, આ ગીત એટલું લોકપ્રિય બની ગયું હતું કે તે માતૃભૂમિ પ્રત્યેના પ્રેમ અને વફાની લાગણીઓને ઉત્તેજિત કરે છે. તે સમયે, વિભાજનના વિરોધને મજબૂત કરવા માટે તમામ મોટી સભાઓ વંદે માતરમ્ના ગાન સાથે શરૂ થઈ હતી, કોંગ્રેસના પ્રથમ દિવસે, ગુરુદેવ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે પોતે આ ગીત ગાયું હતું.

ઓગસ્ટ 1906માં "વંદે માતરમ્" ધ્વજ કલકત્તામાં લહેરાવ્યો હતો.

"વંદે માતરમ્" ની વધતી જતી લોકપ્રિયતાને જોઈને, અંગ્રેજ શાસકોએ તરત જ આદેશ પસાર કર્યો કે "વંદે માતરમ્" નો ઉપયોગ શેરીઓમાં કે જાહેર સ્થળોએ નારા તરીકે ન કરવો જોઈએ. પરંતુ તેનો કોઈ ફાયદો થયો ન હતો. ધીરે ધીરે "વંદે માતરમ્" ગીતના આ પ્રથમ બે શબ્દો રાષ્ટ્રવાદી ચળવળનું પ્રતીક અને પ્રચારનું એક સ્વરૂપ બની ગયા. તે જાણીતી હકીકત છે કે આ પ્રાથમિક શબ્દો જેને મંત્ર કહી શકાય - એ ભારતના લોકોને માતૃભૂમિ માટે પોતાનો જીવ આપવા માટે પ્રેરિત કર્યા. લોકોએ સ્વેચ્છાએ બધું છોડી દીધું અને શારીરિક અને માનસિક ત્રાસ સહન કર્યો, જેના પરિણામે આપણા દેશને આઝાદી મળી.

'વંદે માતરમ્' એટલું લોકપ્રિય થયું કે કોંગ્રેસ વર્કિંગ કમિટીએ ભલામણ કરી કે 'વંદે માતરમ્' ગીત જ્યાં પણ રાષ્ટ્રીય સભાઓમાં ગાવામાં આવે ત્યાં તેના પ્રથમ બે ફકરા જ ગાવામાં આવે. આ ઉપરાંત, આયોજકોને અન્ય કોઈ પણ બિનજરૂરી શરૂઆત કરવાની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હશે. - 'વંદે માતરમ્' ની જગ્યાએ વાંધાજનક ગીત. ત્યારબાદ ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર સાથે પરામર્શ કરીને, 'વંદે માતરમ્' રાષ્ટ્રગીત તરીકેની યોગ્યતા ચકાસવા માટે એક સમિતિની પણ રચના કરવામાં આવી, જેમાં જવાહરલાલ અબ્દુલ કલામ આઝાદ, જવાહરલાલ નહેરુ, મૌલાના બનાવવા માટે 1937 માં કોંગ્રેસ વર્કિંગ કમિટીએ સુભાષ ચંદ્ર બોઝ અને આચાર્ય નરેન્દ્ર દેવનો સમાવેશ કર્યો હતો.

'વંદે માતરમ્' વિશે મહાત્મા ગાંધીજીના વિચારો આ ગીતની ઉત્પત્તિ ગમે તે હોય અને આ ગીતની ઉત્પત્તિ ગમે તે હોય અને આ ગીત કેવી રીતે અને ક્યારે રચાયું તે જાણ્યા વિના, એટલું ચોક્કસ કહી શકાય કે ભાગલાના દિવસોમાં બંગાળના મુસ્લિમો અને હિંદુઓમાં આ ઘોષણા કરી હતી. વળી ખૂબ જ પ્રભાવશાળી શબ્દ તે સામ્રાજ્યવાદ વિરોધી સૂત્ર હતું. એક યુવાન તરીકે, જ્યારે મને 'આનંદ મઠ' અથવા તેના અમર લેખક બંકિમ વિશે કોઈ ખ્યાલ ન હતો, ત્યારે 'વંદે માતરમ્' ગીતે મને મંત્રમુગ્ધ કરી દીધું અને જ્યારે મેં તેને પ્રથમ વખત ગીતના રૂપમાં સાંભળ્યું, ત્યારે હું તેની ધૂનમાં ડૂબી ગયો. હું આ ગીતમાં રહેલી શુદ્ધ શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય ભાવના સાથે જોડાયેલો છું. હું બધા સમુદાયોના મિશ્ર સભામાં ઝઘડાનું જોખમ લઈશ નહીં, ખાસ કરીને 'વંદે માતરમ્' ગીત પર તેનો ક્યારેય દુરુપયોગ થશે નહીં. આ ગીત કરોડો લોકોના હૃદયમાં વસી ગયું છે. આ ગીત બંગાળ અને બંગાળની બહાર કરોડો લોકોની દેશભક્તિને ઊંડે સુધી રમ મથાવે છે. આ ગીતના પસંદ કરેલા ફકરાઓ આપણા બધાની વચ્ચે સમગ્ર રાષ્ટ્રને બંગાળની ભેટ છે.

– હરિજન, 1 જુલાઈ, 1939

ઈન્ટરનેશનલ સોશિયાલિસ્ટ કોંગ્રેસ, સ્ટુટગાર્ડ, 1907 માં મેડમ કામા દ્વારા ધ્વજ ફરકાવવામાં આવ્યો.

વંદે માતરમ્

વંદે માતરમ્ । વંદે માતરમ્
સુજલાં સુફલાં મલયજશીતલામ્
શસ્યશ્યામલાં માતરમ્
શુભ્રજ્યોત્સ્ના પુલકિતયામિનીમ્
ફુલ્લકુસુમિત દ્રુમદલશોભિનીમ્
સુહાસિનીં સુમધુર ભાષિણીમ્
સુખદાં વરદાં માતરમ્

કોટિ કોટિ કણ્ઠ કલકલનિનાદ કરાલે
કોટિ કોટિ ભુજૈર્ધૃતખરકરવાલે
કે બલે મા તુમિ અબલે
બહુબલધારિણીં નમામિ તારિણીમ્
રિપુદલવારિણીં માતરમ્

તુમિ વિદ્યા તુમિ ધર્મ, તુમિ હૃદિ તુમિ મર્મ
ત્વમ્ હિ પ્રાણા શરીરે, બાહુતે તુમિ મા શક્તિ
હૃદયે તુમિ મા ભક્તિ તોમારૈ પ્રતિમા ગડિ મન્દિરે મન્દિરે

ત્વં હિ દુર્ગા દશપ્રહરણધારિણી કમલા કમલદલ વિહારિણી
વાણી વિદ્યાદાયિની ત્વામ્, નમામિ કમલાં અમલાં અતુલામ્
સુજલાં સુફલાં માતરમ્

શ્યામલાં સરલાં સુસ્મિતાં ભૂષિતામ્
ધરણીં ભરણીં માતરમ્

(બંકિમચંદ્ર રચનાકાર)

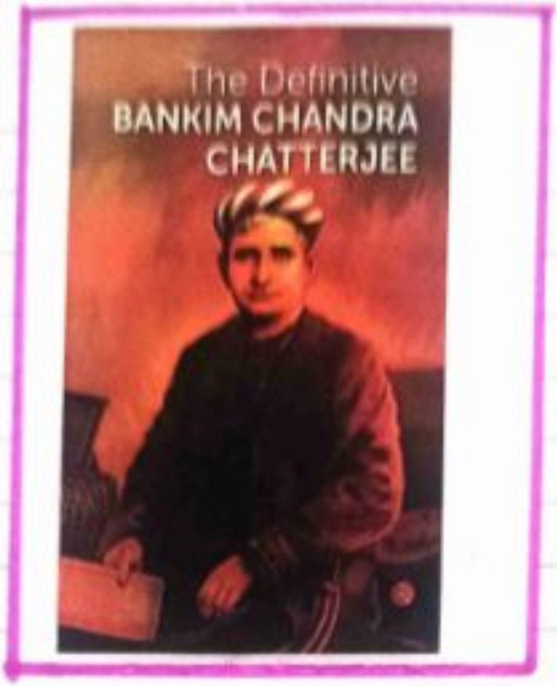

બંકિમચંદ્ર ચેટર્જી 19મી સદીના પ્રતિષ્ઠિત લેખકોમાંના એક હતા. તેમનું જીવન ભારતની સ્વતંત્રતા ચળવળ માટે બલિદાન અને અવિરત સંઘર્ષની સતત કથા હતી. તેઓ સાહિત્ય સમ્રાટ તરીકે ઓળખાય છે. તેમના બહુમુખી વ્યક્તિત્વ અને દાર્શનિક વિચારધારાઓનો વ્યાપ સાહિત્ય ઉપરાંત વિજ્ઞાન, શિક્ષણ, ઇતિહાસ, સામાજિક સુધારણા અને રાજકારણના ક્ષેત્રો સુધી વિસ્તરેલો છે.

બંકિમ ચંદ્ર ચેટર્જીનો જન્મ 26 જૂન, 1830 ના રોજ રાજા રામમોહન રાયના મૃત્યુના 5 વર્ષ પછી કથલા નામના સ્થળે થયો હતો. તેમના પિતા રચાલચંદર ઉમદા નાગરિક હતા અને ડેપ્યુટી કલેક્ટરનું પદ સંભાળતા હતા. બંકિમચંદ્રને એક નાનો અને બે મોટા ભાઈઓ હતા. તેમના મોટા ભાઈ સંજીવ ચંદ્ર સાહિત્ય પ્રેમી હતા અને બંગદર્શન નામના સાહિત્યિક સામયિકના બીજા સંપાદક હતા. તેમના પિતાના કંથલપારાથી મિદનાપુરમાં ટ્રાન્સફર થયા પછી, બંકિમચંદ્રને મિદનાપુરની અંગ્રેજી શાળામાં દાખલ કરવામાં આવ્યા, જ્યાં તેમણે 1844 થી 1849 સુધી 5 વર્ષ અભ્યાસ કર્યો, તેઓ એકમાત્ર વિદ્યાર્થી હતા.

કંથલપરા પરત ફર્યા પછી, તેમણે આગીતા વિદ્યાનો

પાસેથી બંગાળી અને સંસ્કૃત માધ્યમમાં શિક્ષણ મેળવ્યું વર્ષ ૧૮૫૬માં તેમણે કોલકાતા યુનિવર્સિટીની હુગલી કૉલેજ (જે પાછળથી પ્રેસિડેન્સી કૉલેજ તરીકે ઓળખાય છે.)માં પ્રવેશ મેળવ્યો. બંકિમચંદ્ર આ કૉલેજમાં તેમણે 7 વર્ષ અભ્યાસ કર્યો હોવાથી તેઓ આ કૉલેજના સૌથી પ્રસિદ્ધ વિદ્યાર્થીઓમાંના એક હતા.

ઈ.સ. 1857 માં બંકિમ ચંદ્ર પ્રેસિડેન્સી કૉલેજમાં કાયદાના વિદ્યાર્થી તરીકે જોડાયા. જ્યારે ભારતની આઝાદીનું પ્રથમ યુદ્ધ શરૂ થયું. ત્યારે બંકિમચંદ્ર 19 વર્ષના હતા ત્યારે તેમણે તેમનો અભ્યાસ પૂરો કર્યો અને કોલકતા યુનિવર્સિટીમાંથી સ્નાતકની પરીક્ષા પાસ કરી. બંકિમચંદ્ર, જે 1858 ના પ્રથમ સ્નાતક ક્રમમાં હતા, તેમણે પણ તેત્રીસ વર્ષ સુધી સરકારી નોકરી કરી હતી.

વર્ષ 1876 માં તેમણે ભારતમાં આધુનિક વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં પોતાનું વિશેષ યોગદાન આપ્યું હતુ. તે વર્ષે ડૉ સંશોધન અને વૈજ્ઞાનિક પ્રવૃત્તિઓને વિકસાવવા માટે મહેન્દ્રલાલ સરકાર દ્વારા ઈન્ડિયન એસોસિયેશન ફોર ધ કલ્ટિવેશન ઓફ સાયન્સની રચના કરવામાં આવી હતી. જ્યારે મહેર અપીલ છતાં એ સરકાર ભંડોળ એકત્ર કરવામાં સફળ ન થઈ શકે, તો માર્ગદર્શન માટે લખનાર બંકિમ ચંદ્ર, સામાન્ય સ્તરે પશ્ચિમી વિજ્ઞાનની હિમાયત કરતા હતા અને સરકારના મહાન ઉદ્દેશ્યની સફળતા માટે પ્રચાર થતો આનાથી એસોસિયેશન ચલાવવા માટે પૂરતું ભંડોળ ઊભું થયું. બહુ ઓછા લોકોને એ હકીકત ખબર છે કે ભૌતિકશાસ્ત્રમાં ભારતના મહાન વૈજ્ઞાનિક ડૉ. સી.વી. રામન પણ એક રીતે એ જ ઈન્ડિયન એસોસિએશન ફોર કલ્ટિવેશન ઓફ સાયન્સનું ઉત્પાદન હતું

બંકિમ ચંદ્રની પ્રથમ મુદ્રિત કાલ્પનિક રાજમોહનની પત્ની નામની નવલકથા હતી. જે 1864 માં ઈન્ડિયન ફિલ્ડ'માં

ક્રમબદ્ધ રીતે પ્રકાશિત થઈ હતી. બંકિમ ચંદ્રની પ્રથમ બંગાળી પ્રેમકથા-સાહિત્ય 'દુર્ગેશનંદિની' 1865 માં પ્રકાશિત થઈ હતી અને ત્યારબાદ 'કપાલ કુંડલા' 1866 માં પ્રકાશિત થઈ હતી. બંકિમચંદ્રની બીજી ઘણી સાહિત્યિક કૃતિઓ પછીના વર્ષોમાં પ્રકાશિત થઈ પરંતુ આપણે આનંદમઠ (1882) માં ઐતિહાસિક સાહિત્યકાર તરીકે બંકિમ ચંદ્રની પ્રતિભા જોઈ શકીએ છીએ.

બંકિમચંદ્રનું 1894 માં 56 વર્ષની વયે અવસાન થયું.

'આનંદમઠ' એ બંકિમ ચંદ્ર દ્વારા લખાયેલી રાજકીય નવલકથા છે. આ નવલકથા સન્યાસી સત્યાનંદના નેતૃત્વમાં માતૃભૂમિને વિદેશી શાસનના જુલમમાંથી મુક્ત કરવાના ઉમદા કાર્યને સમર્પિત યુવા સંગઠનની વાર્તા છે, જેઓ પોતાને માતૃભૂમિનું બાળક કહે છે. આ તમામ બાળકો એક ગુપ્ત સંસ્થાના સભ્યો છે, જેનું મુખ્ય સ્થળ આનંદમઠ જંગલની વચ્ચે આવેલું છે. નવલકથા 18મી સદીના અંતમાં બંગાળમાં પડેલા ભયંકર દુષ્કાળ અને બાળકો દ્વારા સશસ્ત્ર બળવા માટે જવાબદાર કારણો અને પરિસ્થિતિઓનું આબેહૂબ અને વાસ્તવિક વર્ણન રજૂ કરે છે. અત્યંત ઉત્કૃષ્ટતા સાથે લખાયેલી આ નવલકથાએ ધાર્મિક અને દેશભક્તિની રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓને પુરતો વેગ આપ્યો અને બંકિમચંદ્રને તેમના સમયના સર્વોચ્ચ ક્રમના નવલકથાકારોમાં સ્થાપિત કર્યા.

Name - કડીવાલા નિલોફરબાનું એસ.

Roll No: 27

સંદર્ભ: certindia.gov.in/publication

* રાષ્ટ્રગીત અને તેના રચયિતા -

રાષ્ટ્રગીત - જન ગણ મન ...

જન ગણ મન અધિનાયક જય હે
ભારત ભાગ્ય વિધાતા,
પંજાબ, સિન્ધુ, ગુજરાત, મરાઠા,
દ્રાવિડ ઉત્કલ બંગ,
વિંધ્ય હિમાચલ યમુના ગંગા,
ઉચ્છલ જલધિતરંગ
તવ શુભ નામે જાગે
તવ શુભ આશિષ માગે
ગાહે તવ જય ગાથા
જન ગણ મંગલનાયક જય હે
ભારત ભાગ્ય વિધાતા
જય હે, જય હે, જય હે
જય જય જય જય હે.

ઉપર્યુક્ત ગીત રાષ્ટ્રગીતનું પૂર્ણ સ્વરૂપ છે. આ ગીતને ગાવા માટે અથવા વગાડવા માટે 52 સેકન્ડનો સમય થવો જોઈએ.

અમુક સમયે રાષ્ટ્રગીતની પહેલી અને અંતિમ પંક્તિ અને સંક્ષિપ્ત પણ ગાવામાં અથવા વગાડવામાં આવે છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

જન ગણ મન અધિનાયક જય હે
ભારત ભાગ્ય વિધાતા
જય હે, જય હે, જય હે, જય જય જય જય હે.

સંક્ષિપ્ત ગીતને ગાવામાં અથવા વગાડવામાં લગભગ 20 સેકન્ડનો સમય થવો જોઈએ.

*રાષ્ટ્રગીતનું પૂર્ણ સ્વરૂપ નીચેના પ્રસંગ પર વગાડવામાં આવે છે.

(1) (ક) સૈનિક સમારંભના પ્રસંગ પર
(ખ) પરેડના સમયે
(ગ) જ્યારે રાષ્ટ્રીય સલામી સમારોહના પ્રસંગ પર રાષ્ટ્રપતિને અથવા રાજ્યપાલને આપવામાં આવે છે ત્યારે.
(ઘ) સરકાર દ્વારા યોજવામાં આવેલા અન્ય સમારોહમાં જ્યારે રાષ્ટ્રપતિ આવે ત્યારે.
(ચ) આકાશવાણીમાં રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા દેશને કોઈ સમાચાર આપવા પહેલા અથવા પછી.
(છ) નૌકાદળમાં ધ્વજવંદન સમયે.
(જ) જ્યારે આપણા રાષ્ટ્રધ્વજને પરેડમાં લાવવામાં આવે

(2) ભારત સરકાર દ્વારા જાહેર કરવામાં આવેલ રાષ્ટ્રીય અવસરો ઉપર રાષ્ટ્રગીત વગાડવામાં આવે છે.

(3) સામાન્ય રીતે વડાપ્રધાન માટે રાષ્ટ્રગીત વગાડવામાં આવતુ નથી. પરંતુ વિશેષ પ્રસંગ ઉપર વડાપ્રધાન માટે પણ વગાડી શકાય છે.

(4) સરકારી અને સાર્વજનિક સમારંભમાં રાષ્ટ્રપતિના આવવા ઉપર અને જવા પહેલા રાષ્ટ્રગીત સમૂહમાં ગાવામાં આવે છે.

"જન ગણ મન" એ ભારતના પ્રભુસત્તાકનું રાષ્ટ્રગીત છે. તે મૂળ બંગાળીમાં "ભારતો ભાગ્યો વિધાતા" તરીકે રવીન્દ્રનાથ

ટાગોર દ્વારા રચવામાં આવ્યુ હતુ. "ભારતો ભાગ્યો વિધાતા" ગીતનો પ્રથમ શ્લોક 24 જાન્યુઆરી 1950 ના રોજ રાષ્ટ્રગીત તરીકે ભારતની બંધારણ સભા દ્વારા અપનાવવામાં આવ્યો હતો. રાષ્ટ્રગીતની ઔપચારિક રજૂઆતમાં લગભગ 52 સેકન્ડનો સમય લાગે છે. પ્રથમ અને છેલ્લી પંક્તિઓનું ટૂંકુ સંસ્કરણ પણ પ્રસંગોપાત રજૂ કરવામાં આવે છે. તે સૌપ્રથમ 27, ડિસેમ્બર 1911ના રોજ ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના કોલકાતા અધિવેશનમાં જાહેરમાં ગાયુ હતુ. રાષ્ટ્રગીત એ બહુલવાદની ભાવના અથવા વધુ લોકપ્રિય પરિભાષામાં "વિવિધતામાં એકતા" ની વિભાવના દર્શાવે છે. જે ભારતના સાંસ્કૃતિક વારસા ના મૂળમાં છે.

આ ગીત સૌપ્રથમ વાર 27, ડિસેમ્બર, 1911 નાં રોજ કોલકાતામાં ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસના વાર્ષિક સત્રના બીજા દિવસે જાહેરમાં ગાયુ હતુ. ત્યારબાદ જાન્યુઆરી 1912માં આદિ બ્રહ્મો સમાજના વાર્ષિક કાર્યક્રમમાં તેનું અનુસરણ કરવામાં આવ્યુ હતુ. આ કવિતા જાન્યુઆરી 1912માં તત્વબોધિની પત્રિકામાં "ભારત ભાગ્ય વિધાતા" શીર્ષક હેઠળ પ્રકાશિત થઈ હતી. જે ટાગોર સાથે બ્રહ્મ સમાજનું અધિકૃત પ્રકાશન હતુ. જે તત્કાલીન સંપાદક હતા 1912માં આ ગીત ટાગોરની ભત્રીજી સરલા દેવી ચૌધરાણી દ્વારા, શાળાના વિદ્યાર્થીઓના જૂથ સાથે બિશન નારાયણ ધર, ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ, સભ્યોની સામે રજૂ કરવામાં આવ્યુ હતુ 1917માં કોંગ્રેસ કોન્ફરન્સમાં અને નાટોરના મહારાજ બહાદુર દ્વારા વાદ્ય સંગીતની સહાયતામાં આ ગીત ફરીથી રજૂ કરવામાં આવ્યુ હતુ. કલકત્તાની બહાર 28 ફેબ્રુઆરી 1919ના રોજ જ્યારે ટાગોર કોલેજની મુલાકાતે આવ્યા હતા. અને ગીત ગાયુ ત્યારે આંધ્રપ્રદેશના મદનપલ્લેમાં બેસન્ટ થિયોસોફિકલ કોલેજના એક સત્રમાં આ ગીત સૌપ્રથમ બોર્ડ બહાર ગાયુ હતુ.

ટાગોરે પોતે આપેલી નોંધોના આધારે આ ગીતને 1919માં આંધ્રપ્રદેશના મદનપલ્લે ખાતે પત્નિની નોટેશનમાં શ્રીમતી માર્ગારેટ કઝીન્સ અને તેમના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા સાંભળવામાં આવ્યુ હતુ.

આ સમય બીયિશનોટ ડો.કઝિન્સ દ્વારા તેમની આત્મકથા "વી ટુ ટુગેધર" માં નોંધવામાં આવ્યાં હતાં.

" અમારા મોટા માણસ મારે આશ્ચર્યજનક રીતે હળવા અવાજમાં તેણે દેશ, પર્વતો અને નદીઓની સ્તુતિ આપતા ભૂગોળના ટુકડા જેવુ કંઈક ગાયુ; અને બીજા સ્તંભમાં, ભારતના ધર્મોની યાદી. પહેલા સ્તંભથી દૂર રહેવાથી અમને અમારા કાન ઉપાડયા બીજા સ્તંભને ટાળવાથી અમને અમારા ગળા સાફ થઈ ગયા. અને તેને વારંવાર પૂછયુ, અને થોડા સમય પહેલા અમે તેને ઉત્સાહથી ગાતા હતા: જયા હે, જયા હે, જયા હે, જય જય જય જય હે, (વિજય, વિજય, તારી જીત) અમને કોઈ ખ્યાલ નહોતો કે કોણ અને શું વિજય મેળવ્યો છે. બીજે દિવસે રવીન્દ્રનાથે શ્રીમતી પિતરાઈ ભાઈઓને "જન ગણ" ની નોંધ આપી તેણે આ ગીતનું અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર પણ "ધ મોર્નિંગ સોંગ ઓફ ઈન્ડિયા" કર્યુ.

અને આમ, શ્રીમતી પિતરાઈએ કહાય ટાગોરે પોતે આપેલી નોંધોના આધારે મદનપલ્લે ખાતે વેસ્ટર્ન શીટ મ્યુઝિક નોટેશનમાં ટાગોરે ની રચનાનું અનુલેખન અને મળવણી કરનાર પ્રથમ વ્યક્તિ બની હતી. અને ટૂંક સમયમાં જ તે મદનપલ્લેના બેસન્ટ હોલના સંયુક્ત શાળા અને કોલેજના "દૈનિક નિષ્કર્ષ" માં સ્થાન પામ્યુ અને તે આજ સુધી ગવાય છે.

રાષ્ટ્રગીતના રચયિતા :

ભારતની ભૂમિ પર જે વિરલ વિભૂતિઓએ પોતાની આગવી પ્રતિભા વડે ભારતીય પ્રજાજનોનું પથદર્શન કર્યું છે. તેમાં કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોરનું આગવુ સ્થાન છે. તેઓ ભારતના આધુનિક સંત, સંવેદનશીલ કવિ અને ઋજુ કલાકાર હતા. તેમની પોતાની આગવી સ્વાનસ્મૃતિ હતી. આવા કવિવરનો જન્મ ભારતની સશ્યશ્યામલા ભૂમિ બંગાળના કલકત્તામાં ૭ મે, ૧૮૬૧માં થયો હતો. તેમનો જન્મ કલકત્તામાં ઠાકુર વંશના પ્રખ્યાત પૈતૃક મકાન જોડાસાંકોમાં થયો હતો. તેમના પિતા મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ટાગોર હતા અને માતા શારદાદેવી હતા. મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ હતા બ્રહ્મ સમાજના સક્રિય સભ્ય. તેમનો પરિવાર આર્થિક અને સામાજિક દષ્ટિએ ઘણો સમૃદ્ધ અને ઐશ્વર્ય સંપન્ન હતો. તે પરિવારમાં સાહિત્ય, સંગીત અને કલાનો વારસો પરિવારમાંથી પ્રાપ્ત થયો હતો. સંતાનોની દષ્ટિએ પણ રવીન્દ્રનાથના પિતાનું કુટુંબ સમૃદ્ધ હતુ.

રવિન્દ્રનાથ તેમના માત-પિતાનું ચૌદમું સંતાન હતા. તેમને તેમના પિતા પાસેથી દેશભક્તિ, વિદ્વત્તા, ધર્મપ્રિયતા, સાધુત્વ વગેરેનો વારસો શિશુ અવસ્થાથી જ પ્રાપ્ત થયો હતો. બધા ભાઈ બહેનોમાં સૌથી નાના હોવા છતા, સમગ્ર દેશમાં સૌથી નાના રવીન્દ્રનાથની પ્રતિભાએ વામનમાંથી વિરાટ બનીને ભારતીય સંસ્કૃતિના વિકાસમાં યશોજ્જ્વલ ફાળો આપ્યો છે.

બાળપણમાં ટાગોરને પ્રથમ ઓરિએન્ટલ સેમિનરી શાળામાં દાખલ કરવામાં આવ્યા પરંતુ ત્યાં ભણવામાં તેમનું ચિત્ત લાગ્યુ નહિ. કેટલાક સમય પછી નોર્મલ સ્કૂલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા. પરંતુ શિક્ષકોની જડ શિક્ષણ પધ્ધતિઓ, શિક્ષણકાર્ય

ઉદાસીનતા, સુસ્ત અને કડક આશાપાલનના કડુ અનુભવો પછી તેમણે શાળા છોડી દીધી. ઘર પર અલૌકિક શિક્ષણનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો. રવીન્દ્રનાથના મનમાં પ્રકૃતિ તરફનું આકર્ષણ પોષાતા હતુ. ઈ.સ 1878માં તેઓ તેમના ભાઈ સાથે ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઇંગ્લેન્ડ ગયા, ત્યાંથી તેઓ લંડન ગયા પરંતુ કોઈ સંસ્થામાં પ્રવેશ મેળવ્યો નહિ. અને સ્વદેશ પરત આવ્યા

આ પછી તેમના જીવનમાં નવો વળાંક આવ્યો. જમીન પર ખેતીવાડી કાર્ય સંભાળ્યુ. આ ભૂમિ પર તેમણે મહત્વના સત્તર વર્ષ ગાળ્યા. આનાથી કવિની સર્જનશીલતા ખીલી. આ સમય દરમિયાન તેમનું પારિવારિક જીવન શરૂ થયું. પરંતુ તેમની પત્નિનું ઈ.સ 1902માં અને તેમની પુત્રીનુ 1904માં અકાળે અવસાન થયુ. અને ત્યારબાદ 1905માં તેમના પિતા અને 1907માં પુત્રનું અવસાન થતા તેમના જીવનમાં અવસાનનું ઘેરુ વાતાવરણ મળ્યુ. સાંસારિક આઘાતોથી આધ્યાત્મિકતા તરફ વળેલા કવિએ સાહિત્યની સાધના શરૂ કરી. ત્યારબાદ તેમણે "શાંતિનિકેતન"ની સ્થાપના કરી, જે આજે રાષ્ટ્રમાં ગૌરવવંતુ સ્થાન પામી:

ટાગોર ગાંધીજીના પ્રથમ મિત્ર હતા. રવિન્દ્રનાથ ઋષિ-જ્ઞાનની આદિગંગોત્રી અને ગાંધીજી કર્મની આદિગંગોત્રી હતા. જ્ઞાન અને કર્મનો સુભગ સમન્વય બંનેના વ્યક્તિત્વ મિલનથી થતો, અને 1913માં ટાગોરના ગીતસંગ્રહ "ગીતાંજલી"ને વિશ્વ-વિખ્યાત નોબેલ પારિતોષિક મળ્યુ. સરકારે તેમને "સર"નો ખિતાબ મળ્યો પરંતુ રાષ્ટ્રભક્તિ વાળા રવિન્દ્રનાથ જલિયાવાલા બાગના હત્યાકાંડને લીધે તે સરકારને પરત કર્યો. ત્યારબાદ ધીમે ધીમે તેમનું શરીર કથળતું ગયુ અને 7મી ઓગષ્ટ 1941 ના રોજ રવિવાર રવીન્દ્રનાથ આ નશ્વર જગતનો ત્યાગ કર્યો.

આમ, કવિશ્રી રવીન્દ્રનાથ બહુમુખી પ્રતિભા ધરાવતા હતા તેમણે સાહિત્ય, કલા, સંગીત, કેળવણી અને રાજકીય ક્ષેત્રે પણ મહત્વનું પ્રદાન કર્યું છે. સંગીતની રચનાઓને કારણે આજે પણ રવીન્દ્રનાથ ઉપરથી રવીન્દ્રસંગીત ભારતમાં સુવિખ્યાત બન્યું છે. આમ, ટાગોરનું સમગ્ર જીવન અને કવન પણ વિવિધ પ્રકારના અનુભવો અને અભિવ્યક્તિની તાજગી થી ભર્યું ભર્યું લાગે છે.

1. કરોડીયા કુલસુમ મજીદ
2. દિવાન શાહીન આરીફ
3. કાઝી સબીહા અબ્દુલરશીદ

રાષ્ટ્રીય ફૂલ
કમળ

કમળ

પ્રસ્તાવના :-

જીવનના આનંદનું પ્રતીક - ફૂલ એ પ્રકૃતિ માતાને કુદરતી અનોખી ભેટ છે. પુષ્પ તેની રચના, રંગ, સુગંધ અને આકારમાં વૈવિધ્યસભર છે. કોઈપણ ફૂલની કોમળતાથી ભરપૂર પાંદડા, સૂક્ષ્મ રંગ અને વિવિધ પ્રકારની સુગંધ અને શાંત સૌમ્ય સૌંદર્ય દરેક હૃદયમાં છુપાયેલ કલાકારના મનને ઉજાગર કરવામાં સક્ષમ છે.

ભારતમાં, ફૂલોને પવિત્ર માનવામાં આવે છે. કારણ કે તેઓ પ્રકૃતિ દ્વારા પૂજવામાં આવે છે. ઘરો અને મંદિરોમાં ભગવાનને અર્પણ કરવા માટે ફૂલોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ભારતનો પ્રાકૃતિક લેન્ડસ્કેપ દરેક પ્રજાતિના ફૂલોનો મોઝેક (ચિત્ર- પચ્ચીકારી) છે. કેટલાક ફૂલો પર્વતમાળાઓ અને ખીણોમાં પોતાની મેળે ઉગે છે, જ્યારે કેટલીક અન્ય ફૂલોની પ્રજાતિઓ વનસ્પતિશાસ્ત્રીઓની કુશળતાથી વિકસાવવામાં આવે છે. તમામ ઋતુઓ સંબંધિત ફૂલોની વિશિષ્ટ વિપુલતા લાવે છે. ફૂલો કોઈ પણ ધાર્મિક અનુષ્ઠાન, સમારોહ અથવા ધાર્મિક કે સામાજિક તહેવાર ના અભિન્ન અંગ હોય છે.

⇒ વિવિધ નામ :~ કમળના વિવિધ સમાનાર્થી છે.

પદ્મ, કમલ, નલિની, સરોરુહ, સરોજ, અરવિંદ, પંકજ, રાજીકણી, પુંડરીક, પુષ્કર, અંબુજ, ઉત્પલ, કુમુદ, કુવલય.

⇒ વૈજ્ઞાનિક નામ :~ નેલુમ્બો ન્યુસિફેરા.

⇒ પ્રાપ્તિ સ્થાન :~ કમળ ફૂલ એ ગુજરાતના તળાવો, અને
(આવાસ) કૃત્રિમ પૂલ જેવા સ્થિર જળાશયોમાં જોવા મળે છે.

⇒ સંપૂર્ણ અને શુભ્ર સુંદર કમળ પાણીના ઊંડાણમાંથી પોષણ મેળવે છે. કુદરત કમળના ફૂલ દ્વારા આત્મિક જીવન અનંત શક્તિઓના ખ્યાલને પ્રતિબિંબિત કરે છે. બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ આ વિચાર કમળના ફૂલના પૌરાણિક અર્થો દર્શાવે છે.

ભારતીય પૌરાણિક કથાઓમાં ઉલ્લેખ :~

⇒ ભારતીય પૌરાણિક કથાઓ અને દંતકથાઓમાં પણ આપણને કમળનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. દેશના પૂર્વ આર્ય ઇતિહાસના પુરાવાઓમાં આપણને કમળના ફૂલનો સંદર્ભ મળે છે. કમળનું લંબગોળ કળીનું શીર્ષ, ઘેરાયેલું અથવા ઢંકાયેલું અને વિશાળ વર્તુળ જેવા પગથિયાં કવિઓ, નર્તકો અને સંગીતકારોની કલ્પનાને પ્રેરણા આપે છે. કમળનું ફૂલ ભારતીય જીવન અને ફિલસૂફીના લગભગ તમામ પાસાઓમાં ફેલાયેલું છે. કમળ આજે પણ અર્પણ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાય છે. તે આપણી 5,000 વર્ષ જૂની જીવંત સંસ્કૃતિમાં એક પ્રતિબિંબ કરે છે.

કારણ કે તે આપણા પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક વારસામાં રહેલી વિચારધારાઓમાં અને ફિલસૂફીનું પ્રતિબિંબ કરે છે.

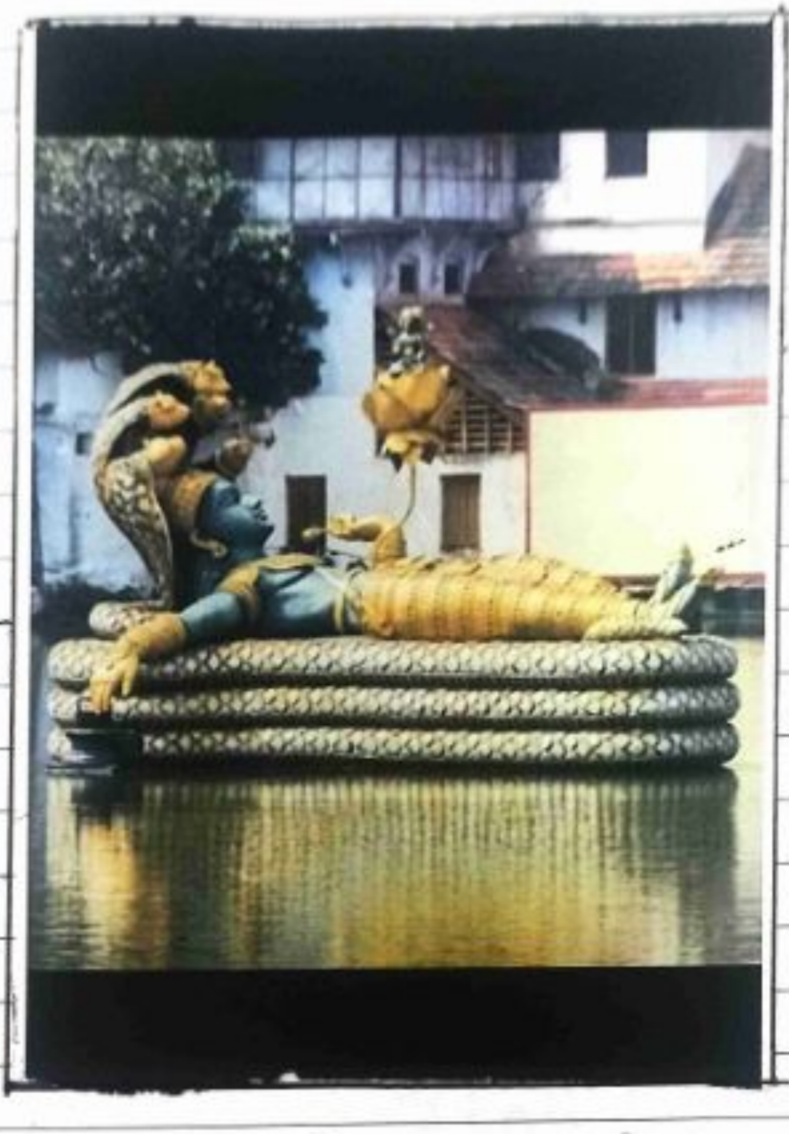

આ શિલ્પ ભગવાન વિષ્ણુને સમુદ્રની સપાટી પર સૂતેલી મુદ્રામાં દર્શાવે છે. ભગવાન વિષ્ણુની નાભિમાંથી કમળનું ફૂલ નીકળે છે. જેના આંતરિક વર્તુળમાં બ્રહ્માંડના સર્જક બ્રહ્મા બિરાજે છે. કમલા દેવી શ્રી લક્ષ્મીનું એક સ્વરૂપ છે. જે એક મહત્વપૂર્ણ હિંદુ દેવી છે. કમળના ફૂલની મધ્યમાં ઉભેલા, શ્રી લક્ષ્મી દેવી ભગવાન વિષ્ણુની જીવનસાથી છે, જે સ્ત્રી ઊર્જાનું કેન્દ્રબિંદુ છે. એવી શક્તિ જે વિષ્ણુ સાથે ગાઢ રીતે સંકળાયેલ છે. વિશ્વના રક્ષક, પુરુષ ઊર્જાનું પ્રતીક છે. દેવી શ્રી લક્ષ્મી કરુણાના અને સર્જનનું પ્રતીક દર્શાવતા ફૂલ સાથે ગાઢ રીતે

સંકળાયેલા છે. જે સંપત્તિની સમૃદ્ધિ અને દેવીઓ હૃદયમાં આધ્યાત્મિક સમૃદ્ધિ કમળની શક્તિની શક્તિ કંપન છે.

ૐ મહાલક્ષ્મી શક્તિ પવિત્રતા મહાદેવ, કૃપાવણી.
ચતુર્ભુજા, મનોજ્ઞા.
શ્રી- ચક્રમધ્યરૂપમૂર્તી. સુંદરી, મહેશ્વરી, ઠાકુરી.
ચતુર્વિંશતિરૂપા દેવતા ।

- ગાયત્રી નિરંજના.

ભારતની પૌરાણિક કથાઓ અને ઇતિહાસમાં સદીઓ, ઋષિઓ અને દેવો અને પ્રાચીનકાળમાં કહેલા દેવી-દેવતાઓની વાર્તાઓ સાથે સંકળાયેલ છે. વિષ્ણુ પુરાણ પર ભગવાન શિવને આસન પર ભગવાન વિષ્ણુ અને કમળના ફૂલ પર દેવી લક્ષ્મીનો વાસ માનવામાં આવે છે. દરેક હિંદુ ધર્મમાં કમળની દેવી લક્ષ્મી, શિવ, વિષ્ણુ, કૃષ્ણ (વિષ્ણુનો અવતાર), સરસ્વતી (શિક્ષણ અને સંગીતની દેવી) અને ગજ શીર્ષ દેવતા વિઘ્નોનો નાશ કરનાર ગણેશ સાથે ઉભેલા જોવા મળે છે.

સાંસ્કૃતિક મહત્વ :-

કમળના ફૂલને હિંદુ અને બૌદ્ધ બંને ધર્મમાં પવિત્ર માનવામાં આવે છે.
અજંતાના પ્રતિકાત્મક ભીંતચિત્રોમાં બોધિસત્વ અવલોકિતેશ્વર પદ્મપાણીનું વિશિષ્ટ પ્રતિબિંબિત્વ છે. બોધિસત્વને રત્નના મુગટ પહેરીને રજૂ કરવામાં આવે છે. જેમાં સર્જનનું પ્રતીક કમળના ફૂલની તેજસ્વી કળી હોય છે.

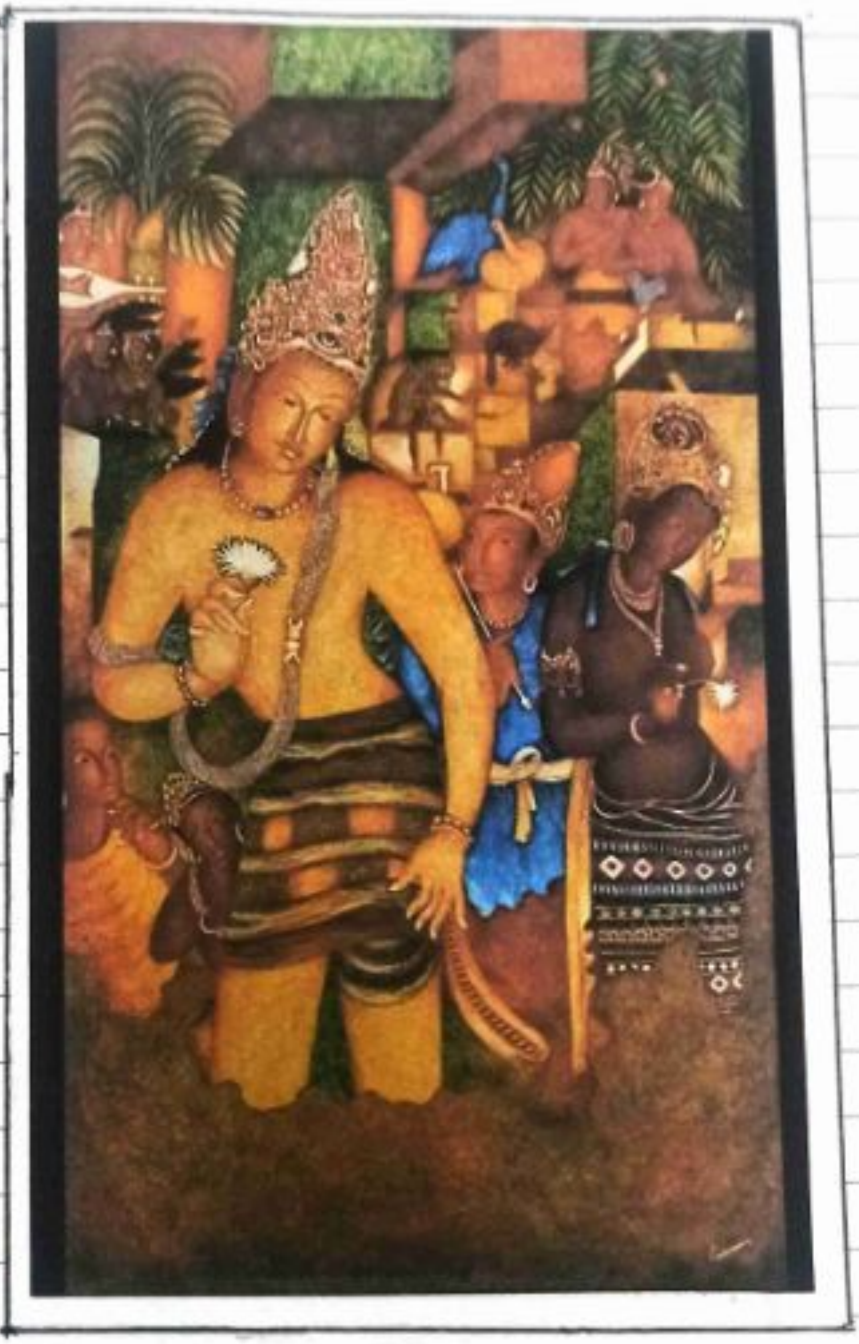

ભારતીય ચિત્રપટોમાં જે પદ્મ અથવા કમળનું ફૂલ ધારણ કરેલો જોવા મળે છે. અને તેથી તેને પદ્મપાની તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
અથવા " જેની હથેળીમાં કમળ હોય છે"

પાની - સંસ્કૃત શબ્દ છે. જેનો અર્થ "હાથ" થાય

ઉપયોગ :~

અન્ય એક પ્રાચીન શાળામાં, પવિત્ર કમળના ફૂલનો ઉપયોગ તાંત્રિક સાધનાઓમાં પણ કરવામાં આવતો હતો. ચિંતન અથવા ધ્યાન માટે સહાયક તરીકે બનાવવામાં આવેલ પવિત્ર, ભૌમિતિક આકૃતિને શ્રી યંત્ર કહેવાય છે. વિવિધ રચનાઓ સાથેના આ શ્રી યંત્રો વ્યક્તિને દરેક નિશ્ચિત લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરે છે. ત્યારબાદ પ્રગતિશીલ અભ્યાસ દ્વારા સાધક વિષય અને શક્તિના ભૌતિક જ્ઞાનની બહારના એક કાલાતીત સત્યને પણ શોધી શકે છે.

કમળ યંત્રમાં પ્રગતિશીલ બહારની તરફ પ્રસારિત થવું એ ભાવનાત્મક પરિપૂર્ણતાની પ્રક્રિયામાં આત્માનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. આ પરંપરાગત પૌરાણિક ફૂલની આઠ પાંખડીઓ અથવા સૂરસ અવકાશમાં વિસ્તરણના આઠ મુખ્ય બિંદુઓ સાથે તેમની સામ્યતાને કારણે વૈશ્વિક સંવાદિતાનું પ્રતીક માનવામાં આવે છે.

बिन्दु त्रिकोणवसुकोणदशारयुग्मं मन्वस्त्रनागदलसंयुत षोडशारम् ।
वृत्तत्रयं च धरणीसदनत्रयं च श्री चक्रराजमुदितं परदेवतायाः ॥

શ્રી યંત્રના નવ સ્તરો બિંદુ, ત્રિકોણ છે. આઠ ત્રિકોણનું જૂથ. દસ ત્રિકોણનું જૂથ. દસ ત્રિકોણનું બીજું જૂથ, ચૌદ ત્રિકોણનું જૂથ આઠ ટીપ કમળ, સોળ ભાગવાળું. કમળ અને શ્રી યંત્ર ની બહારની રેખાઓ વિસ્તાર.

બૌદ્ધ મત મુજબ. શાક્ય મુનિ જે કમળ પર બિરાજમાન છે તે ભગવાન બુદ્ધનો સ્વભાવ છે જે વિશ્વના પ્રદૂષિત વાતાવરણથી અસ્પૃશ્ય છે.

કમળના અર્થને જોડવાયોજની કૌશલ્ય ચાહે અને લોટ રેકોર્ડિંગમાં વિશેષ સ્થાન મળ્યું છે. તે બંગાળમાં અલ્પના, બિહારમાં અરિપના, રાજસ્થાનમાં મંડાના, ઓડિશામાં ઓસા અને તમિલનાડુમાં કોલમ તરીકે ઓળખાય છે. ચોખાના લોટ અથવા લોટનો ઉપયોગ કમળના પ્યાલા અથવા પ્યાલાના આકારે બિંદુયુક્ત ડોટેડપૂર્ણ દરેકને બનાવવા માટે થાય છે.

પરંપરાગત ભારતીય ઘરોમાં, દરરોજ અને પૂજા રૂમમાં રંગોળી બનાવવામાં આવે છે. રંગોળી પેટર્નમાં સાંકેતિક અર્થો છે અને તેમાં ઉપર જણાવેલ પ્રતીક શાસ્ત્રના કેટલાક મૂળભૂત તત્વો રહેલા છે. રંગોળીનો હેતુ દુષ્ટ આત્માઓને દૂર કરવા, ઘરમાં દેવી-દેવતાઓનું આહ્વાન કરવાનો અને ઘરને સ્વચ્છ રાખીને શુભ-સમૃદ્ધિ ફેલાવવાનો છે.

કમળના અર્થનો ઉપયોગ કરતી વખતે કમળ પત્રોની સંખ્યા 1000 સુધી પણ 5, 8, 9, 16, 32 હોઈ શકે છે. આઠ પત્રના કમળના ખ્યાલથી ભરેલા આવા એક રંગોળી આ લોકપ્રિય શૈલીના સમાન અર્થને દર્શાવે છે. દરેક પત્રના પ્રતીકવાદનો ચોક્કસ અર્થ છે. આમાંના ત્રણ પત્રો - આત્મા, વિચાર શક્તિ અને મન મનુષ્યના ત્રણ પાસાઓનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. જ્યારે બાકીના પાંચ ૫ તત્વોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. એટલે કે- આકાશ, વાયુ, પાણી, પૃથ્વી અને અગ્નિ તેઓ આંતરિક અને બાહ્ય ભૌતિક, ટ્રાન્સ-મટિરિયલ વિશ્વોને પ્રતિબિંબિત કરે છે. અને મૂળભૂત ઊર્જા સાથે આપસની ક્રિયા પ્રતિક્રિયાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. આ રીતે, શુભ કમળનું ફૂલ શીખવા જીવનમાંપણ હંમેશા ઉપયોગી છે.

[ભારતમાં જોવા મળતા અનેક પ્રકારનાં ફૂલોમાંથી માત્ર થોડાક જ ભારતીય મૂળના છે. કમળનું ફૂલ પણ ભારતીય મૂળનું છે અને આપણને વૈદિક કાળના પ્રાચીન સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં રાષ્ટ્રીય ફૂલ કમળ

નો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.]

મહાન ભારતીય મહાકાવ્ય રામાયણ અને મહાભારત, વિષ્ણુપુરાણ અને કાલિદાસ અને વ્યાસની સાહિત્યિક કૃતિઓ ક્રિમ કુદરતી આભાસ સાથેના છંદો માટે જાણીતુ છે.

श्रम माधुर्यम्
धवलमहालीवदेपंक्तिरिव समाधुर्यदा वाणी मनोहरति ।
वर्जय वैपरीत्यम्
विपरीतम् शवमिव को न परिहरति
कमलदीर्घाक्ष, शिक्षाक्रमोस्मिन्नपरम्च मिद्यायसे -मा गत: स्त्रिया:
श्रियो वा विश्वासम्,
अधिकमलवसतिरनार्यसंगता स्त्री श्रीश्च कं न प्रतारयति ?

त्रिविक्रम - 'नलचम्पू'

આકાશનો આનંદ માણો એક મધુર અવાજ સહિત બળદની કતારની જેમ મનને હરીતા લે છે. કોન્ટ્રાસ્ટ છોડો. મરેલા માણસની જેમ આમિયાળાને કોણ ન છોડે? હે કમળ-રહેતી મોટી આંખોવાળા. તમને એક પાઠ અને આમ તમને આપીશું હોઈશું - શ્રી પર વિશ્વાસ ન કરો. શ્રી કોને વધુ અપરાધ કરે છે કે કમળથી વંચિત નથી?

ઋગ્વેદમાં ૨૭ શ્લોકોમાં દર્શાવેલા વૈદિક ગ્રંથોમાં. કમળની દેવીની પૂજા અને તેના બે નામો શ્રી અને લક્ષ્મી દ્વારા વર્ણવવામાં આવે છે દેવી લક્ષ્મીની સ્તુતિ પદ્મવર્ણા, પદ્માક્ષી, પદ્માસના, પદ્મિની, પુષ્કરિણી અને પદ્મમાલિની વગેરે શબ્દો દ્વારા કરવામાં આવે છે

ભારતીય સાહિત્ય તેની ઉત્તમ કાવ્યાત્મક છબી અને રૂપકની વિપુલતા માટે જાણીતું છે. કમળના વિશિષ્ટ વર્ણનો અને ઉપમાઓ પુસ્તકોને શણગારે છે.

કમળ પર આધારિત વર્ણનાત્મક શબ્દોમાં તફાવત દર્શાવતા કેટલાક એવા ઉદાહરણો નીચે મુજબ છે.

પદ્મિની ~ કમળની જમાત;
પદ્મવર્ણા ~ કમળ જેવો રંગ
પદ્માક્ષી ~ કમળ જેવી આંખો સાથે.
પદ્માનન ~ કમળ જેવો ચહેરો.

ભારતમાં શાસ્ત્રીય અને લોક નૃત્ય પરંપરાઓની સમૃદ્ધ વિવિધતા છે. લય, આકર્ષક હલનચલન અને હાથના હાવભાવ અદ્ભુત સંવેદનાત્મક અભિવ્યક્તિઓ નૃત્યના અર્થઘટનાત્મક પાસામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. નૃત્યાંગનાના હાથ શબ્દો અને વિચારોને રજૂ કરવા માટે વિસ્તૃત પ્રતીક તરીકે કાર્ય કરે છે.

કમળના ફૂલની પોતાની મુદ્રા હોય છે. પદ્મકોશ કમળની કળીઓનું પ્રતીક છે અને અલા પદ્મ સંપૂર્ણ ખીલેલા કમળનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. અલા પદ્મ મુદ્રામાં, નૃત્યાંગના હળવેથી આંગળીઓને હલાવીને કમળના પુષ્પના ખીલવાને રજૂ કરે છે.

કમળની કળી અને સૂર્યોદય કે સંધ્યાકાળની સૂર્ય વિકાસની અથવા વિકાસિત મુદ્રામાં પણ કવિઓએ સુંદર કવિતાઓ લખવાની પ્રેરણા આપી. ભારતીય સંગીતમાં પણ કમળના ફૂલનો લાક્ષણિક રીતે વર્ણનાત્મક વિશેષણ તરીકે ઉપયોગ થાય છે.

शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं
विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ॥
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥

જેનું સ્વરૂપ અતિશય શાંત છે, જે શેષનાગની પથારી પર સૂતેલા છે, નાભિમાં કમળ છે, જે દેવોના દેવ છે અને સમગ્ર જગતનો આધાર છે, જે આકાશ સમાન છે, જે સર્વત્ર વ્યાપેલા છે, જેમની જેમ વાદળી વાદળ, જેનો રંગ અતિશય જેવો છે, તે સુંદર જેને બધા અંગો છે. જે ધ્યાન કરવાથી યોગીઓને પ્રાપ્ત થાય છે. જે સર્વ જગતના સ્વામી છે. જે જન્મ-મરણના રૂપમાં ભયનો નાશ કરનાર છે, તેને હું નમન કરું છું. ભગવાન વિષ્ણુને એવી રીતે, શ્રી લક્ષ્મીપતિની કમળની આંખ.

યોગની પ્રાચીન પરંપરામાં, શરીરને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ પ્રક્રિયામાં ભૌતિક કળીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અને તેમને સૂચનાઓ આપવામાં આવે છે. સાધક (શિષ્ય) પદ્માસન (કમળ) મુદ્રામાં બેસે છે. તેના પગ વળેલા છે. હથેળીઓ ઉપર છે, હાથ ખોળામાં છે, આંખો નાકના મૂળ પર પોતાને ઉન્નત બનાવે છે અને આત્મ-સાક્ષાત્કાર માટે તૈયાર કરે છે.

કમળનો સંદર્ભ ઘણા વિકસિત ભારતીય નામોમાં પણ ફૂટ્યો છે. કમલા, કમલિકા, કમલિની, કમલેશ, પદ્મા, પદ્માવતી અને પદ્માવતી એ કમળના ફૂલ પરથી ઉતરી આવેલાં કેટલાક નામો છે.

" કમળના ફૂલને તેના ઉત્કૃષ્ટ દ્રશ્ય સૌંદર્ય અને ધાર્મિક વિચારોમાં તેના અસંખ્ય અર્થો. તેમજ કલાત્મક અભિવ્યક્તિઓમાં ગાયકો દ્વારા તેની પુનઃનિર્માણને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય રીતે ભારતના રાષ્ટ્રીય ફૂલનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે.

સંદર્ભ ગ્રંથ :- Google.
ccrtindia.gov.in/publication

Name :- Patel Amisha R.
Patel Shirin M.
Vasava Soham N.

Std :- F.Y. BEd.
Roll no :- 42, 2, 49
Subject :- રાષ્ટ્રીય ફૂલ
College :- College Of Education Kharod.

રાષ્ટ્રીય પક્ષી : મોર

ભારતમાં લગભગ ૨૦૦૦ થી વધારે પક્ષીઓની પ્રજાતિઓ છે, જેમા સર્વાધિક ભવ્ય, રાજસીક અને આકર્ષક પક્ષી છે. - મોર.

મોર એક જાણીતું અને માનવવસ્તીની નજીક રહેતું પક્ષી છે. તે, ખાસ કરીને નર મોરની રંગીન પીંછા વાળી પૂંછડી માટે જાણીતું છે. વર્ષા ઋતુમાં જ્યારે વાદળો ગડગડાટ કરતાં હોય અને વરસાદ પડવાની તૈયારી હોય ત્યારે નર મોર પીંછા ફેલાવે છે અને નૃત્ય કરતો હોય તેમ ધીરે-ધીરે ગોળ ફરતા જઈ પોતાના ફેલાવેલા પીંછાને ઝડપથી ઘુમાવે છે, "જેને કળા કરી" કહેવાય છે. આનો હેતુ ઢેલ (માદા મોર) ને આકર્ષવાનો છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં મોર ને મયૂર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ભારતીય ચિત્રકલા તેમજ શિલ્પકલામાં મોરની ચાંચમાં સાપ ના અસંખ્ય ચિત્રો છે. મોરના શિર પર કલગી તેમજ લીલા તાર સમાન મુકુટ હોવાના કારણે તેને શિખી અથવા શિખાવલ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. મોર બુદ્ધિમાન પક્ષી છે. તે દોસ્ત અને દુશ્મન માં અંતર શોધી કાઢનાર પક્ષી છે. હિન્દી, ઉર્દૂ, પંજાબી તથા મરાઠી ભાષામાં મોર, કન્નડમાં નવિલુ, તમિલ તેમજ મલયાલમમાં માયિલ, સંસ્કૃતમાં નીલકંઠ, શિખી તેમજ ફારસીમાં તૌસ કહે છે.

મોર તીક્ષ્ણ દ્રષ્ટિ વાળું એક જિજ્ઞાસુ પક્ષી છે. તે શિકાર ની શાંતિમા પરભક્ષી નું તુરંત અનુમાન લગાવી લેનાર પક્ષી છે.

મોર એક પ્રાચીનતમ લોકપ્રિય શોભાકારી પક્ષી છે. ઉપર આર્યોના આગમન થી મેસોપોટેમિયાની સંસ્કૃતિમાં ૫,૦૦૦ વર્ષથી પણ વધારે સમય પહેલા મોર પક્ષીનો પ્રવેશ થયો. ત્યારબાદ ત્યાંથી મોર ભૂમધ્ય સાગર દેશોમાં પહોંચ્યો. પ્રાચીન સમયમાં મોર અધિક લોકપ્રિય હતા. ભારતીય રાજાઓ મોર રાખતા. રાજા સોલોમન એ મોર મંગાવ્યા હતા. એવું માનવામાં આવે છે કે સિકંદર ભારતથી આ પ્રજાતિને પોતાની સાથે લઈ ગયા હતા અને ત્યાં પણ લગભગ ૩૨૬ ઈ.સ. પૂર્વે તે ગ્રીસ અને ઈજિપ્ત પહોંચી.

કલા, સાહિત્ય, લોક સાહિત્ય, ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો તેમજ વિધી-વિધાનોમાં મોરના અનેક સંદર્ભ પ્રાપ્ત થાય છે. ઋગ્વેદમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે યુદ્ધ દેવતા ઈન્દ્ર એ ઘોડાના વાળ મોરની પાંખ જેવા અને પૂંછડી મોર સમાન રાખી હતી. અથર્વવેદ માં સાપને મોરે અને તેના દંશ કરવાના સંદર્ભમાં મોરના ભેશ નો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. બ્રાહ્મણ ગ્રંથ ઐતરેય, આરણ્યક અને સાંખ્યમાં મોરને સ્વર્ગનું મનોહર પક્ષી બતાવવામાં આવ્યું છે.

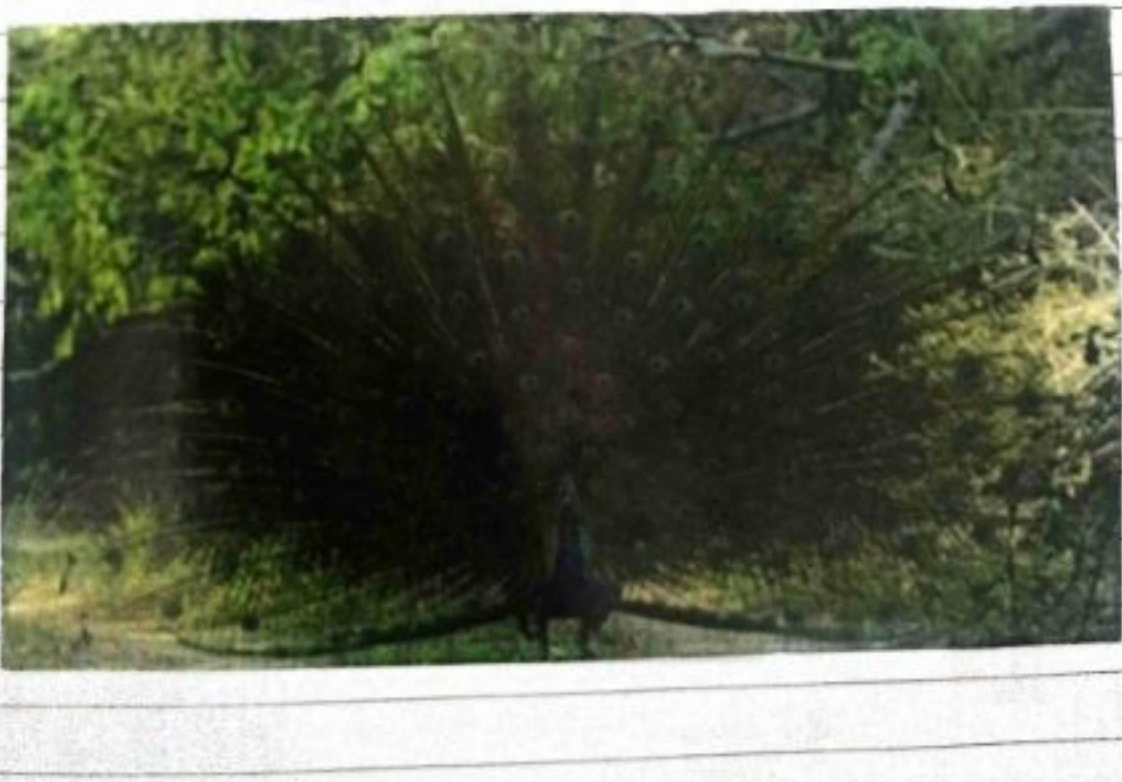

મહાત્મા બુદ્ધ પોતાના પૂર્વ જન્મોમાંથી એક જન્મમાં મોરના રૂપમાં અવતરિત થયા હતા અને જાતકાવલીમાં બુદ્ધ ભગવાનના જીવન સંબંધિત મોર જાતક કથા પ્રદર્શિત છે

રામાયણમાં કેટલીક જગ્યાએ મોરનું નિરૂપણ કર્યું છે રાવણ વિરુદ્ધ યુદ્ધમાં સહાયતા કરવા બદલ ઈન્દ્રદેવે મોર ને પૂંછ પર નયનાકૃતિ ભેટ કરી હતી મહાભારત મા મૃત વ્યક્તિઓને પક્ષીઓ તેમજ કીડા વિશેષ કરીને મોર દ્વારા ખાવામાં આવ્યુ હોય તેનું વિવરણ કરવામાં આવ્યુ છે

કવિ કાલિદાસ :

પ્રકૃતિના સૌન્દર્ય નું વર્ણન કરતા મહાકવિ કાલિદાસે મોરનું વિશેષ ઉલ્લેખ કર્યું છે "કુમાર સંભવ" માં તેમણે શિવ તેમજ પાર્વતી ના વિવાહોપલક્ષ્ય પર મોરો દ્વારા પ્રસ્તુત લાલિત્યપૂર્ણ, મનોહરી નૃત્ય નુ વિસ્તૃત વિવરણ કર્યું છે. મેઘદૂત માં પણ કવિ કાલિદાસે જીવનના આનંદ ના સર્વોચ્ચ પ્રતિક ના રૂપમાં મોર ને દર્શાવ્યો છે.

બાબર એ પોતાની આત્મકથા માં ભારતીય પક્ષીઓનુ વર્ણન મોર થી આરંભ કર્યુ છે.

" મોર એક શાનદાર-તેમજ સુંદર રંગોથી પરિપૂર્ણ પક્ષી છે. તેનુ શરીર સારસ ના શરીર જેવું મોટુ હોઈ શકે છે, પરંતુ તેની લંબાઈ ઓછી છે. મોર અને મોરની, બંને ના માથે 2 અથવા 3 ઇંચ ઊંચા 20 અથવા 30 પાંખો હોય છે. મોરનીનો દેખાવ ન તો સુંદર, ન તો કુરૂપ. મોર ના માથે બહુરંગી કલગી હોય છે. અને તેની ગર્દન લીલા રંગની હોય છે. તેની પીઠ લીલા તેમજ બેંગન કલરની હોય છે. તેની પીઠ પરના ફૂલ ખુબ જ નાના હોય છે. મોર એ એક કે બે કરતા વધુ ઊંચાઈઓ સુધી ઉડી શકતો નથી હિન્દુસ્તાની આ પક્ષીને મોર કહે છે."

ભારતીય સંગીત પદ્ધતિઓ માં રાગમાલા ચિત્રકૃતિઓમાં સૌથી વધુ અંશે માં મોરનો અભિપ્રાય પ્રસ્તુત કરેલ છે. રાગ વૈસંતમાં મોરના શરીરની સંરચના અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે.

શારીરિક બાંધો :

મોરની શારીરિક દેહરચના અત્યંત આકર્ષક હોય છે. મોરના પીંછા અને તેનો રંગ આ આકર્ષક દેખાવનું મૂળ છે. મોર માથાથી પેટ સુધી ચમકદાર ભૂરી રંગની હોય છે. જ્યારે ઢેલ ઘાટા કથ્થાઈ રંગની હોય છે. મોરની પૂંછડી આશરે 1 થી 1.5 મીટર લાંબી હોય છે. જે રંગબેરંગી પીંછાથી લહેરાયેલ હોય છે.

મોરનું વજન 4 થી 5 કિલોની આસપાસ હોય છે. જ્યારે ઢેલનું વજન 3 થી 4 કિલોની આસપાસ હોય છે. મોર સામે ઢેલના માથે પીંછાની કલગી હોય છે. મોર તેના ભરાવદાર શરીર રચનાને કારણે હંમેશા પોતાના પગ પર આધાર રાખે છે.

ભયગ્રસ્ત પરિસ્થિતિમાં પણ તે ઝડપથી દોડ લગાવે છે, મોર ઉડવાનું ઓછુ પસંદ કરે છે. કારણ કે તેનું શરીર ભરાવદાર હોય છે તેથી તેને ઉડવામાં મુશ્કેલી પડે છે. માટે તે ખૂબ જ ઓછુ ઊંચે ઉડે છે.

ધાર્મિક મહત્વ :

મોર હિંદુ ધર્મમાં એક અનેરુ સ્થાન ધરાવે છે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેમના મુગટમાં બાળપણથી જ કાયમ મોરનું પીછુ ધરતા હતા તેમજ સરસ્વતી માતા પણ મોરપીછ ધારણ કરે છે.

સ્કૂલ, કોલેજ કે યુનિવર્સિટીમાં માતા સરસ્વતીની પ્રતિમા અથવા તો ફોટો હોય છે. જેમાં પણ મોર તેની સાથે જોવા મળે છે

આમ, શિક્ષણની માં સરસ્વતી ના વાહન રૂપે પણ મોર ઓળખાય છે.

ભગવાન શિવના પુત્ર કાર્તિકેયનું વાહન મોર હોવાનું પણ હિંદુ ધાર્મિક ગ્રંથોમાં લખેલું છે. એક રીતે જોઈએ તો હિંદુ ધર્મમાં કોઈપણ દેવી દેવતાના ચિત્રમાં મોર સુશોભન માટે એક અલાયદુ સ્થાન ધરાવે છે. વર્તમાન સમયમાં પણ અનેક મંદિરોમાં ભગવાનની આરતી સમયે મોરના પીંછાથી બનેલ પંખાથી પવન વીંઝવામાં આવે છે.

ભારતમાં પિતળના રથ પર મોર, મીનાકારી નકશી પર મોરનું ચિત્ર જોવા મળે છે.

- પટેલ પ્રીતિ
- પટેલ દિશા
- પટેલ હર્ષિલ

રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ (વડ)

વડ એક અંજીર વર્ગનું વૃક્ષ છે. જેના બીજ પક્ષીની હગારમાં યજમાન વૃક્ષનાં થડ પર કે મકાનો અને પુલોની તિરાડોમાં પણ વૃદ્ધિ પામે છે. વડનાં બીજ મોટાભાગે તો ફળ ખાનાર પક્ષીઓ દ્વારા ફેલાય છે.

આ વૃક્ષ ઘેઘૂર ઘટાદાર હોય છે. જેને કારણે ગામનાં વાંદર, ચકલી, કબૂતર વગેરે જગ્યાઓ પર વાસ થાય છે. મોટા વડની ડાળીઓ પરથી નવા મૂળ ફૂટે છે. જે "વડવાઈ" કહેવાય છે. આ વડવાઈઓ અમુક સમયમાં વધતી વધતી જમીનમાં ખૂંપાઈ જાય છે. ક્યારેક તો આને કારણે આ વૃક્ષને અનેક થડ હોય તેવું લાગે છે. અને મૂળ થડ કયું તે ખબર પડતી નથી. ગુજરાતમાં કબીર વડ આવું એક વિશાળ વટવૃક્ષ છે. જે અંદાજે 300 વર્ષથી વધુ જૂનું છે. વડનાં વૃક્ષ પર નાનાં નાનાં લાલ રંગનાં ફળ આવે છે. જે પાકે ત્યારે કાળા રંગનાં થાય છે. આ ફળને "ટેટાં" કહેવાય છે.

વડને ભારતનાં રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ તરીકે બહુમાન આપવામાં આવેલ છે. જે તેની વિકટ પરિસ્થિતિઓમાં પણ ફાલવા-ફૂલવાની ક્ષમતા અને પોતે ધીમ ઘણાં તાપને સહન કરીને પણ ઘટા નીચે આશરો લેનારને છાંયડો આપવાનો ગુણને ધ્યાનમાં રાખી આપાયેલ છે.

ઘટાદાર દેખાવ, ડાળીઓ અને વડવાઈઓને કારણે વડનું વૃક્ષ સુશોભન માટે બોન્સાઈ (મોટા વૃક્ષોને વામન સ્વરૂપ આપવાની કળા) માટે વધુ વપરાય છે. તાઈવાનમાં અધિક ૨૫૦ વર્ષ જુનું બોન્સાઈ વડવૃક્ષ છે.

વડને અંગ્રેજીમાં Banyan Tree (બનિયન ટ્રી) કહે છે. આ નામ ગુજરાતી વાણિયા પરથી પડેલ છે. જૂના જમાનામાં મહદઅંશે વેપાર-ધંધો વાણિયા સમાજના લોકો કરતા. જે હિન્દી ભાષામાં "બનિયા" તરીકે ઓળખાતા અને ગામે ગામ વડ નાં વૃક્ષ નીચે પોતાની દુકાન લગાવતા. પોર્ટુગીઝ લોકોએ આ પ્રથાને કારણે જે વૃક્ષ નીચે વેપારીઓ ધંધો કરતા તે વૃક્ષને "બનિયાન" તરીકે ઓળખવાનું ચાલુ કરી દીધું, અને 1634 આસપાસ આ શબ્દ અંગ્રેજી ભાષામાં પણ પ્રવેશ પામ્યો.

હિંદુ ધર્મમાં વડને બહુજ પવિત્ર મનાય છે. તેને "અક્ષયવટ વૃક્ષ" કહેવાય છે. દક્ષિણામૂર્તિ પ્રમાણે ભગવાન શિવ દક્ષિણામૂર્તિ તરીકે ઋષિઓ સાથે મૌન સાધનામાં હંમેશા વડવૃક્ષની નીચે બેઠેલા દર્શાવાય છે. આ વૃક્ષનાં અસીમ વિસ્તારને કારણે તેને અનંત જીવનનાં પ્રતિક સમાન ગણવામાં આવે છે.

હિંદુ સંસ્કૃતિમાં ઘણાં અન્ય વૃક્ષોની જેમ વડને પણ કલ્પવૃક્ષ કહેવામાં આવે છે.

ફિલિપાઈન પૌરાણિક કથાઓમાં વડની ઘણી જાતીનાં ભૂત પિશાચ દાનવ જેવા પ્રાણીઓનું ઘર મનાય છે જેમ કે, પિશાચણ (વ્હાઈટ લેડી) અસ્વાંગ એન્ગ માલિગ્નો (મોંસ્ટર પ્રાણી) તેની સાથે જીડાથીસ કપ્રે (કદાવર પાત્ર) ડ્વેન્ડ (ઠીંગુ પાત્ર) અને ખાસ ઉલ્લેખનીય ટિકબાલાંગ (અર્ધ પશુ જેનું ઉપરનું શરીર ઘોડાનું છે અને નીચેનું માણસનું) ગુઆમ ચામોરો લોકો તાઓતાઓમોના ના વાસમાં માને છે અને તેમાં વડ ડ્યુંડીસ અને અન્ય પિશાચોનું ઘર છે. તાઓતાઓમોનાં એ પ્રાચીન ચામોરો લોકોની આત્મા છે જેઓ વડના રખવાળી કરે.

વડોદરા શહેરનું નામ વડવૃક્ષ પરથી પડેલ છે. હવાઈ દ્વીપના "હિલો" પરગણામાં ઘણાંજ વડનાં વૃક્ષો જોવા મળે છે. તેમાંના કેટલાંક પ્રખ્યાત મહાનુભાવો દ્વારા વવાયેલ છે અને આ વૃક્ષો દ્વારા આખો "વડ માર્ગ" Banyan Drive બનેલ છે.

અમેરિકામાં થોમસ આલ્વા એડિસને પ્રથમ વડવૃક્ષ "ફ્લોરિડા"માં વાવેલ. આ વૃક્ષ તેમને "હાર્વે ફાયરસ્ટોન" પાસેથી મળેલ, ફાયરસ્ટોને 1925 માં ભારતથી આ વૃક્ષની ૫ ફૂટ ઊંચાઈની કલમ લાવેલા જે અત્યારે ૫૦૦ ફૂટનાં ઘેરાવામાં પથરાયેલ છે.

વડના વૃક્ષને રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ તરીકે અધિકૃત આપવાનો સમય:-

વડના વૃક્ષને "1950"માં 'ભારતીય રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ તરીકે અપનાવવામાં આવ્યું હતું

વડનું વૃક્ષ ઘણીવાર કલ્પનાશીલ 'કલ્પવૃક્ષ' અથવા 'ઈચ્છાપૂર્તિનું વૃક્ષનું પ્રતીક છે, કારણ કે તે દીર્ઘાયુષ્ય સાથે સંકળાયેલું છે અને મહત્વપૂર્ણ ઔષધીય ગુણધર્મો ધરાવે છે.

તે મોરેસીયાના પરિવાર અને મેગ્નોલિયોફિટાના વર્ગમાં આવે છે

ભારતનું રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ, વડ એ ખૂબ જ વિશાળ માળખું છે, લાંબા અને ઊંડા મૂળ અને શાખાઓ દેશની એકતાનું પ્રતીક છે. કોઈ પણ વ્યક્તિ આખા દેશમાં વડવાઈના ઝાડ શોધી શકે છે.

વિશાળ કદનું વૃક્ષ છાંયનું કામ કરે છે, ગરમ તડકાથી બચાવે છે આ જ કારણ છે કે ઘર, મંદિર, ગામ અને રસ્તાની બાજુમાં વૃક્ષ વાવવામાં આવે છે.

વડનું વૃક્ષ તેના જીવન રક્ષક ગુણધર્મો અને પવિત્રતાને કારણે ભારતના રાષ્ટ્રીય વૃક્ષ તરીકે એકમાત્ર પસંદગી છે..

તે ભારતની સાચી સંયુક્ત સંસ્કૃતિને સચોટ રીતે દર્શાવે છે અને તેથી ભારતના રાષ્ટ્રીય વૃક્ષની એક માત્ર પસંદગી બની જાય છે.

સંદર્ભ ગ્રંથ:- ગુગલ વીકીપેડીયા પરથી

રાષ્ટ્રપિતા

ગાંધીજીનું પુરૂ નામ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી હતુ. તેમના પિતા ગાંધી પોરબંદરના રાજા ના દિવાન હતા. બાળક મોહનને તેમના માતા પુતલી બાઈએ ધાર્મિકતાના સંસ્કાર આપ્યા હતા.

"મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીનો જન્મ ઉત્તર-પશ્ચિમ ભારતના ગુજરાત રાજ્યના પોરબંદરમાં બીજુ ઓક્ટોબર 1869 ના દિવસે થયો હતો" તેમનો પરિવાર શ્રીમંત હતો. મોહનદાસ ગાંધીના પિતા કરમચંદ પોરબંદર રજવાડાના દિવાન હતા. તેમના માતા ધાર્મિક પ્રકૃતિના હતા. તેઓ પૂજા-અર્ચના માટે મંદિર જતા હતા અને ઉપવાસ પણ રાખતા હતા. તેમની માતાએ તેમને હિન્દુ પરંપરા અને ગુરુઓનું પાઠ શીખ આપ્યુ હતુ. તેમણે ગાંધીજીને હંમેશા શાકાહારી બની રહેવાની સલાહ આપી હતી. બાળક મોહને માતા પાસેથી ધાર્મિક સહિષ્ણુતા, સાદગી જીવનશૈલી અને અહિંસાના સંસ્કાર મેળવ્યા હતા.

ગાંધીજી પહેલા મહાત્મા બનવાથી બહુ દૂર હતા. રાજકોટ અભ્યાસ કરવા ગયા ત્યારે પહેલી વાર તેઓ પોરબંદરની બહાર ગયા હતા. તેમના પરિવારને રહેવા માટે પોરબંદરથી રાજકોટ લાવ્યા હતા. રાજકોટમાં સારા શિક્ષણની વ્યવસ્થા હતી. અને મોહનદાસને અંગ્રેજીનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું.

13 વર્ષની વયે મોહનદાસના લગ્ન કસ્તુરબા સાથે થયા હતા. કસ્તુરબા રાજકોટના રહેવાસી હતા. આ લગ્ન સમયે કસ્તુરબા ગાંધીજી કરતા એક વર્ષ મોટા એટલે કે 14 વર્ષના હતા. આ સમય દરમિયાન ગાંધીજી ભણવા ચોર યુવાન હતા.

આ રીતે મોહનદાસને પોતાનામાં સુધારો કરવાની ઇચ્છા હતી. પોતાની નજરમાં જે કોઈ પાપ હોય તે કર્યા બાદ મોહનદાસ પ્રાયશ્ચિત કરતા હતા. તેમનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન તેમણે તેમની આત્મકથા 'સત્યના પ્રયોગો' માં કર્યું છે.

મોહનદાસ ગાંધીના પિતા મરણપથારી માં હતા ત્યારે તેઓ પોતાની પત્ની પાસે આવ્યા ગયા હતા. અને તેમના પિતાનું અવસાન થયું હતું. આ ઘટના પછી મોહનદાસની પોતાના વ્યવહાર બાબતે બહુ પસ્તાવો થયો હતો. તેમનું બાળક (જેનું) જન્મ સમયે જ મૃત્યુ થયું હતું. જેને ગાંધીજી એ પોતાના કરેલા પાપ માટે ઈશ્વરે આપેલો દંડ ગણ્યું હતું. પોતાના પિતાના મૃત્યુ સમયે તેમની પાસે ન હોવા બાબતે તેમણે કહ્યું હતું કે "હું બહુ શરમ અનુભવતો હતો અને પોતાને અભાગિયો માનતો હતો. હું મારા પિતાના ઓરડા તરફ દોડ્યો હતો. જ્યારે મેં તેમને જોયા ત્યારે વિચાર્યું કે મારા પર વાસના સવાર ન થઈ હોત તો મારા પિતાએ મારા ખોળા માં જ અંતિમ શ્વાસ લીધા હતા."

મોહનદાસ ભાવનગરની કોલેજ માં અભ્યાસ કરતા હતા. ત્યાં તેઓ ખુશ ન હતા. તે સમયે તેમને લંડનના વિખ્યાત ઇનર ટેમ્પલમાં કાયદાનો અભ્યાસ કરવાનું આમંત્રણ મળ્યું હતું. આ ઉપરાંત લંડનની થિયોસોફિકલ સોસાયટીમાંથી પણ તેમને હિંદુ પરંપરા ના પાઠ્યપુસ્તક મળ્યા હતા. અને સ્વદેશ પરત આવવાની પ્રેરણા મળી હતી. થિયોસોફિકલ ની પ્રેરણાથી તેમણે વિશ્વબંધુતા ને પોતાનો સિદ્ધાંત બનાવ્યો હતો. જેમા તમામ માનવો અને ધર્મોમાં શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓને સમાન દરજ્જો આપવાનું ધ્યેય સમાહિત હતું.

વકાલત માં ભારતમાં નિષ્ફળતા મળી એક ગુજરાતી વેપારીનો મુકદમો લડવા માટે આફ્રિકા પહોંચ્યા. કાયદાનો અભ્યાસ પુરો કર્યા બાદ ભારત પરત આવ્યા. અને વકાલત કરવા લાગ્યા હતા. તેઓ તેમનો પહેલો જ કેસ હારી ગયા હતા. આ દરમિયાન તેમને એક અંગ્રેજ અધિકારીના ઘરમાંથી કાઢી

નાંખવામાં આવ્યા હતા. આ ઘટનાથી અત્યંત અપમાનીત થયેલ મોહનદાસને આફ્રિકામાં કામ કરવાનું આમંત્રણ મળ્યુ હતું. જે તેમણે તરત જ સ્વીકારી લીધું.

દક્ષિણ આફ્રિકામા જ્યારે તેઓ ફર્સ્ટ ક્લાસના ડબ્બામાં પ્રવાસ કરી રહ્યા હતા ત્યારે એક અંગ્રેજે સામાન સહિત ડબ્બામાંથી બહાર ફેંકાવી દીધા હતા. દક્ષિણ આફ્રિકામાં બિન નિવાસી ભારતીઓ સાથે થતા આ વર્તન અને શોષણ ના વિરોધમાં તેમણે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ઈન્ડિયન કોંગ્રેસ ની સ્થાપના કરી. ભારતીયોને અહીંના સમાજથી અલગ રાખવાના વિરોધમાં ગાંધીજીએ દક્ષિણ આફ્રિકાના નાતાલ પ્રાંતમાં આંદોલન શરૂ કર્યું હતું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં આ આંદોલન દરમિયાન જ ગાંધીજીએ સ્વ-શુદ્ધિકરણ અને સત્યાગ્રહ જેવા સિદ્ધાંતોના પ્રયોગો શરૂ કર્યા હતા. સ્વ-શુદ્ધિકરણ અને સત્યાગ્રહ ગાંધીજીના અહિંસાના વ્યાપક વિચારનો હિસ્સો હતા. આ દરમિયાન ગાંધીજીએ બ્રહ્મચર્યનું વ્રત લીધુ અને ભારતીય પરંપરામાં સાદગીનું વસ્ત્ર ગણાતી ધોતી સફેદ પહેરવાનું શરૂ કર્યું હતું.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં રહેતા ભારતીયો ઉપર લાદવામાં આવેલ ત્રણ પાઉન્ડ ટેક્સના વિરોધમાં મોહનદાસ ગાંધીએ 1913 માં આંદોલન શરૂ કર્યું. દક્ષિણ આફ્રિકામાં કામ કરતા ભારતી મજૂરો, ખાણિયાઓ અને ખેત મજૂરોને આ આંદોલન દરમિયાન મોહનદાસે પહેલી વાર સંગઠિત કર્યા અને તેમના અગ્રણી બન્યા પાછળ અનેક પોતાના સાથીઓની મદદથી મોહનદાસ ગાંધીએ 2221 લોકોની સાથે નાતાલથી ટ્રાન્સવાલ સુધીની વિરોધ પદ-યાત્રાનો નિર્ણય કર્યો હતો. જેને તેમણે 'અંતિમ સવિનય અવજ્ઞા' એવુ નામ આપ્યુ હતું. આ પદયાત્રા દરમિયાન જ ગાંધીજીની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. પરંતુ તેમણે શરૂ કરેલી હડતાલનો વધુ ફેલાવો થયો હતો. આ પછી દક્ષિણ આફ્રિકામાં ભારતીયો પર લાદવામાં આવેલો ટેક્સ અંગ્રેજ સરકારે પાછો ખેંચવો પડ્યો હતો. અને ગાંધીજીને જેલમાંથી મુક્ત કરવા પડ્યા હતા.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં બ્રિટિશ સામેની ગાંધીજીની આ જીતનો ઈંગ્લેન્ડના અખબારોએ જોરદાર પ્રચાર કર્યો હતો અને ગાંધીજી ને જેલમાંથી મુક્ત કરવા પડયા હતા. આ સફળતા પછી ગાંધીજી આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ઓળખાવા લાગ્યા હતા. દક્ષિણ આફ્રિકામાં પોતાના આંદોલનની સફળતા પછી મોહનદાસ ગાંધી એક વિજેતા સ્વરૂપે સ્વદેશ પાછા ફર્યા હતા. ભારત આવ્યા પછી ગાંધીજી અને કસ્તુરબાએ ટ્રેનોમાં થર્ડક્લાસ ડબ્બામાં ભારત ભ્રમણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

આ ભારત યાત્રા દરમિયાન ગાંધીજીએ પોતાના દેશની ગરીબી અને દેશના લોકોને જોયા હતા. આ જોઈ તેમને ઘણો આઘાત લાગ્યો હતો. એ દરમિયાન અંગ્રેજ સરકારના કાળા કાયદા રોલેટ એક્ટ ના વિરોધની જાહેરાત ગાંધીએ કરી હતી. આ કાયદા હેઠળ સરકારને એવો અધિકાર મળ્યો હતો કે તે કોઈ પણ નાગરિકને ઘરમપંથી હોવાના શંકાના આધારે પકડી ને જેલમાં ગોંધી શકે. મોહનદાસ ગાંધીના કહેવાથી સમગ્ર દેશમાંથી હજારો લોકો કાયદાના વિરોધમાં રસ્તા ઉપર ઉતરી પડયા હતા. એ દરમિયાન અનેક સ્થળે હિંસા ભડકી ઉઠી હતી. અમૃતસરમાં જનરલ ડાયરે 20 હજારથી વધુ લોકો ની ભીડ પર ગોળીબાર કરાવ્યો હતો. તેમાં 400થી વધુ લોકોના મોત થયા હતા. અને 1300થી વધુ ઘાયલ થયા હતા. આ હત્યાકાંડ પછી ગાંધીજીને ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે હવે ભારતે આઝાદીનું આંદોલન શરૂ કરવું જોઈએ. પોતાની વધતી લોકપ્રિયતા ને કારણે ગાંધી હવે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસ ના મોખરાના નેતા બની ગયા હતા. તેઓ ભારતની આઝાદીના આંદોલનના અગ્રણી પણ બની ગયા હતા.

મહાત્મા ગાંધીએ સંઘર્ષ માટે ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને લોકપ્રિય પક્ષ બનાવ્યો હતો. એ પહેલા કોંગ્રેસ શ્રીમંત ભારતીયોનું એક જૂથ માત્ર હતી. ગાંધીજીએ ધાર્મિક સહિષ્ણુતા અને તમામ ધર્મોની આઝાદીના આધારે ભારતમાં સ્વાતંત્ર્ય માંગ્યું હતું. ગાંધીજીની અહિંસક આંદોલનની અપીલને લીધે વધતા વિરોધ

પ્રદર્શનોને ભારતીય સમાજના તમામ વર્ગો તથા ધર્મોનું સમર્થન મળવા લાગ્યું હતું. તેમણે બ્રિટિશ શાસન વિરુદ્ધ અસહકાર આંદોલનની શરૂઆત કરી. ગાંધીજીની અપીલ ભારતની જનતાએ બ્રિટિશ માલસામાનનો બહિષ્કાર કર્યો. તેમના જવાબ માં બ્રિટિશ શાસકોએ ગાંધીજીને દેશદ્રોહના આરોપસર ધરપકડ કરી હતી. અને બે વર્ષ તેમને જેલમાં રાખવામાં આવ્યા હતા.

એક અખબારે ગાંધીજી પર પાખંડનો આક્ષેપ કર્યો હતો ત્યારે તેમણે કહ્યુ કે " હું ભારતનો દેશી પોશાક પહેરું છુ કારણ કે એ ભારતીય હોવાની સૌથી આસાન અને કુદરતી રીત છે" ગાંધીજીના આંદોલન અને તેમની માંગણીઓની અવગણના કરવાનું હવે અંગ્રેજ સરકાર માટે આસાન રહ્યું ન હતુ. તેથી બ્રિટિશ સરકારે ભારતના રાજકીય ભવિષ્ય વિશે વાત કરવા માટે લંડનમાં એક ગોળમેજી પરિષદ નુ આયોજન કર્યુ હતું. પરંતુ તેમા ચર્ચાથી અંગ્રેજોએ તમામ ભારતીયોને દૂર જ રાખ્યા હતા. તેથી ગાંધીજી બહુ નારાજ થયા હતા તેમણે ત્યારબાદ અંગ્રેજોના મીઠાના કાયદા સામે આંદોલન શરૂ કર્યું. એ સમયના બ્રિટિશ કાયદા અનુસાર ભારતીયો મીઠું એકઠું કરી શકતા ન હતા, અને તેનું વેચાણ પણ કરી શકતા ન હતા. આ કાયદાને કારણે ભારતીયો એ અંગ્રેજો પાસેથી ઊંચી કિંમતે મીઠું ખરીદવું પડતું હતું. ગાંધીજીએ હજારો લોકો સાથે 'દાંડીકૂચ' શરૂ કરી હતી અને બ્રિટિશ સરકારના પ્રતિકાત્મક વિરોધ સ્વરૂપે મીઠાના કાયદાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું. તેથી અંગ્રેજોએ તેમની ધરપકડ કરી હતી. ગાંધીજીનું આ આંદોલન બહુ વિસ્તરી ગયું હતું. હજારો લોકોએ એ અંગ્રેજ સરકારને ટેક્સ તથા મહેસૂલ ચૂકવવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. આખરે અંગ્રેજ સરકારે ઝૂકવું પડયું હતું ત્યારે ગાંધીજી ગોળમેજી પરિષદમાં ભાગ લેવા માટે લંડન જવા રવાના થયા હતા. લંડનની પરિષદમાં ગાંધીજી ભારતીય પરિધાનમાં પહોંચીને ભારતની એક શક્તિશાળી છબી પ્રસ્તુત કરી હતી પરંતુ ગોળમેજી પરિષદ ગાંધીજી માટે નિષ્ફળ સાબિત થઈ હતી.

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય ભારતને આઝાદ કરવા તૈયાર ન હતું. એ ઉપરાંત મુસ્લિમ, લીગ અને બીજા પ્રતિનિધીઓ પણ ગાંધીજીની સાથે ન હતા. કારણકે ગાંધી તમામ ભારતીયોના પ્રતિનીધી છે એવું અંગ્રેજોને લાગતુ ન હતું. ગાંધીજીએ ભારતની આઝાદીની માંગ માટે બ્રિટિશરોની સહાનુભૂતિ પણ મેળવી હતી. ગાંધીજીની બ્રિટન મુલાકાત બાબતે મહિતમાળી બ્રિટન નેતા વિન્સ્ટન ચર્ચીલે કહ્યુ હતુ કે 'શ્રી ગાંધી જે એક દેશદ્રોહી અને મધ્યમ દરજ્જાનુ વકીલ છે તેઓ પોતાને એક ફકીર સ્વરૂપમાં રજૂ કરી રહ્યા છ એ બહુ શરમજનુ અને ઘૃણાસ્પદ છે.' ગોળમેજી પરિષદમાં પોતાની નિષ્ફળતા બાદ ગાંધીએ ભારતીય રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનું અધ્યક્ષ પદ છોડવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. તેઓ પક્ષમાં હાંસિયામાં ધકેલાઇ ગયા હતા. બ્રિટનને રેકો આપવા ચર્ચીલે ભારતને કહયુ ત્યારે ગાંધીજી એ વાતે જીદ પકડી હતી કે ભારતીયો પોતાના જ ઘરમાં અંગ્રેજના ગુલામ છે. હવે ગાંધીએ બ્રિટિશ શાસન વિરુદ્ધ એક નવા અહિંસક આંદોલન 'અંગ્રેજો ભારત છોડો' શરૂઆત કરી.

ગાંધીજી અને તેમના પત્ની કસ્તુરબાને આંદોલનની શરૂઆત માં જ જેલમાં ધકેલી દેવામાં આવ્યા હતા. એ પછી ગાંધીજીને જેલમાંથી મુક્ત કરવાની માંગણી સાથે દેશભરમાં હિંસક આંદોલન શરૂ કર્યું હતું. પરંતુ બ્રિટનના વડાપ્રધાન વિન્સ્ટન ચર્ચીલ છૂટવા તૈયાર ન હતા. "ગાંધીજીના પત્ની કસ્તુરબાનું નજરકેદમાં જ મૃત્યુ થયુ હતું" તેના ઘણા મહિનાઓ પછી 1944માં ગાંધીને પણ નજરકેદમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. ભારતીયોમાં આઝાદીની માંગણી દિન-પ્રતિદિન પ્રબળ થતી જતી હતી. આખરે મજબુર થઈને બ્રિટિશ સરકારે ભારતની આઝાદી માટે ચર્ચા શરૂ કરી હતી. પરંતુ ગાંધીજીને જેના માટે લાંબા સમયથી સંઘર્ષ કરી રહ્યા હતા તે પરિણામ આવ્યુ નહિ. માઉન્ટ બેટનના પ્લાન અનુસાર ભારતનું વિભાજન કરી ભારત અને પાકિસ્તાન નામના બે સ્વતંત્ર દેશ બનાવવામાં આવ્યા હતા. આ વિભાજન ધર્મના આધારે થયુ હતું. રાજધાની દિલ્હીમાં દેશની આઝાદીનો ઉત્સવની ઉજવણી ચાલતી હતી. પરંતુ એકરૂપ દેશનું ગાંધીજી

અપનું ઘણામાંથી પઈ ગયું હતું વિભાજનીને કારણે વ્યાપક પ્રમાણમાં હત્યાઓ થઈ હતી. લગભગ એક કરોડ લોકોએ પોતાના ઘર બાર છોડવા પડ્યા હતા. ગાંધીજી દુઃખી થઈને દિલ્હી શહેર છોડીને કલકત્તા માટે રવાના થયા હતા. જેથી હિંસાને રોકીને ત્યાં શાંતિ સ્થાપી શકાય, કેમ વિભાજનના કારણે જોરદાર હિંસા થઈ હતી. ગાંધીજી કલકત્તાથી પાછા ફર્યા હતા, જેથી ત્યાં રહેતા એવા મુસલમાનોનું સંરક્ષણ કરી શકાય કે જેણે પાકિસ્તાન જવાને બદલે ભારતમાં રહેવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. ગાંધીજીએ આવા મુસલમાનોના હક માટે ઉપવાસ આદર્યા હતા, આ દરમિયાન એક દિવસ તેઓ દિલ્હીના બિરલા હાઉસમાં પ્રાર્થના સભામાં જતા હતા ત્યારે એક કટ્ટરપંથી હિન્દુએ તેમના ઉપર હુમલો કર્યો, અને ગાંધીજીની છાતીમાં ત્રણગોળીઓ મારવામાં આવી હતી. હિંદુ કટ્ટરપંથીઓના ગઢમાં ગાંધીજીના મૃત્યુની ઉજવણી કરવામાં આવી હતી. પરંતુ મોટા ભાગના ભારતીયો માટે ગાંધીજી નું મૃત્યુ એક રાષ્ટ્રીય દુર્ઘટના હતી. દિલ્હીમાં મહાત્મા ગાંધીની અંતિમયાત્રા નીકળી ત્યારે તેમાં 10 લાખથી વધુ લોકો સામેલ હતા. તેમના અંતિમ સંસ્કાર યમુના નદીના કિનારે કરવામાં આવ્યા હતા. અહિંસા અને શાંતિના આ પૂજારીના મોતનો શોક આખી દુનિયાના લોકોએ મનાવ્યો હતો. ગાંધીજી જીવંત હતા ત્યાં સુધી અખંડ ભારતનું તેમનું સપનું સાકાર થતું જોઈ શક્યા ન હતા.

મહાત્મા એટલે 'મહાન આત્મા' ગાંધીજી એ અહિંસા અને સત્યના પૂજારી હતા. અને રવિન્દ્રનાથ ટાગોરે ગાંધીજીને 'મહાત્મા'નું બિરુદ આપ્યું હતું. તેઓ ગાંધીજીને મહાન અને પવિત્ર માનતા હતા.

ગાંધીજી ને 'બાપુ' નું બિરુદ વિનોબા ભાવે એ આપ્યું હતું. સૌ પ્રથમ ગાંધીજીને રાષ્ટ્રપિતા 'નેતાજી સુભાષચંદ્ર બોઝે' કહ્યા. જ્યારે 1944 માં કસ્તુરબા નું મૃત્યુ થયું ત્યારે નેતાજીએ પ્રથમવાર ગાંધીજીને રાષ્ટ્રપિતાનું સંબોધન આપ્યું હતું. તથા તેઓ એમ કહેતા હતા કે 'અમારા રાષ્ટ્રપિતા, આ સ્વતંત્રતાની લડાઈમાં અમને તમારા આશીર્વાદ અને શુભકામનાની માંગણી કરે છે' જે દર્શાવે છે કે સૌ પ્રથમ વાર સુભાષ ચંદ્ર બોઝે ગાંધીજીને રાષ્ટ્રપિતા તરીકે સંબોધ્યા હતા.

હસ્ત લિખિત અંક :

નામ: બેલીમ હુમૈરા, શેખ નિલોફર, સુરતી ઝેબુન્નિશા.

રોલ નં : 32, 13 (23), 14.

વિષય: રાષ્ટ્ર પિતા.

કૉલેજ ઑફ એજ્યુકેશન. ખરોડ.

राष्ट्रीय खेल - हॉकी

હૉકી ભારતની રાષ્ટ્રીય રમત છે. આ રમતમાં બે ટુકડીઓ સામસામે રમે છે. હૉકી નામ વડે ઓળખાતી અંગ્રેજી "જે" (J) આકારની લાકડી વડે દડાને સામેની ટુકડીની જાળી (ગોલપોસ્ટ) માં દાખલ કરાવવાનો હોય છે.

હૉકી પથ્થરીયા, ઘાસનાં, રેતીના કે પાણી આધારીત વાળી સપાટી પર એક નાનકડા સખત બોલથી રમવામાં આવે છે. આ રમત પુરુષો અને સ્ત્રીઓમાં સમગ્ર વિશ્વમાં ખાસ કરીને યુરોપ એશિયા, ઓસ્ટ્રેલિયા અને દક્ષિણ આફ્રિકામાં પ્રખ્યાત છે. મોટે ભાગે આ રમત સમજાતીય ટીમો વચ્ચે રમાય છે. પરંતુ ક્યારેક તે પુરુષો અને મહિલાઓની મિશ્ર ટીમો વચ્ચે પણ રમાય છે. આ રમતની નિયંત્રણ સંસ્થા એ 116 સદસ્ય ધરાવતી ઈન્ટરનૅશનલ હોકી ફેડરેશન તરીકે ઓળખાય છે. પુરુષોની હોકી દરેક ઉનાળુ ઓલમ્પિકમાં 1908 થી (1912 અને 1924 સિવાય) રમાય છે. જ્યારે મહિલા હોકી 1980 માં શરૂ થઈ હતી. આધુનિક ફીલ્ડ હોકી સ્ટીક અંગ્રેજીના અક્ષર આકારની હોય છે. તે લાકડું, ફાઈબર ગ્લાસ કે કાર્બન ફાઈબરને મિશ્ર કરીને બનાવાય છે. રમવાના દંડા પર હોય છે. મેદાની હોકી સમાન દેખાતી રમતના 4 હજાર વર્ષ જૂના ચિત્ર ઈજિપ્તમાં મળી આવ્યા છે. અર્વાચીન હોકીની શરૂઆત ઈંગ્લેન્ડમાં 18 મી સદીના મધ્ય ભાગમાં ખાસ કરીને શાળાઓમાં થઈ. 19 મી સદીના પ્રથમ અર્ધ ભાગ દરમ્યાન તે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ પામ્યાં. 1849 માં ઉત્તરીય ઈશાન લંડનમાં સૌપ્રથમ હોકી ક્લબ સ્થપાયું. હોકી ભારત અને પાકિસ્તાનની રાષ્ટ્રીય રમત છે.

હોકી એ ભારત દેશની રાષ્ટ્રીય રમત છે. 1928 માં હોકી ભારતની રાષ્ટ્રીય રમત તરીકેનું માન પામી. અને તે દિવસથી હોકી એ આપણા દેશની રાષ્ટ્રીય રમત બની ગઈ

હોકીની રમત

હોકીનો ઈતિહાસ

એ અજાણ છે કે હોકીની શરૂઆત ક્યાં અને ક્યારે થઈ પરંતુ ઐતિહાસિક પુરાવા પરથી જણાય છે કે હોકી જેવી રમત પ્રાચીન સભ્યતામાં રમાતી હતી.

- નાઈલનદી ખીણ પ્રદેશમાં બેની હાસનના મકબરામાં મળી આવેલા ચિત્રોમાં માણસો હોકી જેવી રમત રમી હોવાનું દેખાય છે.

- અન્ય ચિહ્નોથી જણાય છે કે અરબ, પર્શિયન, રોમન (પંગાનીકા) ઈથિયોપિયન અને એઝટેક લોકો પણ ભિન્ન પ્રકારની હોકી રમતા હતા.

- આ ખેલનો સૌ પ્રથમ તાળી બનાવીને રમવાનો ઉલ્લેખ થેમીસ્ટોકલ્સ દ્વારા ઈ.સ.પૂ. 478 માં બંધાવાયેલ પૂતળાની દિવાલ પર મળી આવે છે.

- 16 મી સદીના આર્જેન્ટીનામા રહેતા થયેલા યુરોપીયન લોકો દ્વારા રમાતી રમત ચ્યુકાનો ઉલ્લેખ છે જેનો અર્થ વાંકી વળેલી એવો થાય છે. આ શબ્દ તે રમતમાં વપરાતી વાંકા છેડા વાળી લાકડીને આધારે પડ્યો હોવું જોઈએ.

- મધ્ય યુગમાં સમગ્ર યુરોપમાં આ રમત રમાતી હતી. તે ઈંગ્લેન્ડમાં કમ્બુકા (કે કામીક કે કિમાકડે કોમ્બુ) તરીકે ઓળખાતી, સ્કોટલેન્ડમાં શીન્ટી, ફ્રાન્સમા જ્યુ દે મેલ, અને નેધરલેન્ડમા હેટ કોલ્વેન નામે ઓળખાતી.

- આધુનિક હોકી બ્રિટિશ ઈસ્લેસ માં નિર્માણ થઈ 19 મી સદીના પ્રથમ અર્ધભાગમાં તે પ્રચલીત બની.

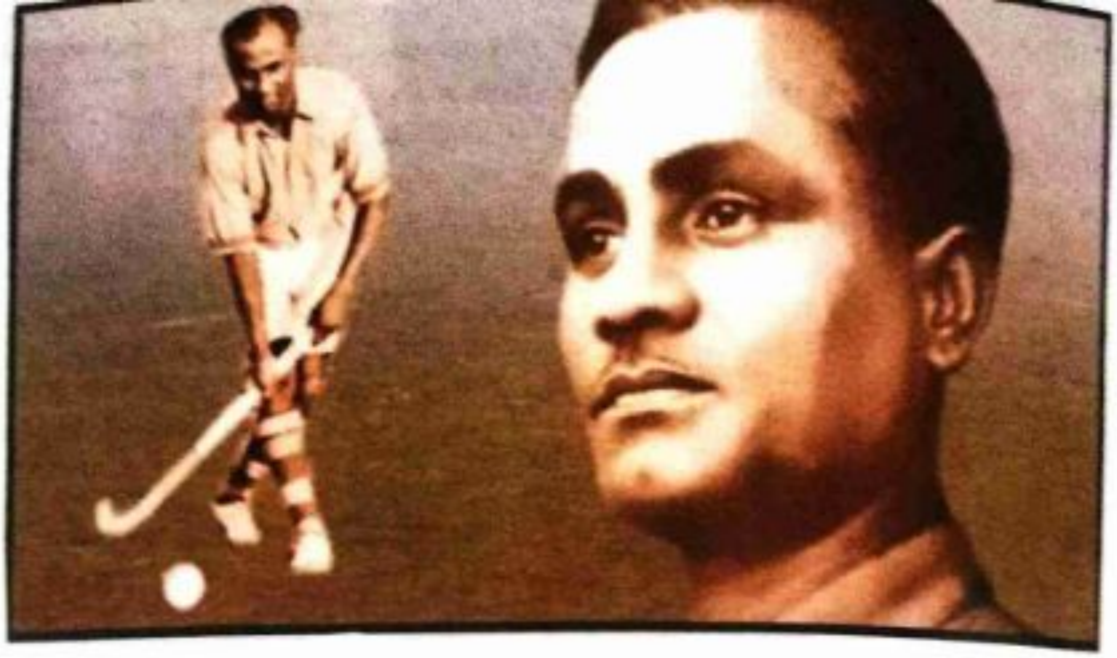

મેજર ધ્યાનચંદ

મેદાની હોકી

1928 થી 1956 નો સમયગાળો ભારતીય હોકી માટે સુવર્ણ સમય તરીકે ઓળખાય છે. આ સમયે મેજર ધ્યાનચંદ પ્રસિદ્ધ ખેલાડી હતા. તેમને 'હોકીના જાદુગર' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. ભારતે તેના સુવર્ણકાળ દરમિયાન 6 ઓલમ્પિક ગોલ્ડ મેડલ અને હોકીમા સતત 24 મેચ જીત્યા હતા.

હોકીના પ્રકારો

1) મેદાન હોકી

2) આઈસ હોકી

3) રોલર હોકી

4) સ્લેજ હોકી

5) સ્ટ્રીટ હોકી

+ હોકીમાં વપરાતા સાધનો:

હોકીમાં હોકી સ્ટિક, ચેસ્ટ ગાર્ડ, બુટ, શીન ગાર્ડ, પેડ્સ અને ગ્લોવ્ઝ, સ્ટિક બેગ ગ્રીપ વગેરે સાધનોનો ઉપયોગ થાય છે.

હોકી સ્ટિક: હોકીમાં હોકી સ્ટિકનું ખૂબ જ મહત્વ હોય છે. હોકી સ્ટીકથી હોકી રમી શકાય છે. હોકી સ્ટિક બધાની અલગ અલગ હોય છે. તેમના હાઈટ ના હિસાબથી હોકી સ્ટીક બનાવવામાં આવે છે તે ફાઈબરની કે લાકડાની હોય છે.

હોકી સ્ટિક

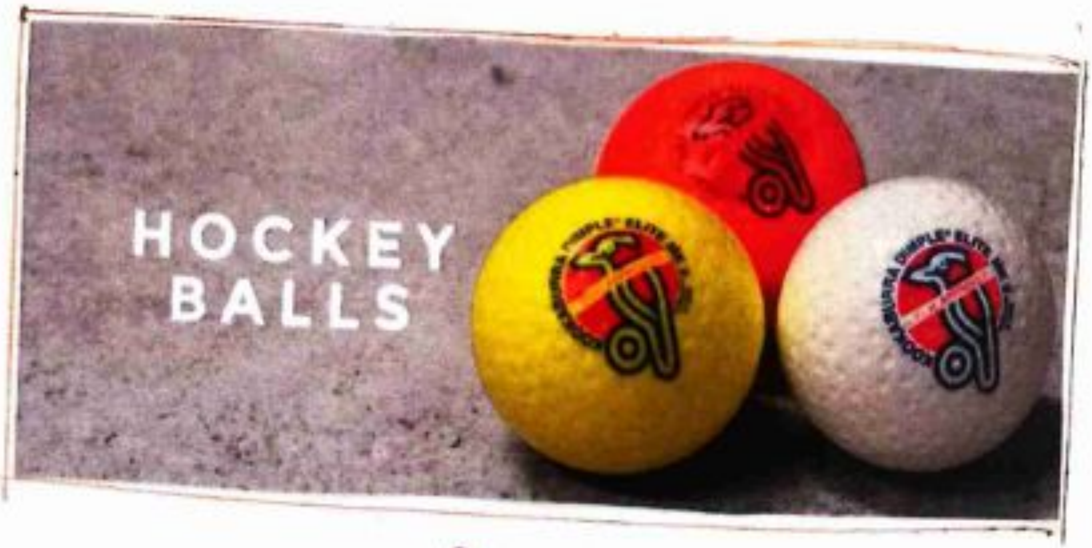

દડો

દડો: દડો ચામડાનો અથવા સિન્થેટિકનો બનેલો હોય છે. દડાનો ઉપરનો ભાગ સફેદ હોય છે. દડાનો ઘેરાવો 22.4 સેમી થી ઓછો નથી હોતો, 23.5 સેમી થી વધારે ના હોવો જોઈએ. દડાનો વજન 156 ગ્રામ થી ઓછું ના હોવુ જોઈએ અને 163 ગ્રામથી વધારે ના હોવું જોઈએ.

પેડ્સ અને ગ્લોવ્ઝ:- રમત રમતી વખતે ગોલકીપર પોતાના પગનું રક્ષણ કરવા માટે ખાસ બનાવેલા પેડને બંને પગમાં પહેરે છે. અને તેના હાથથી હથેળીને દડો રોકવાથી ઈજા ના થાય એના માટે ગ્લોવ્ઝ પહેરે છે. ગોલકીપરના શરીર પર ઈજા ના થાય તે માટે ગ્લોવ્ઝ અને પેડ્સનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

ચેસ્ટ ગાર્ડ: ગોલકીપરને ઉછળતો દડો છાતીમાં ના વાગે એટલા માટે ચેસ્ટ ગાર્ડ પહેરવામાં આવે છે.

હેલ્મેટ: ઉછળતો દડો ખેલાડીના માથામાં ના વાગે અને માથામાં ઈજા ના થાય એટલા માટે હેલ્મેટ પહેરવામાં આવે છે.

શીનગાર્ડ: રમત રમતી વખતે ખેલાડીઓની હોકી સ્ટીક નળામાં ના વાગે એટલા માટે શીનગાર્ડ પહેરવામાં આવે છે.

હોકીના ખેલાડીઓ:

→ દરેક ટીમમાં 16 ખેલાડીઓ હોય છે તેમાથી 11 ખેલાડીઓ મેદાનમાં રહે છે. અને બીજા 5 ખેલાડીઓ વધારાના હોય છે. કારણ કે જો કોઈ ખેલાડીઓને ઈજા પહોંચે તો વધારાના 5 ખેલાડીઓમાંથી કોઈ એક ખેલાડીને રમત માટે પસંદગી કરી શકાય.

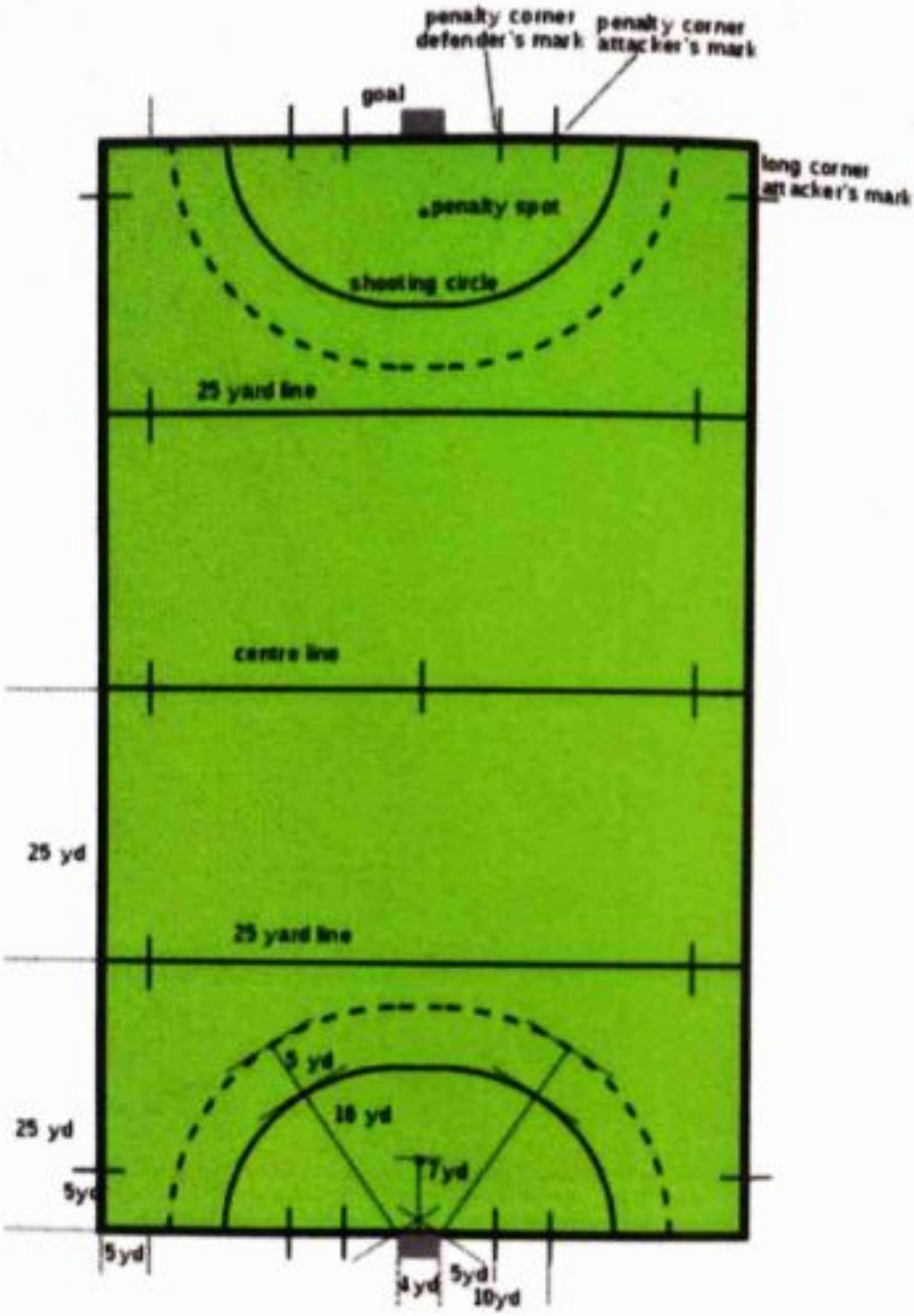

હોકીનું મેદાન

હોકીનુ મેદાન

મેદાનમાં ખેલાડીઓ જ્યાં ઉભા હોય છે તે જગ્યાના અલગ અલગ નામ હોય છે. જેમ કે ગોલકીપર રાઈટ ફુલ બેક, લેફ્ટ ફુલ બેક, રાઈટ હાફ બેક, સેન્ટર હાફ બેક, લેફ્ટ હાફ બેક, આઉટ સાઈડ રાઈટ, ઈન સાઈડ રાઈટ, સેન્ટર ફોરવર્ડ, ઈન સાઈડ લેફ્ટ, આઉટ સાઈડ લેફ્ટ એવા નામ વાપરવામાં આવે છે.

હોકીનું મેદાન:

→ હોકીનું મેદાન ઘાસવાળું અથવા કૃત્રિમ ઘાસ (આર્ટિફિશિયલ) વાળું હોય છે. હોકી માટેનું મેદાન લંબચોરસ આકારનું હોય છે. પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણોમાં હોકીના મેદાનનું માપ વાર-ફૂટ અને ઈંચમાં હોય છે.

→ મેટ્રિક માપ અનુસાર સેન્ટીમીટર, મીલીમીટર માં હોય છે. હોકી રમતનું મેદાન 91.40 મીટર લાંબુ અને 55.60 મીટર પહોળું લંબચોરસ હોય છે. મેદાનની સપાટી સીધી કે સપાટ હોય છે. ઉબડ ખાબડ કે ખરબચડી હોતી નથી.

→ મેદાનની લંબાઈવાળા ભાગને બાજુ રેખાથી કહેવામાં આવે છે. અને પહોળાઈવાળા ભાગને ગોલ રેખાથી કહેવામાં આવે છે. અને મેદાનની હદની પહોળાઈ 7.5 સેન્ટીમીટર હોય છે. તે રેખા મેદાનના ભાગની રેખાઓમાં આવે છે.

→ બંને બાજુ ટીમનું મેદાન સરખું હોય છે અને બંને વચ્ચે એક મધ્યરેખા દોરેલી હોય છે. બંને ગોલ રેખાઓની બાજુ 22.90 મીટરનું અંતર હોય છે જે બંને બાજુ સરખું હોય છે.

ોલ:
)ને ગોલરેખાઓની મધ્યબિંદુની બે બાજુએ 1.83 મીટરનું માપ
આકારની લાકડી 3.66 મીટર અંતર રહે તે રીતે ગોળ
રેખાને અડીને બહારની બાજુ ગોલ સ્તંભ રોપવામાં આવે છે.

) ગોલ સ્તંભની ઊંચાઈ 2.14 મીટરની હોય છે. બંને સ્તંભ ઉપર
1.5 સેન્ટીમીટર પહોળી ને 5.1 સેન્ટીમીટર જાડો લંબચોરસ
ક્રોસબારને સફેદ રંગથી રંગ કરવામાં આવે છે.

હોકી રમતના નિયમો:

રમતની શરૂઆત કે પ્રારંભ:

1. હોકી રમતની શરૂઆત કરતા પહેલા સિક્કો ઉછાળવામાં આવે છે.
તે પછી જે ટીમ સિક્કો ઉછાળવામાં જીતે છે તે ટીમ
'મેદાન' કે 'સેન્ટરપાસ' બે માંથી એકની પસંદગી કરે છે. અને
જે ટીમ સિક્કા ઉછાળવામાં હારે તેને જીતેલી ટીમે લીધેલ
વિકલ્પ પસંદ કરવો પડે છે.

2. હોકી રમતમાં રમતની શરૂઆત કરતી વખતે સેન્ટરપાસ કરનાર
ખેલાડી સિવાયના બે ટીમના બધા જ ખેલાડીઓ મેદાનના
પોતાના અડધા ભાગમાં ઉભા રહે છે.

3. સેન્ટરપાસ 'પુશ' કે 'હિટ' બંનેમાંથી જે વધુ યોગ્ય લાગે
તે રીતે કરી શકાય છે. અને તે મેદાનની ગમે તે બાજુ
કરી શકાય છે.

હોકી રમતના સામાન્ય નિયમો:

1. હોકી સ્ટીકના ચપટા ભાગથી દડાને રમી શકાય છે.

2. ગોલકીપર સિવાય કોઈ પણ ખેલાડી દડાને હોકી સ્ટિક સિવાય હોકી કે રમી શકાતા નથી. ગોલકીપર માત્ર શૂટિંગ સર્કલમાં શરીરના કોઈ પણ ભાગથી દડાને રોકી શકે છે, તેમજ દડાને લાત મારીને દૂર ફેંકી શકે છે.

3. જ્યારે 5 મીટરની નજીકમાં કોઈ ખેલાડીઓ હોય ત્યારે દડાને હોકી સ્ટીકથી ફટકો મારીને ઈજા ના થાય તે રીતે રમી શકાતા નથી.

4. કોઈ પણ ખેલાડીઓ તેમની હોકી સ્ટિક કે શરીરના કોઈ પણ ભાગથી પ્રતિસ્પર્ધી અડચણમાં આવી નથી શકતી તેથી ખેલાડીઓ અને દડાના વચ્ચે અડચણ આવી શકતી નથી.

5. જો દડો રમત દરમિયાન દડો ગોળ સ્થંભ ને અથડાઈને ને મેદાનમાં પાછો આવે તો રમત ચાલુ ગણાય છે.

ફ્રી હિટ:
1. સામાન્ય રીતે શૂટિંગ સ્ટિક સિવાય કોઈ પણ નિયમ ભંગ થાય તો ખેલાડીઓના ટીમના વિરુદ્ધ પક્ષના ટીમને ફ્રી હિટ મળે છે. અને તે સ્થળથી જ દડો મૂકવામાં આવે છે.

2. ફ્રી હિટ લેતી વખતે સામે વાળા પક્ષના બધા ખેલાડીઓ ફ્રી હિટ લેનાર ખેલાડીઓથી 5 મીટર દૂર હોવું જરૂરી છે.

3. ફ્રી હિટ લેતી વખતે દડાને હિટ આપવા પુશ કરી શકાય છે.

4. ફ્રી હિટ લેનાર દડાને ફટકાર બાદ ટીમના કોઈ પણ ખેલાડી તે રમે નહિ ત્યા સુધી ફ્રી હિટ લેનાર ખેલાડી તે દડાને મારી શકતા નથી.

પશુઈન:

1. પશુઈન કરતા સમય, જે ટીમની દડો બાજુરેખાથી બહાર જાય તેની વિરૂદ્ધ પક્ષના દડો જ્યાં સ્થાનથી બહાર ગયો હોય ત્યાંથી પશુઈન કે હોકી દ્વારા મેદાનમાં રમવાની જગ્યા પર મૂકવામાં આવે છે.

2. પશુઈન કરતા સમય સામા પક્ષના બધા ખેલાડીઓ પશુઈન કરનાર ખેલાડીઓથી 5 મીટર દૂર હોવા જોઈએ.

રમતની આવડત કે કળા:

1. ડ્રિબ્લિન્ગ:
- ડ્રિબ્લિન્ગ એ હોકીની રમતનું મુખ્ય કૌશલ્ય છે.
- આ કળાની પ્રેક્ટિસ કરતા રહેવાથી દડા પર ખૂબ જ સરસ રીતે હાથ બેસી જાય છે અને દડા સાથે ઝડપી રીતે રમી શકાય છે.

૨. શૈક્ષણિક પગથિયા:

* સ્ટિકની પકડ:
- સ્ટિકની પકડ એ પણ એક આવડત કળા છે, જે દરેક પાસે નથી હોતા. તેની સાચી પકડવાની રીત તેને બંને હાથથી સ્ટિક ને ઉપરની બાજુથી સમતલ ભાગ ડાબી બાજુ રહે તેવી રીતે પકડવી.

- જમણા હાથથી સ્ટીકને વચ્ચેથી પકડવી ડાબા હાથથી સ્ટીકને મજબૂતાઈથી પકડી રાખવી જ્યારે જમણા હાથથી સ્ટિક થોડી ઢીલી પકડવી કારણ કે હાથમાં સ્ટિક ફરી શકે.

શરીરની સ્થિતિ:

હોકી રમતમાં શરીરની સ્થિતિ ખૂબ જ સરસ રીતે જાળવવુ પડે અને શરીરની સ્થિતિ પણ એક પ્રકારની આવડત કે કળા જ છે આમ બંને પગ આગળ અને પાછળ બંને તરફ સંતુલન જાળવી શકે તેવા હોવા જોઈએ અને આપણું શરીર કમરમાંથી આગળની બાજુ નમતુ અને ધ્યાન અને નજર બંને દડા પર હોવું જોઈએ.

3. દડાની સ્થિતિ:

- હોકી રમતમાં જે રીતે શરીરની સ્થિતિ સ્ટીક કેવી રીતે પકડવી એ બધુ જરૂરી છે તેજ રીતે દડાની સ્થિતિ કેવી હોવી જોઈએ જેથી સારી રીતે હોકી રમી શકાય તે પણ એક મુખ્ય કે એમ કહી શકાય કે જરૂરી આવડત કે કળા છે.

- દડાની સ્થિતિ એવી હોવી જોઈએ કે દડો આપણા જે પગ આગળ હોય તેનાથી 9 ઈંચ થી 12 ઈંચ દૂર રાખવો તે એક મુખ્ય કળા છે.

4. ગોલકીપિંગ:

- ગોલકીપિંગની કળા એ આખી હોકીની ટોળકી માટે મુખ્ય હોય છે. તેનુ કારણ સારી ગોલકીપિંગ રમત જીતાડી પણ શકે છે અને ખરાબ ગોલકીપિંગ રમત હરાવી પણ શકે છે.

- ઘડીએ ઘડીએ બદલાતી પરિસ્થિતિઓ માટે તૈયાર થઈ ગોલકીપરે યોગ્ય ચાલાકી, નિર્ણય લેવાની દૃષ્ટિ, હિંમત અને દડો કોઈ પણ તરફથી આવે તો પણ પકડવાની તૈયારી રાખવી પડે છે. તો જ તે ગોલકીપર પોતાની ટીમને જીતાડવામાં સફળતા મેળવી શકે છે.

→ હોકીમાં [illegible] ઘણું મહત્વ હોય છે. હોકીની રમતમાં બે [illegible] હોય છે. ટીમમાંથી [illegible] [illegible] [illegible] હોય છે. જે [illegible] રમતનું [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે.

→ રમતમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હોય [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] , [illegible] , [illegible] , [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

ભારતની [illegible] [illegible] [illegible]:

→ રમતમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'હાઈ સ્ટિક' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.
[illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

ઓલિમ્પિક માં ભારત:

→ હોકીની રમત એ [illegible] [illegible] રમત છે જેમાં ભારત હંમેશા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 24 [illegible], [illegible] જ છે. ભારતે કુલ 24 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

→ [illegible] જ [illegible] [illegible] [illegible] ભારતે કુલ 178 ગોલ કર્યા જ્યારે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ભારત [illegible]
1 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.
8 ઓલિમ્પિક ગોલ્ડ મેડલ' [illegible]

આજે ક્રિકેટ ની હોકી રમત ખૂબ જ આગળ છે પણ જે આપણા
હોકી સાથે જોડાઈ ગયા છે તેને તે ગુમનામી ઈતિહાસ બની ગયા છે.

આજ ક્રિકેટ, વોલીબોલ, બેડમિન્ટન વગેરે રમતોમાં દેશના ઘણીક
ખેલાડીઓએ પોતાનું યોગદાન આપ્યું છે તેમ હોકીમાં પણ
ઘણા મોટા મોટા રમતવીરો થઈ ગયા છે.

હોકી એ આપણા ભારત દેશની રાષ્ટ્રીય રમત છે તે વાત
આપણા માટે ગર્વની વાત છે. હોકીમાં દેશે જે વિક્રમ
બનાવ્યા છે જે ઈતિહાસ સર્જ્યો છે તે ખરેખર ભારત ના
ઈતિહાસમાં સુવર્ણ અક્ષરે લખાયેલ છે.

સંદર્ભ :- 1) https://gu.m.wikipedia.org

2) garvigujarat.org.in

રોલ નંબર	નામ
43	પટેલ દિક્ષિતા લલ્લુભાઈ
45	પટેલ માનસી વસંતભાઈ
48	પ્રજાપતિ ધ્રુવ ભરતભાઈ

રાષ્ટ્રીય લિપિ

પ્રસ્તાવના :

ભારતની રાષ્ટ્રીય લિપિ દેવનાગરી લિપિ છે. દેવનાગરી એ ભારતીય ઉપખંડમાં વપરાતી પ્રાચીન બ્રાહ્મી લિપિના આધારે, ડાબેથી જમણે લખાતી લિપિ છે. તે વિશ્વની સૌથી વધુ વ્યાપક રીતે અપનાવવામાં આવેલી લેખન પદ્ધતિ છે. જેનો ઉપયોગ 120 થી વધુ ભાષાઓ માટે થાય છે.

ઇતિહાસ :

'દેવનાગરી' ભારતમાં સૌથી વધુ પ્રચલિત લિપિ છે. જેમાં સંસ્કૃત, હિન્દી અને મરાઠી ભાષાઓ લખાય છે. આ શબ્દનો પ્રથમ ઉલ્લેખ 453 એડીમાં જૈન ગ્રંથોમાં જોવા મળે છે. 'નગરી' નામ અંગે કોઈ સર્વસંમતિ નથી. તે તેનાં પ્રારંભિક સ્વરૂપમાં બ્રાહ્મી લિપિ તરીકે જાણીતી હતી. તેનું વર્તમાન સ્વરૂપ નવમી-દસમી સદીથી મળવાનું શરૂ થાય છે. 8 એપ્રિલ, 1900 એડીનાં રોજ, તત્કાલીન રાજ્યપાલે પરિપત્ર તેમજ નાગરિકોને અદાલતો અને અદાલતોમાં સમાન અધિકારો આપ્યા. સરકારનો આ પ્રસ્તાવ હિન્દીનાં સ્વાભિમાન માટે સંતોષકારક ન હતો. આ કારણે હિન્દીને યોગ્ય સન્માન આપવામાં આવ્યું ન હતું. પરંતુ હિન્દીને યોગ્ય સન્માન આપવામાં આવ્યું ન હતું. પરંતુ હિન્દી પ્રત્યે કરુણા દર્શાવવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તે ગુસ્સે થાય છે કે તે અદાલતોમાં સ્થાન

દેવનાગરી લિપિ

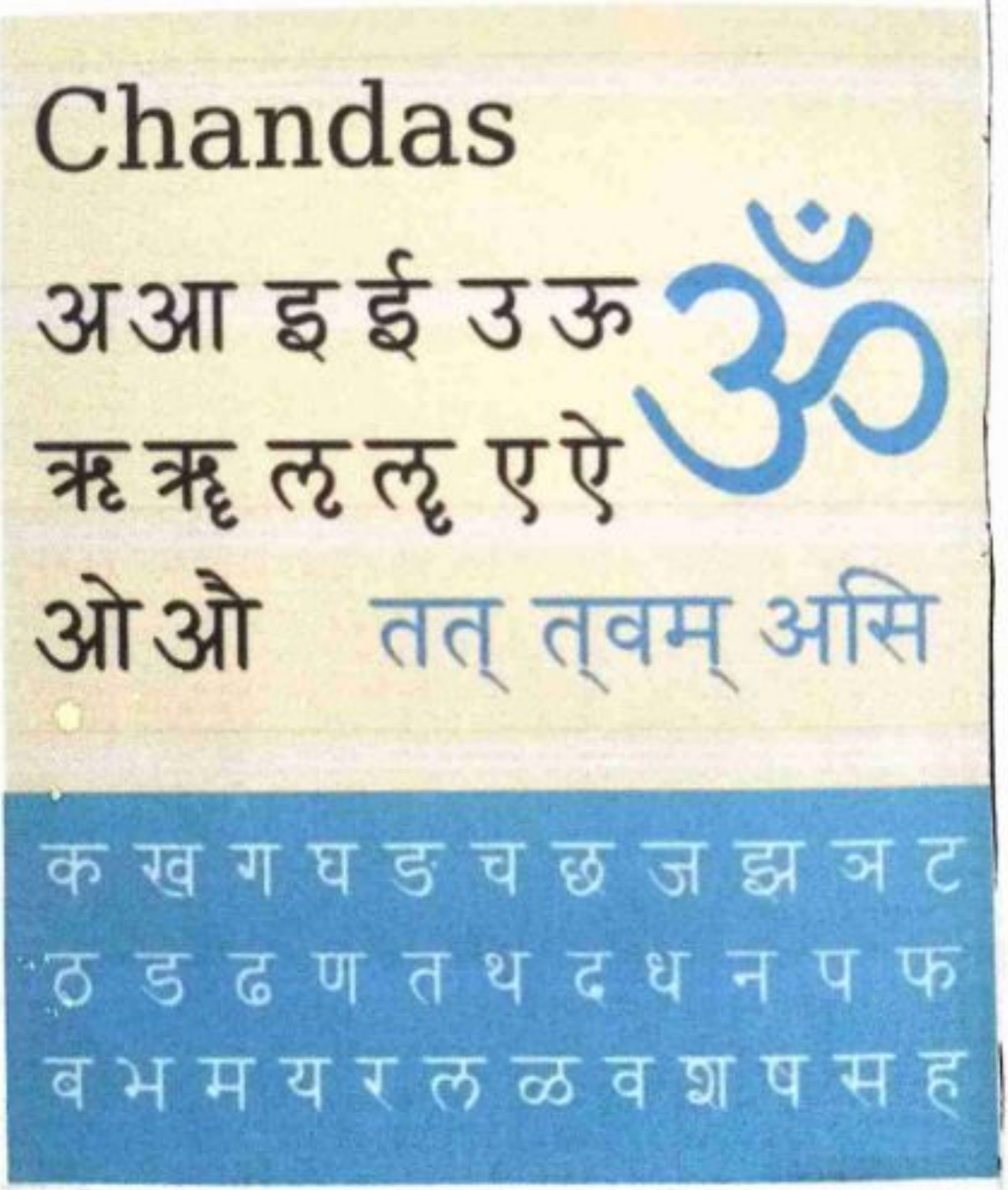
Chandas
अआ इ ई उऊ
ॐ
ऋ ॠ ऌ ॡ एऐ
ओऔ तत् त्वम् असि
क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट
ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ
ब भ म य र ल ळ व श ष स ह

મેળવવામાં સફળ રહી અને તેણે મજબૂત આધાર પૂરો પાડ્યો, જેના આધારે 20 મી સદીમાં દેવનાગરી 'રાષ્ટ્રીય લિપિ' તરીકે ઉભરી શકી.

દેવનાગરી લિપિ (સ્વર, વ્યંજન)

પ્રકાર :- આબુગીદા

ભાષાઓ :-

અપભ્રંશ, અવધિ, ભીલી, ભોજપુરી, બોડો, બ્રજ, ડોગરી, ગુજરાતી, ગઢવાલી, હરિયાણવી, હિન્દી, હિન્દુસ્તાની, કાશ્મીરી, કોંકણી, કુમાઉ, મગહી, મૈથિલી, મરાઠી, નાદરી, સંસ્કૃત, સંતાલી, સરાઇકી, શેખા, સિંધી, સૂરજપુરી

સમય :

ભૂતપૂર્વ સ્વરૂપ 1લી સદી
આધુનિક સ્વરૂપ 10 મી સદી

પિતૃ સિસ્ટમ -

- પ્રાચીન - સિનાઈ
- બ્રાહ્મી
- ગુપ્ત
- નાગરિક
- દેવનાગરી લિપિ

સિસ્ટર સિસ્ટમ્સ - નંદીનગરી

બાળ સિસ્ટમો - ગુજરાતી મોદી

ISO 15924 — દેવા, કોડ

દિશા — ડાબે-થી- જમણે

યુનિકોડ ઉપનામ - દેવનાગરી

યુનિકોડ શ્રેણી - U+ 0900 - U+ 97F
દેવનાગરી
U+ A8E0 – U+A8FF
દેવનાગરી વિસ્તૃત
U+ 1CD0 - U + 1CFF
વૈદિક વિસ્તરણ

બ્રાહ્મી લિપિના એશિયાટિક મૂળ પર સાર્વત્રિક રીતે સંમત નથી.

નોંધ - આ પુસ્તકરણ રચના IPA માં ધ્વન્યાત્મક પ્રતિકો કાઈ શકે છે.

ઋગ્વેદની હસ્તપ્રત :-

આ લિપિનો શબ્દભંડોળ ભાષાના ઉચ્ચારને પ્રતિબિંબિત કરે છે. રોમન લિપિથી વિપરીત સ્ક્રિપ્ટમાં લેટર કેસનો કોઈ ખ્યાલ નથી. તે ડાબેથી જમણે લખાયેલું છે. ચોરસ રૂપરેખાની અંદર સપ્રમાણ ગોળ આકારો માટે મજબૂત પસંદગી દર્શાવે છે. અને આડી રેખા દ્વારા ઓળખી શકાય છે. જેને શિરોરેખા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, જે સંપૂર્ણ અક્ષરોની ટોચ પર ચાલે છે સંપૂર્ણ અક્ષરોની ટોચ પર ચાલે છે. એક કર્સરી નજરે, દેવનાગરી લિપિ અન્ય ભારતીય લિપિઓ જેવી કે પૂર્વીય નાગરી લિપિ અથવા ગુરુમુખી લિપિથી અલગ દેખાય છે. પરંતુ નજીકના અવલોકનથી જાણવા મળે છે. કે તેઓ ખૂણા અને માળખાકીય ભારને બાદ કરતાં ખૂબ સમાન છે.

પરિચય :->

મોટાભાગની ભાષાઓની જેમ દેવનાગરી પણ ડાબેથી જમણે લખાય છે. દરેક શબ્દ ઉપર એક રેખા દોરવામાં આવે છે. જેને શિરોરેખા કહેવામાં આવે છે. દેવનાગરી બ્રાહ્મી લિપિઓથી વિકસિત થઈ છે તે એક ધ્વન્યાત્મક લિપિ છે હાલની સ્ક્રિપ્ટોમાં સૌથી વધુ વૈજ્ઞાનિક છે. આમાંથી વૈજ્ઞાનિક અને વ્યાપક લિપિ કહાય એકમાત્ર અપવાદ લિપિ છે. ભારતની ઘણી લિપિઓ દેવનાગરી સાથે ઘણી મળતી આવે છે. જેમકે બાંગ્લા, ગુજરાતી, ગુરુમુખી વગેરે..

કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામની મદદથી ભારતીય લિપિઓનું અદલાબદલી ખૂબ જ સરળ બની ગયું છે.

લિપિમાં 14 સ્વરો અને 38 વ્યંજનો સાથે કુલ 52 અક્ષરો છે. અક્ષરોની ગોઠવણી પણ ખૂબ જ વૈજ્ઞાનિક છે. સ્વર - વ્યંજન, નરમ - કઠોર, નિમ્ન - ઉચ્ચારિત વગેરેનું વર્ગીકરણ પણ વૈજ્ઞાનિક છે. એક મત મુજબ દેવનગરમાં પ્રચલિત હોવાને કારણે તેનું નામ દેવનાગરી પડ્યું. ભારત અને એશિયાની ઘણી લિપિઓમાં દેવ--નાગરીમાંથી અલગ- અલગ ચિહ્નો છે પરંતુ ઉચ્ચાર અને મૂળાક્ષરોનો ક્રમ દેવનાગરી જેવો જ છે. કારણ કે બધી બ્રાહ્મી લિપિમાંથી ઉતરી આવી છે. તેથી આ સ્ક્રિપ્ટો સરળતાથી એકબીજા સાથે ટ્રાન્સલિટરેટ કરી શકાય છે. દેવનાગરી લખવાની દૃષ્ટિએ સરળ, સુંદરતાની દૃષ્ટિએ સુંદર અને વાંચનની દૃષ્ટિએ સુવાચ્ય છે

'દેવનાગરી' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ :-

દેવનાગરી અથવા નાગરી 'શા માટે' નામનો ઉપયોગ શરૂ થયો અને તેની વ્યુત્પત્તિ શાસ્ત્રની વૃત્તિ શું હતી- તે હજી સંપૂર્ણ નિશ્ચિત નથી

① 'નગર' અપભ્રંશ અથવા ગુજરાતી "નાગર" બ્રાહ્મણો સાથેનાં તેમનાં સંબંધનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. પરંતુ મજબૂત પુરાવાના અભાવે આ શંકાસ્પદ છે.

(a) એવું પણ બને કે તેમાં "નગરના લોકો લખતાં હતા; તેથી "નાગરી" નામ આવ્યું અને જ્યારે સંસ્કૃત ગ્રંથો પણ તેમાં લખાયાં ત્યારે તેને "દેવનાગરી" પણ કહેવાય છે.

(b) દેવતાઓ, ત્રિકોણ, ચક્ર વગેરેની પૂજામાં વપરાતાં પ્રતીકાત્મક ચિહ્નો અથવા પ્રતીકોને "દેવનગર" કહેવામાં આવતું પાછળથી, નામનાં આકારો તેમને સમજવા લાગ્યા અને જે લિપિમાં તેમને સ્થાન મળ્યું - તે 'દેવનાગરી' અથવા 'નાગરી' કહેવામાં આવતું હશે તમામ ધારણાઓ મૂળમાં કલ્પનાનું વર્ચસ્વ છે. નિર્ણાયક પુરાવા ઉપલબ્ધ નથી

મુંબઈનાં પરેલા ઉપનગરમાં પ્રાચીન દેવનાગરી શિલાલેખ જોવા મળે છે. 1109 એડીમા બનાવવામાં આવ્યુ હતું

દેવનાગરી લિપિમાં સંસ્કૃત અને હિન્દી વિશ્વ જેવી જ ભાષાં છે. તેમાં પ્રાચીન અને આધુનિક પરિવર્તન આવેલાં જોવા મળાં છે

મુંબઈનાં પરેલા ઉપનગરમાં પ્રાચીન દેવનાગરી શિલાલેખ જોવા મળે છે 1109 બનાવવામાં આવ્યું હતું

'નાગરી' નામ આવ્યું જ્યારે સંસ્કૃત ગ્રંથો પણ તેમા લખાયા ત્યારે તેને દેવનાગરી પણ કહેવાય છે.

વારાણસીમાં દેવનાગરી લિપિમાં લખેલી જાહેરાત-

મુંબઈની જાહેર પરિવહન ટિકીટ પર દેવનાગરી

મેલબૉર્ન ઓસ્ટ્રેલિયામાં ટ્રામ પર દેવનાગરી લિપિ

દેવનાગરી એ ભારત, નેપાળ, તિબેટ અને દક્ષિણપૂર્વ એશિયાની લિપિઓનો બ્રાહ્મી લિપિ પરિવારનો એક ભાગ છે. ગુજરાતમાંથી કેટલાક શિલાલેખો પ્રાપ્ત થયા છે. જેની ભાષા સંસ્કૃત છે. અને લિપિ નાગરી લિપિ છે. આ શિલાલેખો ઇ.સ 1 લિ to 4 ઇ.સ નાં સમયગાળાના

છે. તેથી આ શિલાલેખો એ વાતનો પુરાવો છે કે ભારતમાં દેવનાગરીનો ઉપયોગ પ્રથમ સદીમાં પણ શરૂ થયો હતો.

રુદ્રદમનનાં શિલાલેખો Ad ની પ્રથમ સદીના છે તેની લિપિની દેવનાગરી આદિની નિકટતાં જોઈ શકાય છે. જ્યારે દેવનાગરીના વર્તમાન પ્રમાણભૂત સ્વરૂપમાં દેવનાગરીનો ઉપયોગ 1000 Ad પહેલા શરૂ થઈ ગયો હતો.

ભાષાકીય રીતે દેવનાગરી :

ભાષાકીય રીતે દેવનાગરી લિપિને આલ્ફાબેટ લિપિ ગણવામાં આવે છે. સ્ક્રિપ્ટોનાં વિકાસને "આલ્ફાબેટા' સિવાયની સ્ક્રિપ્ટોના વિકાસ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

ભારતનાં બ્રાહ્મી ' કે બ્રાહ્મી ' પતંજલિ એ વર્ણસમનાયનાં 14 સૂત્રોમાં રજુ કરાયેલ સ્વરૂપ વિશે સ્પષ્ટ કર્યું છે કે વ્યંજન " અક્ષર સાથેનો ઉપયોગ માત્ર ઉચ્ચારનાં હેતુ માટે છે. તે વર્ણનો ભાગ નથી. આ દ્રષ્ટિકોણથી ધ્યાનમાં લેતા ' એવું કહી શકાય કે આ લિપિનાં મૂળાક્ષરો આવશ્યકપણે ધ્વન્યાત્મક છે. આલ્ફાબેટીક નથી.

દેવનાગરી મૂળાક્ષરો :

દેવનાગરી મૂળાક્ષરોમાં 12 સ્વરો અને 34 વ્યંજન છે. એક અક્ષર શૂન્ય અથવા એક

અથવા વધું વ્યંજનો અને સ્વરનાં મિશ્રણથી બને છે.

દેવનાગરી અંક

દેવનાગરી અંકો નીચેના સ્વરૂપમાં લખવામાં આવે છે.

0123456789

જુની દેવનાગરી :-

પ્રાચીન સમયમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં દેવનાગરીનાં કેટલાંક પાત્રો આધુનિક દેવનાગરીથી અલગ છે.

આધુનિક	જુની
अ	अ
झ	झ
ण	ण
ल	ल

લિપિના ગુણધર્મો :-

- ભારતીય ભાષામાં અક્ષરોની સંપૂર્ણતા અને સાદગી
- ધ્વનિ માટેનું પ્રતીક - તમે બોલો તેમ લખો.
- લેખન અને ઉચ્ચારમાં સ્પષ્ટતા અને - જેમ લખો તેમ વાંચો.

સ્વરો અને વ્યંજનોની લઈસંગત અને વૈજ્ઞાનિક ગોઠવણી - દેવનાગરીના મૂળાક્ષરોની ગોઠવણી તેમના ઉચ્ચારણની જગ્યાને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત, મૂળાક્ષરો નક્કી કરવામાં ભાષાશાસ્ત્રના અન્ય ઘણા પાસાઓનું પણ ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું છે. દેવનાગરી મૂળાક્ષરો, ખૂબ જ તાર્કિક છે કે ઇન્ટરનેશનલ ફોનેટિક એસોસિયેશને ઇન્ટરનેશનલ ફોનેટિક આલ્ફાબેટ બનાવવા માટે નાના ફેરફારો સાથે આ ક્રમ અપનાવ્યો છે.

- પ્રત્યાહાર સ્વરૂપમાં વર્ણોનો ઉપયોગ :-

આમાંના કોઈપણ અક્ષરથી શરૂ કરીને અન્ય કોઈપણ અક્ષર સુધી મૂળાક્ષરોને બે પ્રત્યાહાર કરે છે. અક્ષરોનું ટૂંકું નામ આપવામાં આવે છે જેને પ્રત્યાહાર કહે છે. તેનો ઉપયોગ કરીને, સંધિ વગેરેનાં નિયમો ખૂબ જ સરળ અને સંક્ષિપ્તમાં આપવામાં આવે છે.

- સંખ્યાઓ દર્શાવવા માટે દેવનાગરી લિપિનાં અક્ષરોનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

- લિપિ પ્રતીકોનાં નામ અને ધ્વનિ કોઈ તફાવત નથી.

- લેખન અને મુદ્રણમાં એકરૂપતા

- દેવનાગરી 'સ્મોલ લેટર' અને કેપિટલ લેટરની

સાંકેતિક પદ્ધતિથી મુક્ત છે.

સ્પર્ધ - અક્ષરનાં સ્વરૂપની સરળતા.

ઊભી પાઈને દૂર કરીને ઉપર નીચે ક્રમમાં અક્ષરબંધન બનાવવાની જે પ્રકારની પદ્ધતિ છે. જમણીથી ડાબે ક્રમમાં લખાવું અને તેની નીચે સંપૂર્ણ અક્ષર લખવું.

- અન્ય - ડાબેથી જમણે, શિરોબિંદુઓ, અક્ષરબંધન નો ઉપયોગ / મોટાભાગનાં અક્ષરોમાં એક ઊભી રેખાનું વર્ચસ્વ બહુવિધ અવાજો રજૂ કરવાની ક્ષમતા વગેરે.

- ભારતનાં સાહિત્યમાં આવાં કેટલાંક સ્વરૂપો વિકસિત થયાં છે જે જમણે to ડાબે અથવા ડાબેથી જમણે વાંચવામાં આવે ત્યારે સમાન રહે છે.

* દેવનાગરી લિપિની ખામીઓ :

- કુલ 103 ટાઇપને કારણે ટાઇપિંગ, પ્રિન્ટીંગમાં મુશ્કેલી પરંતુ આધુનિક પ્રિન્ટર ટેકનોલોજી માટે આ કોઈ સમસ્યા નથી.
- કેટલાક લોકો શિરોરેખાનાં ઉપયોગને બિનજરૂરી માને છે.
- બિનજરૂરી અક્ષરો - ઘણા લોકો તેમને યોગ્ય રીતે ઉચ્ચારવામાં અસમર્થ હોય છે.

- ત સ્વરૂપો - બે રીતે લખાય છે.
- સમાન ઉચ્ચારે [શ + ષ બંનેમાં, ભા. ક્ષમા ડી. ભાગ્ય ભ્રમમાં M)
- અક્ષરોને જોડવાની વ્યવસ્થા એકસરખી નથી
- અનુસ્વાર અને અનુનાસિકતાનાં ઉપયોગમાં એકરૂપતાનો અભાવ.
- ઝડપથી લખાતા નથી કારણ કે લખવા માટે વારંવાર હાથ ઉંચો કરવો પડે છે
- વર્ણોના જોડાણમાં 'ર'નાં ઉપયોગો અંગે ઘણા લોકોને મુંઝવણ.
- ઇ(િ) ની માત્રા અક્ષર પહેલા લખવામાં આવે છે પરંતુ ઉચ્ચાર અક્ષર પછી થાય છે.

આમ દેવનાગરી લિપિની આ ખામીઓ હોવા છતાં તેના અનેક લાભો હોવાથી ભારતની રાષ્ટ્રીય લિપિ દેવનાગરી લિપિ ગણવામાં આવ્યો છે.

મહાપુરુષોના વિચારો :

(1) ભારતની એકતા માટે દેવનાગરી લિપિ કરતા હિન્દી ભાષા વધુ કામ આપી શકે છે.
- આચાર્ય વિનોબા ભાવે

(2) દેવનાગરી એ અન્ય લિપિ કરતાં વધુ વૈજ્ઞાનિક અને વ્યવહારક્ષમની લિપિ છે.

– સર વિલિયમ જોન્સ

(3) નાગરી એ માનવ મનમાંથી ઉતરી આવેલા મૂળાક્ષરોમાં સૌથી સંપૂર્ણ મૂળાક્ષરો છે.

– જ્હોન ક્રિસ્ટ

(4) ઉર્દૂ લખવા માટે દેવનાગરી લિપિ અપનાવવાથી, ઉર્દૂ શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરશે

– ખુશવંત સિંહ

ગાંધીજીએ 1940 માં દેવનાગરી લિપિમાં ગુજરાતી ભાષામાં પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું અને કહ્યું કે: મારું સપનું છે કે સંસ્કૃતમાંથી નીકળેલી દરેક ભાષામાં દેવનાગરી લિપિ હોવી જોઈએ.

→ સ્ક્રીપ્ટસોર્સ - દેવનાગરી

Scriptsource. org – સુધારેલ તારીખ 21-5-22

- https: // scriptsource. org /cms /scripts/ page. php?
- item-id = script-detail&uid = hh3a98sd52

Name -	Roll No
(1) Makvana Manisha . N	28
(2) Raj Shivani H	12

-: રાષ્ટ્રીય - પશુ :-

→ પ્રસ્તાવના :-

- દરેક દેશમાં તે દેશનાં પ્રતીકો, ચિહ્નો હોય છે. અને તેની સાથે રાષ્ટ્રીય ધ્વજ, ફૂલ, ચિહ્નો વગેરે હોય છે, તો દરેક દેશ પોતાની ઓળખ બનાવવા કે દેશ વિશે માહિતગાર કરવા માટે રાષ્ટ્રીય પ્રતીકનો ઉપયોગ કરે છે. અને દેશનાં પશુઓમાંથી એક પશુને રાષ્ટ્રીય પશુ તરીકે ઘોષિત કરવામાં આવે છે. ભારત દેશમાં પણ પ્રતીકો જોવા મળે છે. જે - રાષ્ટ્રીય પશુ એ પણ ઘણું મહત્વનું છે.

- રાષ્ટ્રીય પશુ કોઈ પણ પશુને ઘોષિત કરવાથી કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી. પરંતુ દેશમાં અને નાગરિકોનાં - પર્યાવરણ, વન્યજીવો પ્રત્યે સમજણ અને સંવેદનશીલતા આવે છે. અને વન્યજીવો વિશે માહિતગાર થાય છે.

- આપણે જાણીએ છીએ ભારતનું રાષ્ટ્રીય પ્રાણી વાઘ છે. ભવ્ય વાઘ, પેન્થેરા ટાઇગ્રીસ એક પટ્ટાવાળું - પ્રાણી છે. તે ઘાટા પટ્ટાઓ સાથે ફરનો જાડો પાળો શક્તિ, સંયોજને વાઘને ભારતનાં રાષ્ટ્રીય પ્રાણી તરીકે ગૌરવ અપાવ્યું છે.

- વાઘ એ એક જંગલી પ્રાણી છે કે તેના નામ વિશે ભાગ્યે જ કોઈ અજાણ હશે. વાઘ નામના આ જંગલી પ્રાણીથી જંગલના તમામ પ્રાણીઓ ડરે છે. તે ખૂબ જ આક્રમક છે. તેની આક્રમકતાનો અંદાજો એ વાત પરથી લગાવી શકાય કે તે શિકાર કરતાં પણ આક્રમક વલણ ધરાવે છે. તે પ્રાણી પકડે છે તો તે પ્રાણી માટે ભાગવું અશક્ય છે

- " વાઘનું વૈજ્ઞાનિક નામ પેન્થેરા ટાઇગ્રીસ આપવામાં આવ્યું છે. "

→ **ઇતિહાસ :-**

- નેશનલ વાઇલ્ડલાઇફ બોર્ડે 1973માં વાઘને - રાષ્ટ્રીય પ્રાણી તરીકે જાહેર કર્યું હતું. 1973માં "પ્રોજેક્ટ ટાઇગરની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. ટાઇગર મેન ઓફ ઇન્ડિયા એવા કૈલાશ સાંખલા દ્વારા ટાસ્ક ફોર્સની રચના કરી વાઘના સંરક્ષણની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી હતી. જેથી કરીને 1973 બાદ હાલ ભારતમાં વાઘની સંખ્યામાં વધારો જોવા મળે છે. વાઘ જેવા પ્રાણીને બચાવવા તથા તેને સંરક્ષણ પૂરું પાડવા માટે વાઘને રાષ્ટ્રીય પ્રાણી જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

- 1973 સુધીમાં વાઘની વસ્તી ઝડપી દરે ઘટવા લાગી તેથી શાહી અને જાજરમાન પ્રાણીને બચાવવા - પ્રોજેક્ટ વાઘની શરૂઆત એપ્રિલ- 1973માં કરવામાં આવી હતી.

- પ્રોજેક્ટ ટાઇગરનો ઉદ્દેશ્ય તેમને લુપ્ત થવાથી બચાવવા અને જૈવિક મહત્વના વિસ્તારોને પ્રાકૃતિક વારસા તરીકે જાળવી રાખવાનો છે. જે શક્ય તેટલી નજીકના - વિસ્તારમાં ઇકોસિસ્ટમની વિવિધતાને રજૂ કરે છે, જેમાં વાઘની સંખ્યા.

- ભારતીય વાઘ પ્રાચીન સમયમાં વૈદિક કાળનાં પૂર્વે થી ભારતમાં લોકપ્રિય હતા. ભારતમાં વાઘની - પ્રાચીનતમ આકૃતિઓ 2500 ઇસા પૂ. સિંધુ ઘાટી સભ્યતાની હડપ્પા કાલીન પ્રસિદ્ધ મહોરો પર પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈક - કોઈક વાર વાઘની એવી આકૃતિઓ આગળનાં - અડધા ભાગમાં સ્ત્રી અને પાછળનાં અડધા ભાગમાં

ગ્રંથોમાં રૂપમાં પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

- વાઘ એ ભારતીય પૌરાણિક કથાઓમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી છે. શિવ અને વાઘ, અસુરો દુર્ગા અને પાર્વતીનું વાહન માનવામાં આવે છે. દેવીનાં ભીષણ ભાવોમાં ભયાવહ દાનવોનો સંહાર અભિમાન પર ભક્તાઈનું પ્રતીક છે.

- આપણાં યજુર્વેદમાં પણ ઓ વાઘના રક્ષાનો સંદર્ભ પ્રાપ્ત થાય છે. ઐતરેય બ્રાહ્મણમાં વાઘને જાનવરોમાં ક્ષત્રિય તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યો છે.

- એક પ્રાચીન રીવાજનાં અનુસાર, રાજ્ય કરવાની યોગ્યતા સિદ્ધ કરવા માટે વાઘ સાથે લડવું આવશ્યક હતું. આથી ઘણા અવસરો પર વાઘને હિંસાનો નહિં, પરંતુ શક્તિનું પ્રતીક માનવામાં આવતું હતું.

- અજય શક્તિનું પ્રતીક વાઘની ખાલ ભગવાન શિવનું વસ્ત્ર સ્વરૂપ છે. એટલા માટે વાઘંબરધારી ના નામથી પણ જાણવા માંગે છે.

- ટીપુ સુલતાનનો વાઘ સાથે ખૂબ લગાવ હતો. તેમનો પ્રતીક-નિશાન, સૈનિકોના કપડાં અને 'ભારતનાં વાઘ' ના રૂપમાં તેમની પ્રસિદ્ધિથી વાઘ-પ્રેમની ખબર પડે છે. આ રત્નો અને કિંમતી પથ્થરોથી બનાવેલ અને સોના અને ચાંદીથી ઘડાવેલ એક ઉત્કૃષ્ટ ધાતુ શિલ્પ છે. વાઘને ભ: શંકરએ શક્તિ પ્રતીક તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો.

- ભારતીય શિલ્પકારો અને ચિત્રકારોએ વાઘ સંબંધી પૌરાણિક તથા દંતકથાઓથી પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી છે. કવિઓ, લેખકો અને કલાકારોએ વાઘ પર કવિતાઓ અને ગીત લખ્યાં છે અને કથાઓ પણ કહી છે.

- 1973 માં વડાપ્રધાન ઈન્દિરા ગાંધીના કાર્યકાળ દરમિયાન ભારતમાં વાઘની ઘટતી વસ્તીના રક્ષણ માટે પ્રોજેક્ટ - ટાઈગરની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.

- " કૈલાશ સાંખલા પ્રોજેક્ટ - ટાઈગરનાં પ્રથમ ડિરેક્ટર - હતા."

- વિશ્વમાં વાઘની સંખ્યામાં થતો ઘટાડો રોકવા તથા વાઘને બચાવવા અને તેને સંરક્ષણ પુરુ પાડવા 2010 માં સેન્ટ પિટર્સબર્ગ, રશિયા ખાતે 29 જુલાઈના દિવસને વિશ્વ વાઘ દિવસ (World Tiger Day) તરીકે જાહેર કરવામાં - આવ્યો છે.

- " આજે વિશ્વમાં 70% વાઘો આપણા ભારત દેશમાં વસતા હોય તેનું સંરક્ષણ થતું હોય તથા એ - આપણા માટે ગૌરવ લેવાની વાત છે.

- "પ્રોજેક્ટ ટાઈગરની શરૂઆત થઈ ત્યારથી વાઘની વસ્તીમાં ઘણો- ઘણો વધારો થયો છે. આ પ્રોજેક્ટ હેઠળ અત્યાર સુધીમાં દેશમાં 23 વાઘ અભયારણ્યની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

- વાઘ એ આપણા દેશનું રાષ્ટ્રીય પ્રાણી છે, તે આપણા દેશનું બહુ મુલ્ય પ્રાણી છે, તેથી તેનું જતન કરવું તેનું સંરક્ષણ કરવુ એ આપણી ફરજ છે. આજે વિશ્વમાં 70% વાઘો આપણા ભારત દેશમાં વસતા હોય તેનું સંરક્ષણ થતું હોય તેથી એ આપણાં માટે ગૌરવ લેવાની વાત છે.

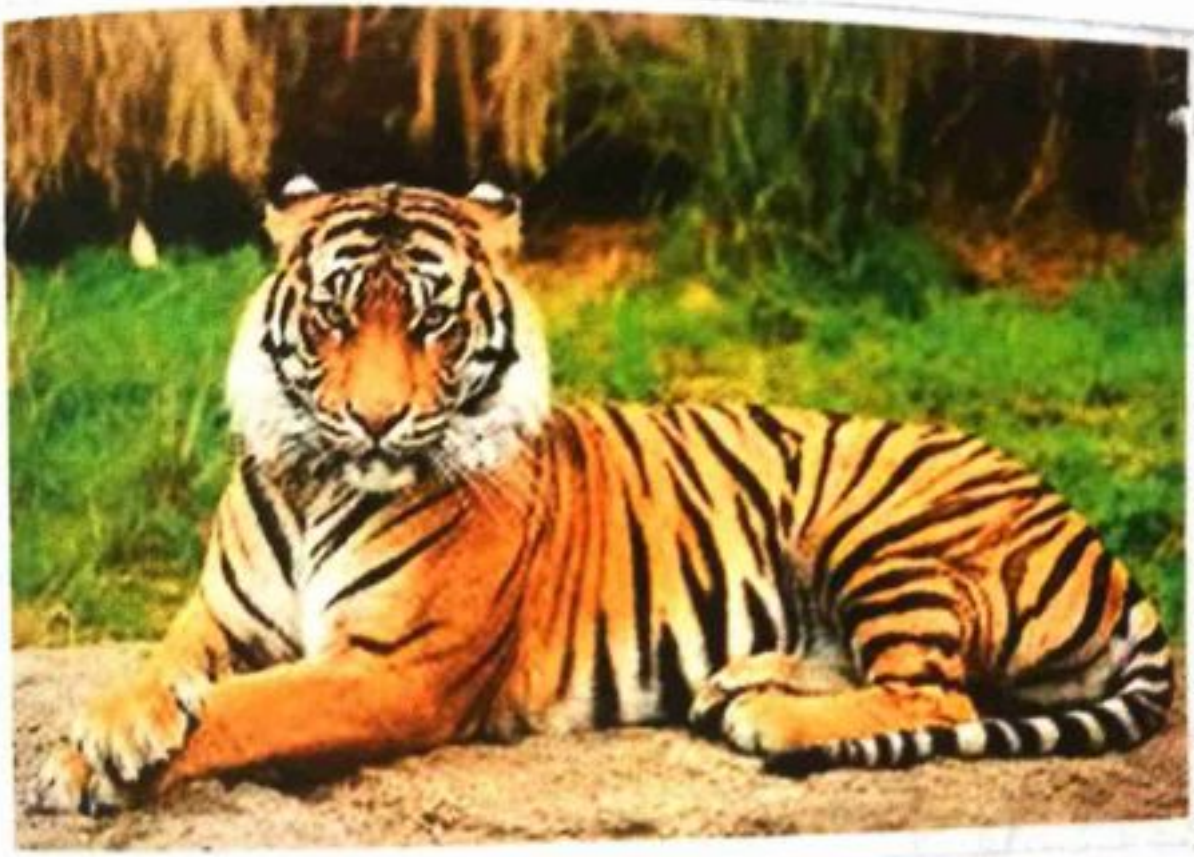

વાઘ અંગેની માહિતી :-

→ વાઘનું કદ અને રંગરૂપ :-

- વાઘની ગણતરી બિલાડીઓના પરિવારમાં થાય છે અને બિલાડી પરિવારના તમામ પ્રાણીઓમાં તેનું કદ સૌથી મોટું છે. તેનું કદ સિંહ કરતા મોટું છે પરંતુ પૂંછડીની લંબાઈ સિંહ કરતાં ઓછી છે.

- વાઘની સરેરાશ લંબાઈ 6 થી 9 ફૂટ અને ઊંચાઈ 4 ફૂટ સુધીની હોય છે. પૂંછડી 3 ફૂટથી વધુ લંબાઈ ન હોઈ શકે. વાઘની બે પીળી આંખો હોય છે, જેની મદદથી તે રાત્રે માનવ આંખ કરતાં 6 ગણી સારી રીતે જોઈ શકે છે. વાઘના પંજા અને દાંત ખૂબ જ મજબૂત અને તીક્ષ્ણ હોય છે, જે શિકાર કરતી વખતે ખૂબ જ ઉપયોગી છે. તે ઘણા રંગોમાં નારંગી, સફેદ અને સોનેરી રંગમાં સમાવેશ થાય છે. વાઘનું સરેરાશ વજન 100 KG થી 300 KG હોય છે. કેટલાક વાઘનું વજન 300 KG થી પણ વધુ હોઈ શકે છે.

→ વાઘનો ખોરાક :-

- વાઘ એક માંસાહારી પ્રાણી છે. તેઓ જંગલમાં રહેતા શાકાહારી પ્રાણીઓનો શિકાર તેમનો ખોરાક જેવું છે. વાઘ ખાવામાં સમય કોઈ પણ પ્રકારની દખલઅંદાજી પસંદ કરતા નથી અને પૂર્ણ-રૂપથી તૃપ્ત થવા પર આખો દિવસ અથવા ફરીથી ભૂખ્યા થવા સુધી શિકાર નથી કરતા. વાઘ દ્વારા શિકાર કરવામાં આવતા પ્રાણીઓમાં હરણ, ભેંસ, જંગલી ડુક્કર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. વાઘની ઝડપ 49-65 KM/H ની હોય છે પરંતુ ભારે શરીરના કારણે તેઓ આ ઝડપે લાંબા સમય સુધી દોડી શકતા નથી.

- વાઘ સ્વભાવે નરભક્ષક નથી. પરંતુ ચોટ લાગવાથી અથવા વૃદ્ધ થવાથી કારણે જ્યારે તે સંતાઈને પોતાના શિકારને પીછો કરવામાં અસમર્થ બની જાય છે, ત્યારે તે માનવભક્ષી બની જાય છે.

→ વાઘની પ્રજાતિઓ :-

- બંગાળ પ્રજાતિનાં વાઘથી મળતા આવતા, સફેદ વાઘ પણ ભારતનાં વિભિન્ન ભાગોમાં મળી આવે છે. આ સફેદ રંગનાં હોય છે અને તેની આંખો સામાન્ય રૂપથી મળી આવતી સોનેરી ભૂરા રંગના બદલે ભૂરી હોય છે. તેમના શરીરનાં ધાબ્બાઓનો રંગ પણ હલકો હોય છે. તે વાસ્તવમાં વાઘની કોઈ નવી પ્રજાતિ નથી. પહેલો સફેદ વાઘ મધ્યપ્રદેશનાં રીવાનાં મહારાજ દ્વારા અચાનક શિકાર કરતા સમયે સન 1951 માં જોવામાં આવ્યો હતો.

- ૨૦ મી સદીનાં આરંભમાં વાઘની ૪ ઉપ-પ્રજાતિઓ હતી - અમૂર, બાલી, બંગાળી, કૈસ્પિયન, ભારત-ચીની, જાવાઈ અને સુમાત્રાઈ. આ બધા પ્રજાતિઓના વાઘની સંખ્યા લગભગ 1,00,000 હતી, જેમાંથી 40,000 વાઘ ભારતમાં હતાં. જેમાં ભારતનાં ૩ પ્રજાતિ લુપ્ત થઈ ગઈ છે, બાલી, જાવાઈ અને કૈસ્પિયન. વિશ્વમાં જોવા મળતાં કુલ વાઘ પૈકી અડધા બંગાળ વાઘ-પ્રજાતિનાં છે.

→ વાઘનું જીવન કાળ :-

- [illegible] જંગલી વાઘનું જીવનકાળ તે જ્યાં રહે છે તેના પર નિર્ભર રહે છે. જંગલોમાં રહેતા વાઘ 15 થી 17 વર્ષથી વધુ જીવતા નથી, જ્યારે કેદમાં રાખવામાં આવેલા વાઘ 25 થી 27 વર્ષ સુધી જીવી શકે છે.

- હાલમાં પેંચ ટાઈગર રિઝર્વ મધ્યપ્રદેશ

મૂછે આજે ભારતની વાઘણ જેને 'ડાંગરવાળી' તથા 'ભૂપખાન' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

→ વાઘની ભારતની ઝાંખી :-

- દેશમાં વિભિન્ન પ્રદેશોની તેની પરંપરાગત નાટ્ય શૈલીમાં વાઘ એક પ્રમુખ પાત્ર હતું, કોઈ જગ્યા શક્તિશાળી પવિત્ર દેવતાના રૂપમાં, તો કોઈ પરંપરાગત નાટકોમાં હાસ્ય-વિનોદનો ભાવ ઉત્પન્ન કરવાનો હેતુ એક હાસ્ય પાત્રના રૂપમાં, નૃત્ય શૈલીમાં પણ વાઘ પ્રમુખથી જોવા મળે છે. વાઘ એ અનેક શિલ્પકારો ને પણ પ્રેરિત કર્યા છે, જેને પ્રસ્તુત માધ્યમ-રેખા, હીરા, ધાતુ, વસ્ત્ર બુનાઈ કંઈ પણ હોય, બધામાં વાઘ ને આલેખનમાં પ્રમુખ નું સ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.

- શિકાર રાજાઓની એક લોકપ્રિય ~~રમત~~ રમત હતી. પરાક્રમી શૂરવીર રાજાઓ માટે મનુષ્યનાં વાઘ જેવા આદર્શોનો સાવ્દ પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. - "વાઘનો શિકાર કરતી વખતે રઘુરાજ સિંહ" શીર્ષક ચિત્રમાં આપણે પૂતળીમાં ઘેરેલા ભૂરા ચરાગાહોને જ જોઈ શકીએ છીએ. તેમાં રઘુરાજ સિંહ પોતાના મિત્રો સાથે હાથી પર સવાર થઈને વાઘનો શિકાર કરી રહ્યા છે.

- રાત્રિની નિદ્રા ચિત્રકૃતિમાં આપણે રાત્રિની નિદ્રામાં બળદ અને એક વાઘના જોડે જોઈ શકીએ છીએ, જે તેના દ્વારા ગવાતા સ્વરોની-સૂરોનો આનંદ લઈ રહ્યા છે. પ્રાચીન ભારતીય-કલાકારોએ અનેક સુંદર કૃતિઓમાં વાઘને આલેખિત, વિશેષ મહત્વ આપ્યું છે, જે શક્તિ અને વીરતાને મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. આપણી સાંસ્કૃતિક ધરોહરનો એક મહત્વપૂર્ણ

→ ભારતમાં વાઘની વસ્તી :-

- વાઘની વસ્તી મુખ્યત્વે એશિયામાં જોવા મળે છે. જે પૈકી ભારત, ચીન, નેપાળ જેવા દેશોમાં વાઘ જોવા મળે છે. વિશ્વનાં 70% વાઘ એકલા ભારતમાં વસે છે.

- 'SAVE TIGER' જેવી ઝુંબેશોને કારણે આપણે વાઘના સંવર્ધનમાં મહત્વની સિદ્ધિ હાંસલ કરી છે. વિશ્વના 70% વાઘ આપણાં દેશમાં છે.

- ભારતનાં 18 રાજ્યોનાં આશરે વાઘનો વસવાટ જોવા મળે છે. જે પૈકી મધ્યપ્રદેશમાં ૫૨૬ અને કર્ણાટકનાં ૫૨૪ની સંખ્યા સાથે મોખરે દેશમાં વધુ છે. ઉત્તરાખંડનાં ૪૪૨, મહારાષ્ટ્રમાં ૩૧૨, કેરળ 170, ઉત્તરપ્રદેશમાં 173, આસામ 190, તમિલનાડુ ૨૬૪, જેટલી વાઘની સંખ્યા છે. ભારતનાં વાઘની વસ્તીને કારણે આપણે વર્લ્ડ રેકોર્ડ સર્જ્યો છે.

<u>ઉપસંહાર</u> :-

- આપણા વાઘોને એક સફળ સંવર્ધન યોજના વિકસિત કરી વાઘ સંરક્ષણની ભાગીદારી વધી પડશે. તેને માટે એને તેનું જીવન સુનિશ્ચિત કરવું પડશે. માનવ તથા પ્રકૃતિની વચ્ચે સામંજસ્ય વધારવું પડશે. લોકોને વાઘની સંકટજનક સ્થિતિથી જાગૃત કરવા પડશે, કારણ કે વાઘનાં શિકાર થવાથી બચાવવામાં પ્રયાસોમાં ભાગ લેવો જોઈએ અને ગ્રાહક જાગૃત થઈ શકે.

- Reference :-

1. https://www.indif.com/india/national_symbols/national_animal.asp
2. https://knowindia_india.gov.in/national-identity-elements/national-animal.php
3. https://gu-vikaspedia.in
4. https://www.thechabuk.com
5. https://ww-divyabhaskar-co-in.cdn.ampproject.org
6. https://real.ottindia.app/gu/the-first-lion-of-the-tiger-was-the-national-animal/#google_vignett
7. https://www.gujaratinibandh.xyz/essay_on-tiger/
8. ccrtindia.gov.in/publication

———×———×———

વિદ્યાર્થીઓના નામ	રોલ નં-
	26
1. ભીલા ઉર્વશ	10
2. પરમાર જયદીપકુમાર	09
3. વાલિયા દક્ષા	

રાષ્ટ્રીય કેલેન્ડર

પ્રયોગમાં લાવી ગયા કેલેન્ડર દ્વારા અમારા જુના સમય ના
લોકોએ સાંસ્કૃતિક સ્તરોને જાણી શકે છે. કેલેન્ડરના સ્વરૂપો તથા
ક્રમમાં આપણો એક વ્યાપક પ્રશાસનિક તથા સૈન્ય રાજ્ય,
ખેતી, વસ્તુ-ઉત્પાદન આન્તર્રાષ્ટ્રીય વ્યાપાર એક ઉચ્ચ બુદ્ધિજીવી
વર્ગ તથા ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક સ્વરૂચિઓ સહિત સંગઠિત સમાજ
ના નક્ષત્ર સંબંધો પ્રાપ્ત જાણકારી તથા ગણિતીય સમાધાનો
ના સાહ્યમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અતઃ પંચાંગ ના વિકાસના કેવળ
પ્રાચીન જ્યોતિષ વિદ્યા ના ઈતિહાસ વરન સામાન્ય સ્વરૂપના
સભ્યતાની પ્રતિબિમ્બિત થાય છે.

સમયના નકશાનો આધાર દિવસ છે. આ પૃથ્વી એ એની
ધરી પર ચારે બાજુ એક ચક્કર પુરી કરવાનો સમયગાળો
જુના સમયમાં પ્રાચીન સમયમાં દિવસનો સમયગાળો નક્કી કરવા
સમ હતો. સૌર દિવસ અથવા બે નિરંતર ક્ષણો ના વચ્ચેનું
અંતરાલ જેનામાં પ્રત્યેકમાં લંબવત અને સીધી છડની છાયા
એની ન્યુનતમ લંબાઈ સુધી સ્થિર થઈ જાય છે. પૃથ્વી દ્વારા
વાસ્તવિક દિવસ અને નક્ષત્ર દિવસોને થોડા લાંબો હોય છે.
આપણે આરી રીતે જાણીએ છીએ વર્ષનો સમયગાળો અને
ઋતુઓનો પરિચય ન લગાવી શક્યા અને એની ગણના ના
કારણે એનો ઉલ્ટો પ્રભાવ પંચાંગ પર પડતા એનાથી
પંચાંગ (કેલેન્ડર) માં સમય આગળ નીકળી જાય અને કેલેન્ડર
માં એક વર્ષના સમયમાં એની ઋતુ અને મૌસમ સંબંધી
વિભિન્નતાઓ નો પાછળ છોડી જાય છે.

પ્રાચીનમાં મનુષ્યના સમયને માપવા માટે વિવિધ પ્રણાલીઓ
નો ઉપયોગ કરતી આવ્યો છે. પ્રાચીન સમયમાં હિન્દુ વિદ્વાનો
નાં યુગો મન્વન્તરો તથા કલ્પો (કલ્પનાઓ) થી યુક્ત સમય
નો એક સક્રીય સિદ્ધાન્ત વિકસિત થયો છે. સિદ્ધાન્ત ના
અનુસાર બ્રાહ્મણ અને (ના) સિવાય બીજા કોઈથી અભિવ્યક્તિ

વિઘટનને પુન: કૃતા, બીજ, ત્રેતા, ત્રીજ, દ્વાપર અને
કલિયુગ કહેવાય છે. પ્રત્યેક યુગ સદ્ગુણ, નૈતિકતા, પ્રસન્નતા
દીર્ઘાયુ ના ઉત્તરો-ઉત્તર પતન થાય છે. (જાહેર કરે છે.)
સ્વર્ણ, ત્રેતા રજત, દ્વાપર- તામ્ર અને કલિ - લૌહ યુગ છે.
આ ચારો સમગ્ર કરોડો ઓસારિક વર્ષો ને મહાયુગ બનાવે છે.
હજાર મહાયુગ મલિકરણ એક "કલ્પ" બનાવે છે.
બ્રહ્મા અને અસ્તિત્વનું એક દિવસ માનવામાં આવે છે.
પ્રત્યેક કલ્પમાં ચૌદ (14) મન્વન્તર અને ગૌણ મક હોય છે.
પ્રત્યેક (દરેક) મન્વન્તર ને અન્તરમાં સંસારની પુન: રચના ની
રચવામાં આવે છે. આપણે જાણીએ છે કે કે સમયમાં પ્રવાર
ગતિવિધિઓમાં અહીય થાય છે. ઉદાહરણ.

(1) દિવસ અને રાત - સાર્વત્રિક પરિવર્તન
(2) ચંદ્રમાં ની વિભિન્ન અવસ્થાઓ (કલાઓ)નો પુનરાવર્તન તથા
(3) વિવિધ મૌસમી (ઋતુઓ)નું પુનરાવર્તન

આ પુનરાવર્તિત ગતિવિધિઓ સમય નો માપ બતલાવે છે.

સમયને માપવા માનવના ઇતિહાસના એક અત્યંત મનોહર
કુતિકર વિષય રહ્યો છે. સમયને માપવા સંબંધિત કેટલાક
આવિષ્કાર અથવા યંત્ર - શંકુ, સૂર્ય, ઘડીયાર, પ્રાચીન મિસ્ર
અથવા રોમન સામ્રાજ્યમાં વપરાતા સમય જાણવા વપરાતી
ઘડિયાર તથા એમા પાશ્ચાત પ્રયોગ જાણવા માટે "કુબના
(સિદ્ધિ બાઉલ) પ્રખ્યાત ગણિતયશ અને ગણિતશાસ્ત્રી
આચાર્ય ને ગણિત પર "લીલાવતી" નામના એક પુસ્તક
છે. સમા એક સમય માપવા માટે યંત્ર ની પણ
કરવામાં જે એ સમયમાં લોકપ્રિય હતુ. પરંતુ આજે
આપણે કેટલાક ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં સમય ની નિર્ધારિત
કરવા માટે ઉપરના યંત્રનો પ્રયોગ કરવા માટેના કેટલા
મળે છે.

સામાજિક જીવનના આરંભમાં પાશ્ચાત્ય ઋતુઓ - સ્થિતિઓ પર નિર્ભર હોય છે. બધી ધાર્મિક ત્યૌહારોનો જન્મ થાય છે. સમય ના પહેલા લોકો આગળની સમયની ઉત્સુકતા રહેતી હતી. કે ક્યા ચંદ્રમાં (પહેલાનો ચંદ્ર) ક્યારે પડશે. દિવસે - દિવસે જીવન ધાર્મિક, રીતિ - રિવાજો અને નિયમ તથા ઐતિહાસિક અને વૈજ્ઞાનિક ઉદ્દેશ્યો ની પૂર્તિ હેતુ દિવસોને સમુદ્દત કરવાનું એક માધ્યમ છે કેલેન્ડર આ શબ્દ કેલેન્ડરિયમ નામના વૈજ્ઞાનિક લેટિન શબ્દથી ઉત્પન્ન થયો. જેમાં સર્વ ઋષિઓ પંચી અને પુસ્તક છે, જે રોમન માસમાં પ્રથમ દિવસે કેલેન્ડર અને કેલેન્ડેથી ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા એ જેના દિવસે આગામી દિવસ અને અન્ય શુભઅવસર ઘોષિત થાય છે.

આવો હવે સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાચીન કેલેન્ડરના રૂપમાં મિસ્ર અને કેલેન્ડરની આપણી આધુનિક કેલેન્ડર ના આધારે બનાવે અને પ્રક્રિયા પર વિચાર કરે જેમાં આજે અધિકાંશ દેશોમાં પ્રચલિત કરવામાં આવે છે. મિસ્ર કેલેન્ડર અને બધી આવશ્યકતાઓ ના આધારે તૈયાર કરવા માટે પ્રથમ ક્રિયાત્મક કેલેન્ડર તથા અમેરિકાના પુરાતત્વવિદ જેમ્સ હેનરી બ્રેસ્ટેડ (1965 - 1935) અનુસાર આ 4236 ઇસવીસન પૂર્વે સ્વીકૃત સર્વપ્રથમ ક્રિયાત્મક રૂપમાં સુવિધાજનક કેલેન્ડર થયા. આ મનુષ્યના બુદ્ધિક ઇતિહાસ ની સૌથી જૂની તારીખ છે. તત્પશ્ચાત રોમન નિવાસિયો ને એને જુલિયન કેલેન્ડરના રૂપમાં વિકસિત કરાવ્યુ. જે 1.500 વર્ષ માં પણ વધારે સમય પણ પરિમિત યુરોપ માં લાવ્યા. અને એમાં પશ્ચાત સોલહવી શતાબ્દી ના ત્યાજ. લાગ (1582 ઇ.સ) માં પોપ ગ્રેગરી તેરહ દ્વારા થયા સુધારો અને એમના યોગદાન માં લાવવા માટેના એ ગ્રેગોરિયન કેલેન્ડર વિકસિત થયુ. આ કેલેન્ડર ને આજે લગભગ સર્વત્ર છે. અપનાવવા માં આવે છે. ક્યાર સુધી કરતા છે આવી કેલ્ડ કેલેન્ડર પ્રણાલી મિશ્રિત થાય છે. આમાં ઋતુ અને ચંદ્રમાં ની કલ્પના અને સૂર્યની ગતિ અસંગત છે. પણ કેલેન્ડર અંડકા મંદિરમાં ઓછો. સમયગાળો ત્રુટિ સહિત એક વર્ષનો પ્રસ્તુત કરવામાં હાલાકિ વિશ્વ અને મહિનો આ સાચો વિવરણ છે

ભારતમાં રાષ્ટ્રીય કૅલેન્ડર :-

એવુ માનવામાં આવે છે. કે કનિષ્કના રાજ્યાભિષેક સવે
૭૮ ઈ.સ માં સંવત શરૂ થયો.

પી. એમ. એન આફાને સુઝાવ આપ્યો કે રાજા કનિષ્કનો
૧ વર્ષ પ્રાચીન નો ૨૦૧ મો વર્ષ છે. આ સુઝાવ સામે પણ
ટીપ્પ થઈ છે. જુદિ આવુ માનવામાં આવે છે. પ્રાચીન સમયમાં
સંવત ૧૨૯ ઈ.સ પુર્વે પુ. ક. કે જનય ૧૨૩ ઈ.સ પુર્વે આરંભ
થયો. એલ. ડી. લીઉન પણ અધિકરણ થી કનિષ્ક ના ૭૮ ઈ.સ
અને ૨૦૧ દ્વારા (ધારા) ૧૨૩ મે રાજ્ય કરવાનું આરંભ કર્યુ.

અભિલેખાત્મક વિવરણ અને સમકાલીન ઈતિહાસ માં
ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. સાત વર્ષની લાંબી લડાઈ પછી
પાર્થિય શાસકો બૅક્ટ્રિયા જીતવા પશ્ચાતાપ અને હુણોના દબાવ
ના કારણ પણ જ્યારે શાસક મધ્ય એશિયા માં આઈ, ત્યારે
૧૨૩ ઈ.સ પુર્વે સંવતમાં એક નેતા એઝેસ ના નામના
આધાર પર શાયદ એઝેસ પણ આ જાણે છે. જ્યારે શક સ્થાન
ઈંડિયા અને આધુનિક અફઘાનિસ્તાન માં ભારત આઈ અને
ભારતીય સાંસ્કૃતિ થી પ્રભાવિત થયા. અને શુભત અને સિક્કો
યુનાની ભાષાનો પ્રયોગ કરે છે. ત્યાર બાદ એમને આરંભ
કર્યો ૭૮ ઈ.સનો આરંભ અને પ્રાચીન સંવત અને કૅલેન્ડર
૨૦૦ મહીનાનો પ્રયોગ કરતા આરંભ થયો. ૭૮ ઈ.સ આરંભ
માં પ્રાચીન કાળમાં કનિષ્ક ના એક વર્ષ પ્રાચીન સંવત
માં ૨૦૧ વર્ષની હતી.

સંવત ને ચક્રકાલ, શક નૃપ, કાલ, શાકઉદ્દ, શાલિવાહન
શક અને સંવત પણ જાણીએ છીએ. શુદ્ધ, સૌર ગણના
માં માને વર્ષ ૩૬૫. અને સૌર ગણના માં મર્યાદિ પણ
છે.

ખગોળ વૈજ્ઞાનિક વરાહમિહિર (મૃત્યુ = 587 ઈ.સ) માં સમયમાં અને આપદ એમના પહેલા ભારત ભરમાં ભારતીય જ્યોતિષીઓ દ્વારા પ્રયુક્ત શક અને ચૈત્ર સંવત છે. ભારતીય પંચાગ નિર્માતા અને પણ ગણનાઓ શક સંવત નો પ્રયોગ અને પછી ગણનાઓ અને પ્રણાલી માં પરિવર્તન કરે છે.

આધુનિક ચંદ્રની નક્ષત્રોના નામ અનુરૂપ તિથિઓ અને વાર્ષિક અને કેલેન્ડર અને માસી અખંડ પણ એમાં સમયની વિભાગ અને નક્ષત્રો પણ પરિસ્થિતિ પણ અપાય છે. અને આ પ્રતિય પણ છે. મહીના ના નામ બદલવા પણ આવશ્યક ગણવામાં આવે છે. ચૈત્ર (માર્ચ, એપ્રિલ) વૈશાખ (એપ્રિલ, માર્ચ) જેઠ (માર્ચ - જુન)

ભારતના પશ્ચિમ સાત દિવસ ના અઠવાડિયા માં દુનિયા ને પણ એના નક્ષત્ર અને અપવાર પણ સાત દિવસના નામથી ઓળખાય છે. ગ્રહો અને અનુસાર પણ ગણવામાં આવ્યા છે. સૂર્ય અને આધાર પર રવિવાર ચંદ્રમાં ના આધાર પર સોમવાર. મંગળ ના આધાર પર મંગળવાર બુધ ના આધાર પર બુધવાર બૃહસ્પતિ ની આધાર પર ગુરુવાર. શુક્ર ના આધાર પર શુક્રવાર અને શનિ ના આધાર પર શનિવાર

ભારતમાં સુવિધામાં ઇતિહાસ અનેક યુગો તથા પ્રણાલિયો ના અનુસાર કરવામાં આવે છે.

ભારતના પ્રજાસત્તાકથી તેના રોજિંદા બિનસાંપ્રદાયિક જીવનમાં ઉપયોગમાં લેવા માટે ગ્રેગોરિયન કેલેન્ડરને અપનાવ્યું. જેમ ઘણા ધાર્મિક જૂથોના પોતાના કેલેન્ડર હતા. હિન્દુ ધાર્મિક જીવન કેલેન્ડર દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. હિન્દુ કેલેન્ડરની પંચાંગ કહેવામાં આવે છે. અને આયાત થી રસનું EMP પાસું છે. તે તારીખો અને નક્ષત્રો બાઉન માનાય છે. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં સમાન રજાઓ નક્કી કરવા માટે 30 જુદી, જુદી પ્રણાલીઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, અને એક જ શહેરમાં કેલેન્ડરના બે સ્પર્ધાત્મક જૂથોએ એક જ ઇવેન્ટ માટે વારંવાર જુદી જુદી તારીખો સોંપી હતી. ભારત સરકાર દ્વારા નવેમ્બર 1952માં પ્રો. એમ. એન. સાહાની અધ્યક્ષતામાં એક કેલેન્ડર સુધારણા સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, જેમાં સમગ્ર તપાસ કરવા માટે, ~~ભારતમાં~~ હાલમાં દેશમાં અપનાવવામાં આવેલા તમામ પ્રવર્તમાન કેલ અભ્યાસોની વિચારણા માટે નીચેના વિષયો રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

સમગ્ર ભારત માટે કેલેન્ડરની પૌરાણિક સર્વસંમતિના વૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ પછી, કેલેન્ડર સુધારણા સમિતિએ સૂચવ્યું કે, વિશ્વભરમાં નાગરિક હેતુઓ માટે ઉપયોગમાં લેવાતું ગ્રેગોરિયન કેલેન્ડર, ખૂબ જ અવૈજ્ઞાનિક અને જીવન માટે યોગ્ય હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું. નવું ચોકમાં

વર્ડ કેલેન્ડર એસોસિયેશન, ભારત દ્વારા આ બાબતે સંયુક્ત રાષ્ટ્રમાં રજૂ કરવામાં આવી છે.

આધુનિક ગ્રેગોરિયન કેલેન્ડરને બદલે વિશ્વ કેલેન્ડરનો ઉપયોગ વિશ્વ કલ્યાણ માટે છે. જે પુનર્વિચારણાના નિર્ણયની રાહ જોઈ રહ્યું છે.

કેલેન્ડર રિફોર્મ કમિટીએ 1955 ભારત સરકારને પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો અને સમિતિની ભલામણોને સ્વીકારીને સરકારે નિર્ણય લીધો કે 21 માર્ચ 1956ના રોજ તેનું અમલ, 1878, ઉપયોગ માટે એકીકૃત કેલેન્ડર (શક સંવત) અપનાવવામાં આવે.

કેલેન્ડર સુધારણા સમિતિને પં. જવાહરલાલ નહેરુના સંદેશાનો અનુવાદ આનંદ છે કે કેલેન્ડર સુધારણા સમિતિએ તેનું કામ શરૂ કર્યું છે. ભારત સરકારે આ સમિતિને દેશમાં વપરાતા વિવિધ કેલેન્ડરની તપાસ કરવાની અને સમગ્ર ભારત માટે એક સચોટ અને એકસમાન કેલેન્ડર આપવા માટે સરકારને દરખાસ્ત રજૂ કરવાની જવાબદારી સોંપી છે. કહેવામાં આવ્યું છે કે હાલમાં અમારી પાસે સમયની ગણતરીની પદ્ધતિઓ વિવિધ સ્વરૂપોમાં, અડચણોથી ભિન્ન ત્રીસ વિવિધ કેલેન્ડર છે. આ કેલેન્ડર આપણા ભૂતકાળના રાજકીય અને ઇતિહાસનું કુદરતી પરિણામ છે.

એક રીતે તેઓ ભૂતકાળમાં દેશમાં રાજકીય વિભાજનનું પ્રતીક છે. હવે જ્યારે આપણે સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની છે, ત્યારે નાગરિક સામાજિક, અને અન્ય હેતુઓની પરિપૂર્ણતા માટે કેલેન્ડરમાં થોડી એકરૂપતા હોવી જોઈએ. જો આ સમસ્યા માટે વૈજ્ઞાનિક અભિગમ પર આધારિત હોવી જોઈએ તે સ્વાભાવિક છે.

તે સાચું છે કે આપણાં જીવનના મોટાભાગના ભાગોમાં ઉપયોગમાં લેવાતા ગ્રેગોરિયન કેલેન્ડરનો ઉપયોગ ઘણા બહાર હેતુઓની પરિપૂર્ણતા માટે કરીએ છીએ. મોટા પાયા પર આ કેલેન્ડરનો ઉપયોગ તે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ બનાવે છે. તેમાં ઘણા ગુણો હોવા છતા, તેમાં કેટલીક એવી ખામીઓ છે જે તેને વિશ્વવ્યાપી ધોરણે ઉપયોગ માટે અયોગ્ય સાબિત કરે છે. લોકો જે કેલેન્ડરનો ઉપયોગ કરવા માટે ટેવાયેલા હોય છે. તેને બદલવું હંમેશા મુશ્કેલ હોય છે. કારણ કે આવા ફેરફારોની અસર સામાજિક રીત- રિવાજો પર પડે છે.

પરંતુ અપેક્ષા મુજબ બદલાતું નથી. મળવો. તેમ છતાં આ દિશામાં પ્રયાસો જરૂરી છે. કોઈ પણ સંજોગોમાં, આપણા પોતાના કેલેન્ડરોને લગતી ભારતમાં હાલની સમસ્યાને દૂર કરવી જોઈએ. મને આશા છે કે ~~આપણા~~ આપણા વૈજ્ઞાનિકો આ બાબતે છે કે યોગ્ય માર્ગદર્શન આપશે. નવી દિલ્હી 18 ફેબ્રુઆરી 1953.

નામ: ચૌહાણ સ્નેહલબેન . કે એસ
વસાવા અંજના - એસ

વર્ગ: F.y . B.Ed
રોલ નંબર: 2, 24
વિષય: કેલેન્ડર, ભારતમાં રાષ્ટ્રીય કેલેન્ડર
કોલેજ: કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન ખરોડ

સંદર્ભ: cent india gov in/publication

राष्ट्रीय प्रतीक	कब घोषित किया गया
भारत का राष्ट्रीय ध्वज तिरंगा	22 जुलाई 1947
भारत का राष्ट्रीय गान जन-गण-मन	24 जनवरी 1950
भारत का राष्ट्रीय गीत वन्दे मातरम्	24 जनवरी 1950
भारत का राष्ट्रीय चिन्ह अशोक स्तम्भ	26 जनवरी 1950
भारत की राष्ट्रीय मुद्रा रूपया (·)	15 जुलाई 2010
भारत का राष्ट्रीय पशु बाघ	अप्रैल 1973
भारत का राष्ट्रीय विरासत पशु हाथी	अक्टूबर 2010
भारत का राष्ट्रीय पक्षी मोर	26 जनवरी 1963

भारत की राष्ट्रीय नदी गंगा	4 नवम्बर 2008
भारत का राष्ट्रीय जलीय जीव गंगा डॉल्फिन	18 मई 2010
भारत का राष्ट्रीय नारा श्रमेव जयते	1965
भारत का राष्ट्रीय पुरस्कार भारत रत्न	2 जनवरी 1954

पहचानकेप्रतीक	प्रतीकवचिन्हकानाम	national symbols of india images
राष्ट्रीयध्वज	तिरंगा	
राष्ट्रीयगान	जन-गण-मन	
राष्ट्रीयगीत	वन्देमातरम्	
राष्ट्रीयचिन्ह	अशोकस्तम्भ	
राष्ट्रीयपंचांग	शकसंवत	
राष्ट्रीयवाक्य	सत्यमेवजयते	
राष्ट्रीयता	भारतीयता	
राष्ट्रभाषा	हिंदी (सरकारीकामकाजमें)	
राष्ट्रीयलिपि	देवनागरी	
राष्ट्रीयध्वजगीत	हिंददेशकाप्याराझंडा	

यानकेप्रतीक	प्रतीकवचिन्हकानाम	national symbols of india images
ाष्ट्रीयनारा	श्रमेवजयते	
राष्ट्रपिता	महात्मागाँधी	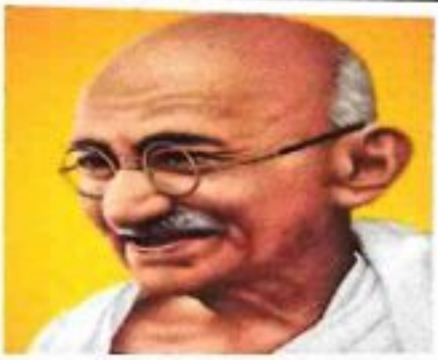
ाष्ट्रीयपुरस्कार	भारतरत्न	
ूचनापत्र	श्वेतपत्र	
ाष्ट्रीयवृक्ष	बरगद	

…मानकेप्रतीक	प्रतीकवचिन्हकानाम	national symbols of india images
…राष्ट्रीयमुद्रा	रूपया (▯)	
…राष्ट्रीय नदी	गंगा	
…राष्ट्रीयपक्षी	मोर	
…राष्ट्रीयपशु	बाघ	

...वानकेप्रतीक	प्रतीकवचिन्हकानाम	national symbols of india images
...काराष्ट्रीयफूल	कमल	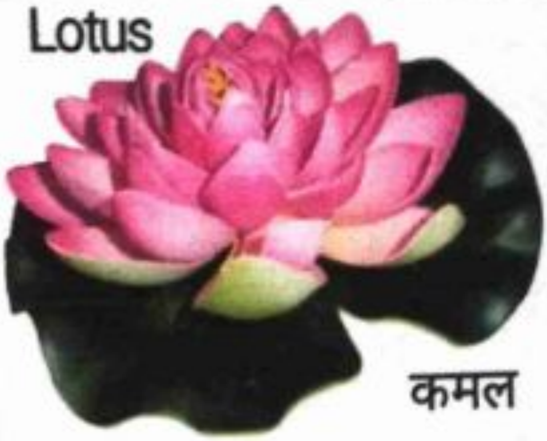
...काराष्ट्रीयफल	आम	
...तकीराष्ट्रीययोजना	पञ्चवर्षीययोजना	
...तकाराष्ट्रीयखेल	हॉकी	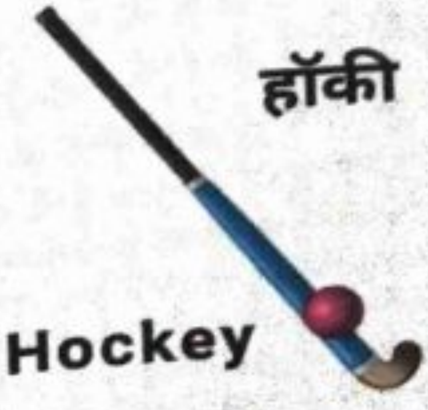

...केप्रतीक	प्रतीकवचिन्हकानाम	national symbols of india images
...ष्ट्रीयमिठाई	जलेबी	
...ष्ट्रीयपर्व	26 जनवरी (गणतंत्रदिवस), 15 अगस्त (स्वतंत्रतादिवस), 2 अक्टूबर (गाँधीजयंती)	
...ष्ट्रीयपकवान	खिचड़ी	
...ष्ट्रीयजलीयजीव	डॉल्फिन	

જુદા જુદા દેશના

રાષ્ટ્રધ્વજના

<u>ફોટોગ્રાફ</u>

China

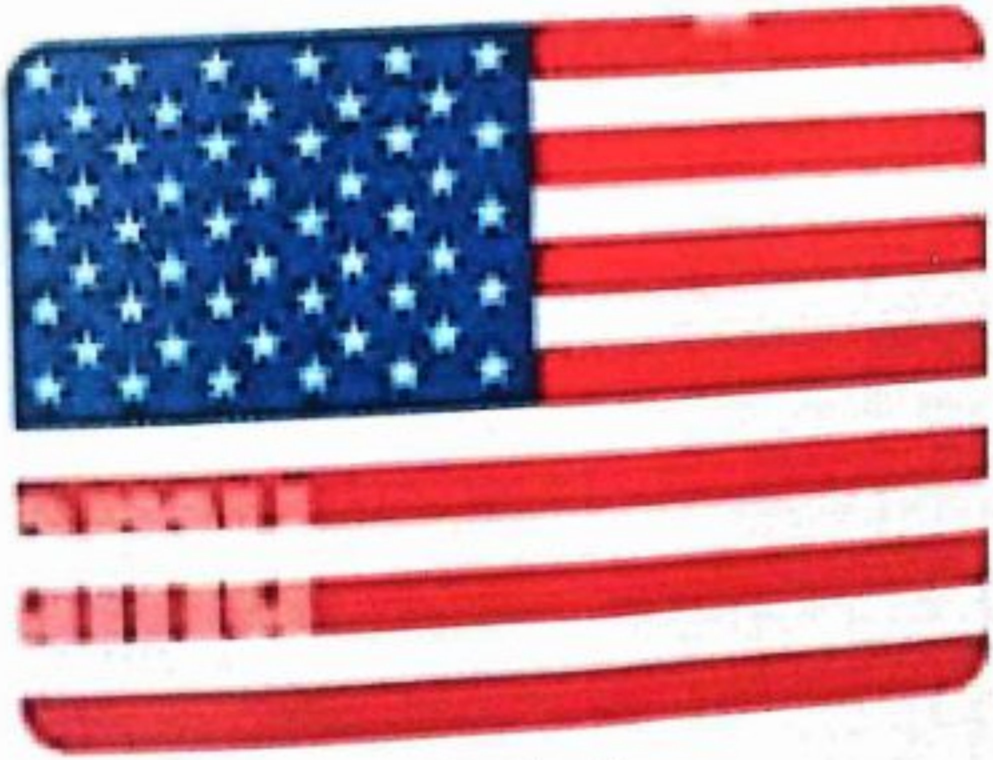

USA

Iran

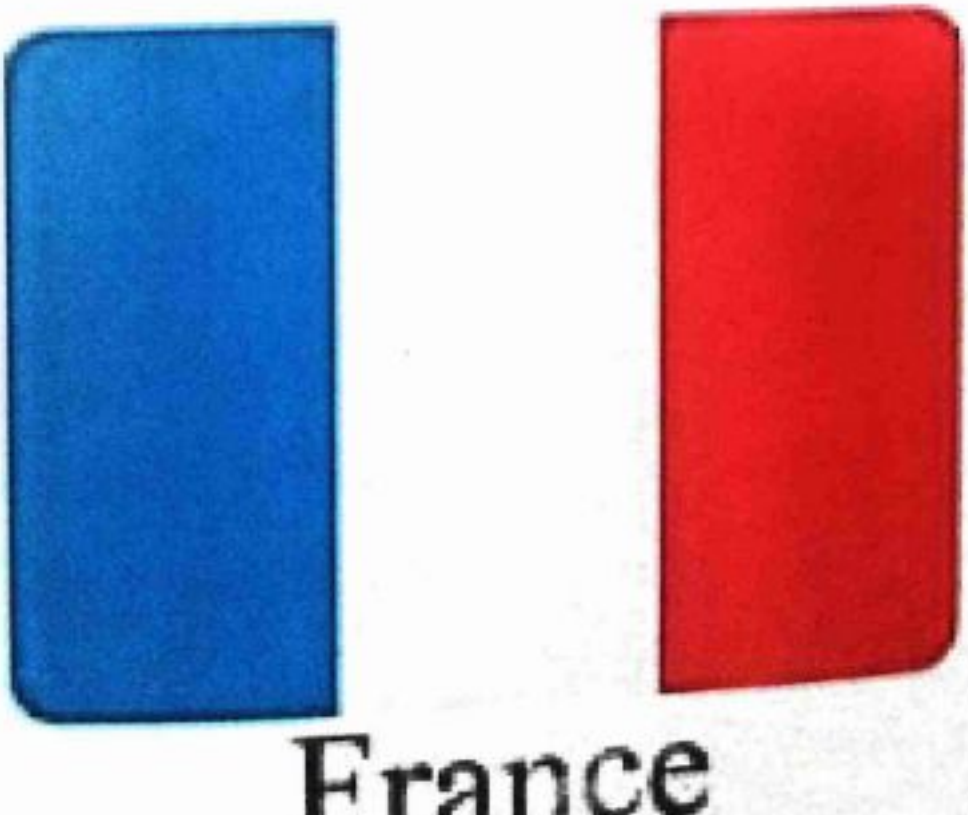

France

Canada

Brazil

अमेरिका - ?

Russia

India

पाकिस्तान - ?